

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

На правах рукопису

БАЗЯРУК ІННА МИКОЛАЇВНА

УДК 343.359.3

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
КОНТРАБАНДИ В УКРАЇНІ

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидат юридичних наук

Науковий керівник:
Сенько Микола Миколайович
кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНТРАБАНДИ	14
1.1. Історія становлення та стан дослідження контрабанди у юридичній літературі	14
1.2 Контрабанда як вид злочинної діяльності.....	23
Висновки до першого розділу.....	54
РОЗДІЛ 2 КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРАБАНДИ	56
2.1 Кримінологічні показники контрабанди.....	56
2.2 Кримінологічна характеристика особи, яка вчинила контрабанду	72
2.3 Особливості детермінації контрабанди в Україні.....	108
Висновки до другого розділу.....	138
РОЗДІЛ 3 ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КОНТРАБАНДИ В УКРАЇНІ	148
3.1 Концептуальні кримінологічні засади діяльності щодо запобігання контрабанді в Україні на сучасному етапі.....	148
3.2 Загально-соціальні заходи запобігання контрабанді	160
3.3. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання контрабанді....	176
Висновки до третього розділу.....	184
ВИСНОВКИ	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	193
ДОДАТКИ	221

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВМО – Всесвітня митна організація

ДМСУ - Державна митна служба України

ДПА – Державна податкова адміністрація

КРУ – Контрольно-ревізійне управління

МВС- Міністерство внутрішніх справ України

МДП- міжнародні дорожні перевезення

НЦБ Інтерполу – Національне центральне бюро Інтерполу

ОВС – органи внутрішніх справ

Пленум ВСУ – Пленум Верховного суду України

СБУ – Служба безпеки України

FATF - Financial Action Task Force (міждержавна організація протидії відмиванню коштів здобутих злочинним шляхом та фінансовому тероризму)

ВСТУП

Актуальність теми. Перехід держави до ринкової економіки, лібералізація та активація зовнішньоекономічних зв'язків, посилення міграції спричинили чимало нових процесів, які мають негативні наслідки. Серед останніх – зростання рівня контрабанди. У зв'язку з цим негативним явищем значних збитків зазнають інтереси вітчизняного товаровиробника і порушується нормальний порядок товарівідносин на внутрішньому ринку України та у сфері зовнішньої торгівлі, що, своєю чергою, негативно відображається на розвитку економічних відносин між державами, гальмує входження України до загальносвітового економічного простору. Нелегальне ввезення іноземних товарів зменшує попит на вітчизняну продукцію. Порушується монополія держави на експорт та імпорт певних груп товарів, особливо на ті з них, що виключені із загального товарообігу. Крім того, результати такої злочинної діяльності негативно впливають на суспільні відносини у сфері захисту життя та здоров'я громадян (контрабанда зброї та боєприпасів, ядерних матеріалів і речовин тощо), права громадян у галузі користування культурними надбаннями нашої держави та інші інтереси особи.

Кількість і зростання злочинних виявів у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України, поза митним контролем і з приховуванням від митного контролю пов'язані із неможливістю або небажанням упроваджувати якісно нові заходи боротьби з цим видом злочинності. Так, 2007 року порушено 295 таких кримінальних справ, а 2008 року – 328. Дещо зменшилась кількість порушених правоохоронними органами кримінальних справ про контрабанду¹ (у зв'язку з економічною кризою) 2009 року – 318, але 2010

¹ Тут і далі під поняттям контрабанди залежно від змісту йдеться про діяння, які є або були кримінально карані на певний момент.

року кількість порушених справ збільшилась до 377, а 2011 року – знову знизилась до 263.

Серед комплексу невідкладних заходів, необхідних для активізації боротьби з контрабандою, потрібно особливо виокремити проблему вдосконалення кримінологічних і кримінально-правових заходів запобігання злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України, а також важливість проведення теоретичних і прикладних досліджень у цій галузі, які відповідають сьогоденню і потребам правозастосовної практики.

Дослідженню комплексу проблем, які пов'язані з удосконаленням кримінально-правових заходів охорони інтересів держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності від злочинних посягань, а також аналізу різноманітних аспектів кримінальної відповідальності за контрабанду присвячені роботи таких вітчизняних і зарубіжних учених: П. П. Андрушка, О. Ф. Бантишева, Л. В. Багрій-Шахматова, О. І. Бойка, Б. В. Волженкіна, В. М. Володька, В. О. Владимірова, В. О. Глушкова, О. О. Дудорова, М. П. Карпушина, М. Й. Коржанського, М. А. Кочубея, О. О. Кравченко, В. І. Курляндського, П. С. Матишевського, П. П. Михайленка, М. І. Мельника, Ю. Б. Мельникова, А. А. Музики, В. О. Навроцького, С. І. Нікуліна, В. М. Поповича, О. В. Процюка, Л. Ю. Родіної, М. С. Таганцева, В. Я. Тація, Г. Б. Устинова, М. І. Хавронюка та ін.

Контрабанда як склад злочину розглядалась у дослідженнях М. Г. Вороніна, Н. В. Качева, В. М. Колдаєва, М. Б. Крупкіна, В. В. Лук'янова, О. М. Омельчука, Ю. І. Сучкова, Б. І. Тишкевича та ін. Значним позитивним внеском у розробку концепцій боротьби з контрабандою є положення, розроблені в кандидатських дисертаціях С. А. Гадойбоєва (1996), Д. Д. Давітадзе (1992), Є. П. Гайворонського (2009), С. О. Сороки (2010) та ін.

Не заперечуючи неабиякий внесок цих учених у дослідження проблем контрабанди, зауважимо, що чимало питань щодо запобігання контрабанді вирішуються суперечливо. Зокрема, це стосується детермінантів контрабанди, особи контрабандиста, його типології, загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів щодо запобігання контрабанді в Україні.

Інтеграційні та демократичні процеси, що останнім часом відбуваються в нашій державі, об'єктивно не могли бути враховані в роботах вказаних науковців. Крім того, попередні дослідження присвячені проблемам кваліфікації економічних злочинів у цілому, або, навпаки, науковці ретельно аналізувати питання незаконного переміщення окремих предметів через митний кордон України, як правило, не розглядаючи в комплексі всі елементи кримінологічної характеристики та запобігання контрабанді в Україні.

Усе вищевикладене, важливість пошуку вирішення проблем соціально-економічних перетворень на загальнодержавному рівні, зміцнення внутрішнього ринку та ЗЕД, захист держави від злочинних посягань, а також нагальна потреба вдосконалення кримінального законодавства й зумовили вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі кримінально-правових дисциплін відповідно до плану науково-дослідної роботи Львівського державного університету внутрішніх справ і теми науково-дослідних і дослідницько-конструкторських робіт «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0109U007853).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексна розробка кримінологічної характеристики злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України та формування на її основі системи запобігання злочинам у цій сфері.

З огляду на окреслену мету дослідження визначено таку низку задач:

- провести історичну розвідку виникнення та розвитку контрабанди в Україні, визначити стан наукової розробки цього питання;
- розкрити кримінологічне поняття контрабанди як виду злочинної діяльності;
- провести кримінологічний аналіз контрабанди в Україні;
- провести кримінологічну характеристику особи, яка вчинила контрабанду;
- з'ясувати причини та умови злочинності у сфері переміщення предметів через митний кордон України, визначити основні з них;
- окреслити основні напрями та засади діяльності щодо запобігання контрабанді в Україні;
- виокремити загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання контрабанді в Україні;
- оцінити ефективність останніх змін до статей КК України, в яких передбачена відповідальність за контрабанду;
- розробити пропозиції щодо удосконалення кримінального законодавства та інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність суб'єктів, які здійснюють запобігання контрабанді в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у зв'язку з переміщенням предметів через митний кордон України, поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

Предмет дослідження – кримінологічна характеристика запобігання контрабанді в Україні.

Методи дослідження обрані відповідно до мети і задач дисертації, з огляду на її об'єкт і предмет. У процесі дослідження застосовано такі наукові методи: історико-правовий, за допомогою якого окреслено основні географічні та політичні передумови виникнення і розвитку контрабанди на території сучасної України, а також становлення інституту кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у цій сфері, його залежність від безпосередніх змін економічного та політичного устрою України, їх вплив

на подальший розвиток правовідносин у досліджуваній сфері (підрозділ 1.1); герменевтичний, який сприяв розтлумаченню поняття контрабанди як злочину та контрабанди як виду злочинної діяльності, ознак, що визначають ці поняття (підрозділ 1.2); догматичний – застосовано під час аналізу чинного законодавства, яке регулює правовідносини у сфері переміщення предметів через митний кордон України; за його допомогою також визначено об'єктивні та суб'єктивні чинники злочинності у цій сфері (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 3.3); функціональний, на основі якого визначено завдання та обов'язки державних, правоохоронних, інших уповноважених органів щодо запобігання контрабанді, досліджено ефективність виконання таких завдань (обов'язків), що дозволило розробити додаткові заходи запобігання цій злочинності організаційно-управлінського та економіко-правового змісту (підрозділи 2.3, 3.1, 3.2); діалектичний, за допомогою якого об'єктивно оцінено ефективність діяльності правоохоронних органів із запобігання контрабанді в Україні (підрозділи 2.1, 2.3, 3.2, 3.3); статистичний та соціологічний – застосовувалися для оцінки основних показників і тенденцій злочинності у сфері переміщення предметів через митний кордон України (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, чинний Кримінальний кодекс України, інші законодавчі і підзаконні акти, міжнародні правові акти з питань протидії контрабанді.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані Державної митної служби України за 2005–2010 рр., звітність Генеральної прокуратури та Служби безпеки України за 2006–2011 рр. щодо стану, структури і динаміки контрабандної злочинності та осіб, які були засуджені у вказаний період за вчинення злочинів розглядуваної категорії, узагальнення судової практики у кримінальних справах про контрабанду, практика діяльності правоохоронних органів у кримінальних справах цієї категорії (усього вивчено 203 кримінальні справи). Проведено опитування

працівників митниці (214 осіб) за спеціально розробленою анкетною.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є першим комплексним дослідженням кримінологічної характеристики, детермінації й запобігання контрабанді в Україні. Проведене дослідження дозволило сформулювати нові наукові положення, які мають важливе значення для правозастосовної практики й виносяться на захист, а саме:

вперше:

– з урахуванням кримінологічної характеристики контрабанди обґрунтовано доцільність виокремлення двох її типів: ситуативна контрабанда та контрабанда як вид злочинної діяльності;

– запропоновано кримінологічне розуміння контрабанди як виду злочинної діяльності, що має транскордонний характер, вирізняється цілісністю, системністю, стійкістю взаємозалежних зв'язків між особою контрабандиста та представниками влади (працівниками правоохоронних органів) з метою незаконного переміщення через митний кордон України певних предметів;

– виокремлено найбільш істотні об'єктивні та суб'єктивні чинники контрабанди як виду злочинної діяльності: об'єктивні – криза у політичних відносинах, недостатній рівень конкурентоспроможності товарів, привілеювання адміністративної відповідальності над кримінальною в частині правозастосування; суб'єктивні – можливість швидкого незаконного збагачення, висока імовірність уникнення реального покарання за вчинене;

– проведено ранжування детермінантів контрабанди залежно від інтенсивності їх впливу, а саме: економічно-корисливого характеру (надприбутковість такої злочинної діяльності, наявність складної економічної ситуації); політико-соціального характеру (відсутність дієвої програми протидії контрабанді, несприйняття населенням прикордонних

територій дієвих заходів протидії контрабанді); особистісно-психологічного характеру (внутрішня готовність значної частини населення до вчинення злочинів заради швидкого збагачення, відсутність морально-психологічної єдності суспільства щодо запобігання проявам контрабанди);

удосконалено:

– концептуальні підходи щодо формування державної політики у системі заходів запобігання контрабанді, основою якої повинна стати державна програма запобігання контрабанді, змістовним наповненням якої мають бути загальносоціальні та спеціально-правові заходи запобігання контрабанді, викладені у положеннях цієї дисертації;

– наукове бачення шляхів підвищення ефективності статті 201 КК України, а саме: пропонується на законодавчому рівні виокремити дві форми цього злочину: а) контрабанда товарів (ч. 1 ст. 201 КК України) і б) контрабанда предметів, стосовно яких встановлено спеціальні правила переміщення через митний кордон України (ч. 2 ст. 201 КК України);

– підходи до системи організаційного та інформаційного забезпечення запобігання контрабанді, в частині: проведення постійної систематизації та аналітичної обробки інформації про злочини та осіб, що вчинили або намагаються вчинити контрабанду; посилення митного контролю шляхом модернізації технічного забезпечення підрозділів митниці і забезпечення їх спеціальним устаткуванням для вдосконалення тактичних прийомів виявлення (припинення) контрабанди; уведення спеціальних служб таємних митних агентів, формування додаткових контрольних пунктів поза зонами митного контролю, організацію спеціальних груп із особливим статусом; координації спільної діяльності різних служб і відомств із питань запобігання контрабанді; проведення роботи з населенням територій, прилеглих до митниць, що охоплює систему заходів із виявлення та запобігання контрабанді, зокрема систему

заохочень за повідомлення про факти вчинення контрабанди; підвищення ролі телефонів довіри;

дістали подальший розвиток:

– положення щодо можливостей використання баз даних культурних цінностей у формі єдиного каталогу, доступного не лише митним службам, а й громадянам, що істотно полегшить діяльність митних органів із обмеження (припинення) відтоку таких цінностей за межі держави;

– розуміння типологічної особливості контрабандиста: особи, яка займається контрабандою на власний страх і ризик, намагаючись вступити у корупційні зв'язки з працівниками митниці безпосередньо перед або під час перетину митного кордону; особи, що займаються контрабандою із залученням корупційних схем і використанням системних зв'язків із представниками влади;

– наукове бачення системи заходів запобігання контрабанді з огляду на корупційну складову. Запропоновано з певною періодичністю проводити ротацію серед працівників митниці та органів, що здійснюють нагляд за їхньою діяльністю; створити інформаційну базу щодо обліку осіб, які систематично порушували митні правила перетину кордону;

– поняття особи злочинця-контрабандиста, під яким слід розуміти сукупність соціально-демографічних, соціально-рольових, психологічних, моральних та інших якостей (характеристик), які певною мірою типово властиві особам, що займались контрабандою і у встановленому законом порядку були визнані винними у вчиненні цього злочину.

Автором розроблено відповідні пропозиції, які можуть бути використані в законодавчій діяльності, а також при вдосконаленні механізму запобігання контрабанді в Україні.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що положення дисертації можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – як теоретична основа для подальших наукових розробок проблем кримінологічної характеристики контрабанди як злочину та запобігання її виявам в Україні;

– у правотворчості – для вдосконалення кримінального законодавства України в частині усунення недоліків і внесення відповідних змін до ст.ст. 201 та 305 КК України;

– у правозастосовній діяльності – для удосконалення практики застосування правоохоронними та судовими органами норм Особливої частини КК України, що встановлюють відповідальність за вчинення злочинів у сфері переміщення предметів через митний кордон України, забезпечення єдності щодо розуміння їх змісту, удосконалення діяльності правоохоронних органів із запобігання злочинності у зазначеній сфері;

– у навчальному процесі – під час підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників, навчально-методичних матеріалів із кримінального права, кримінології; під час викладання курсів (спецкурсів) з кримінального права, кримінології, у науково-дослідній роботі студентів, курсантів і слухачів вищих навчальних закладів України, а також для підвищення рівня підготовки працівників правоохоронних органів.

Особистий внесок здобувача. Сформульовані у дисертації положення, узагальнення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовані на підставі особистих досліджень дисертанта у результаті опрацювання та аналізу наукових, нормативних і статистичних джерел.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи оприлюднені на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях. Зокрема, окремі теоретичні положення та практичні рекомендації доповідалися на міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (м. Львів, 2007 р.), всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів, здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови

громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 2008 р.), звітній науково-практичній конференції факультету з підготовки слідчих (м. Львів, 2012 р.).

Публікації. Основні висновки й положення дисертаційної роботи викладені автором у 5-ти наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях з юридичних наук і в тезах 3-х доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, 3-х розділів що містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить – 228 сторінок (з них основний текст – 192 сторінки, список використаних джерел (284 найменування) – 28 сторінок і додатки – 8 сторінок).

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНТРАБАНДИ В УКРАЇНІ

1.1 Історія становлення відповідальності та стан дослідження контрабанди у юридичній літературі

Недостатня захищеність легітимних економічних відносин стала причиною того, що злочини у сфері господарської діяльності не забезпечують кримінально-правову охорону відносин у сфері економіки. Одним із таких явищ є контрабанда, яке виникло ще з появою держави як політико-територіальної організації суспільства і набуло значного поширення. Обмін різноманітними товарами, розвиток торгівлі між державами-сусідами та окремими містами зумовив необхідність регулювання правовідносин у сфері переміщенням предметів через ту чи іншу територію. Норми, які регулюють процес увезення чи вивезення товарів, справляння плати за це, містять певні обмеження. Це й обумовлює виникнення такого явища, як контрабанда.

На території України, як і в країнах Західної Європи, зародження контрабанди належить до періоду, становлення єдиного ринку утворення митних перешкод на державному кордоні. Ці процеси проходили на території Росії (до складу якої в різні часи входила більша чи менша частина території сучасної України) на початку XVII ст. [251], тому цих часів і сягає визнання контрабанди злочином. Поступово, паралельно зі втратою самостійності, на Україну поширювалося російське законодавство.

Перші відомості про контрабанду сягають часів Київської Русі. Деякі вчені, зокрема Аграшенков А. В., Краснянський І. Ю, Процюк О. В., вважають, що контрабанда як явище була відома ще у IX–X століттях [2, с. 70-71]. Проте офіційно її існування було визнано у XII–XIII ст., коли держава запровадила мита на товари, що привозяться та вивозяться [2, с. 70], а також установила «промита» (подвійної ставки мита за провіз або спробу

провозу товару поза митною заставою та без сплати мита). З середини XVII століття, як зазначає Хоменко Н. А., така злочинна діяльність отримує назву «комерчество», сутність якого закріплюється в Соборному Уложенні 1649 р. [266]. Саме в цей час запроваджуються під загрозою смертної кари заборони на вивезення за кордон так званих «заповідних» товарів (до них належали, зокрема, сіль, сало, льон, юхта), а також увезення в країну деяких товарів (наприклад, хмелю).

Пропорційно до зростання мита збільшувалися масштаби контрабанди. Це було пов'язано із незаконним, прихованим переміщення товарів. Перші ж норми, що встановлювали розмір мита та передбачали відповідальність за їх несплату у виді прокляття та «предстання» перед богом на страшному суді, містилися в уставах Великого князя Володимира Київського і вся Русі в лето 996 «О церковних судахъ і десятинахъ, і о церковнихъ людяхъ» та «О мерилах, и о весехъ, и о спудахъ, и о ставрилахъ» [269, с. 32–39]. Зауважимо, що у ті часи для означення мита (як грошового збору) вживалися слова «пошлина» (тотожне сучасному російському «пошлина») та «мить», яке тлумачилось як «пошлина провозная», що у князівствах мала різний розмір. Усі ці поняття, як бачимо, відповідають сучасному значенню слова «мито» [269, с. 116–117].

Занепад Київської Русі у XII–XIII ст. призвів до розпаду єдиної митної системи та митної політики, подальший розвиток якої пов'язується з польсько-литовською добою (з середини XIV до середини XVII ст.). Українські землі на той час входили до складу Великого князівства Литовського, становивши 9/10 його території, Королівства Польського, Великого князівства Московського та інших держав. Це спричинило поширення дії кримінального законодавства Польщі, Росії та Литви (Литовські статuti 1529 р., 1566 р., 1588 р.) [266, с. 16]. Останні з метою регулювання середньовічної торгівлі передбачали право складу та пов'язане з ним право дорожнього примусу. Перше вимагало, щоб купці зупинялись у складських місцях і впродовж певного часу могли продавати там свої товари

купцям і шляхті, після чого могли вирушати далі. А друге – зобов'язувало купців прямувати встановленими державою дорогами, що вели до складських міст, і не оминати державні митниці [87, с. 32]. Затримання осіб, що перевозили товари без оплати мит, супроводжувалося конфіскацією товарів або штрафом – «промито», половина якого йшла на користь митників чи феодалів, у чийх володіннях були заарештовані товари, а інша половина – державі. Так, у листі колишнього берестейського митника Данька Єсковича до нового митника Міхеля Єсковича від 18 листопада 1526 р. зазначено, що з тих купців, які прагнули відхилитися від визначеного шляху, «старої дороги» стягували «промито» [87, с. 33]. Відомі випадки, коли за ухилення від сплати митних податків у ті часи наставала і кримінальна відповідальність. З цього приводу Гвоздик-Пріцак зазначає: дорожній примус означав, що купці мали пересуватися лише встановленими дорогами. Відхилення від них загрожувало ув'язненням, конфіскацією товарів і навіть стратою порушника [35].

Випадки ухилення від сплати мита траплялися в ті часи дуже часто. Це засвідчують історичні згадки про них у різноманітних джерелах. Так, 1498 р. Московський посол Михайло Плещеев провіз руських купців повз Київ (що мав право складу для іноземних купців) «полям для уникнення сплати головного мита». Тоді ж були затримані і В'яземські купці, які намагались об'їхати Смоленську митницю [61, с. 32]. Купець Іван Плескач до 1565 р. багато разів перетинав кордони Великого князівства Литовського зі своїми товарами без оплати мит. 1568 р. справці великокнязівських мит скаржилися на купців, які не бажали повністю описувати свої товари на прикордонних митницях, зокрема у Вільно, відривали поставлені на товари печатки – цехи, а дорогі товари підміняли менш цінними [62, с. 56].

Після укладення Люблінської унії 1569 р. польська влада поширила свій вплив на українські землі. У цей період особливого значення набули ярмарки (зокрема у Львові, Луцьку, Києві). Вони були міжнародними, бо значна кількість купців приїздили сюди з Німеччини, балканських земель,

Туреччини, країн Азії. Польська шляхта у своїх місцевостях накладала на купців податок. Купці захищалися від цих обмежень, шукаючи «недозволені» шляхи, особливо чумаки, що торгували сіллю, вперто дотримуючись «старовинних» шляхів. Як зазначає Чорний В. Б., у той час у містах були спеціальні місця, де контрабандисти зберігали та перевантажували свій товар [268, с. 33]. Так, є згадка про Калічанський цвинтар у Вінниці, територія якого стала найзручнішим місцем переховування контрабандного товару, яким управно користувалися вінницькі "пачковози" (так на Поділлі називали місцевих контрабандистів, які вночі перевозили "пачки" чаю, тютюну, різного краму). Цей бізнес був дуже поширений, адже кордони розташовувалися зовсім недалеко. Контрабанда надходила здебільшого із сусідніх Австрії, Польщі, Туреччини. З метою припинення такої злочинності великокнязівська влада уповноважувала представників місцевої адміністрації, воєвод і старост сприяти митникам в їх діяльності, тобто затримувати тих купців, які прямували зі своїми товарами нерегламентованими шляхами та ухилялись від сплати мит.

У 1718 р. на західному кордоні Росії були засновані митні застави, які були підпорядковані нещодавно створеній комерц-колегії [190]. Запобігання вчиненню контрабанди товарів морським шляхом було справою спеціальної служби, яка розміщувалася в портах [191].

Згідно з Митним статутом 1819 року та Уложенням про покарання кримінальні та виконавчі 1845 року товари, що переміщувалися через кордон поза митницею, а також ті, що були привезені з-за кордону через митницю, але не вказані в документах, вважалися такими, що провозилися таємно [192]. У Митному статуті середини ХІХ ст. питанням боротьби з контрабандою присвячено розділ Х "Про таємне перевезення товарів", де визначається предмет цього правопорушення, покарання за його вчинення, порядок провадження справ, розподіл винагород між митниками та іншими особами [227].

Визначення терміна “контрабанда” за радянських часів було вперше сформульовано в декреті Ради Народних Комісарів РРФСР від 29 грудня 1917 р. “Про дозволи на ввезення та вивезення товарів”. Товари, що ввозилися до держави або вивозилися з неї без дозволу спеціально уповноваженого органу, вважалися контрабандними і підлягали конфіскації митними органами [173]. Згідно з Декретом Ради Народних Комісарів РРФСР від 19 вересня 1918 р. “Про заборону вивезення за кордон предметів мистецтва та старовини” їх вивезення заборонялося без згоди колегії у справах музеїв та охорони пам’яток мистецтва і старовини, яка була створена при Народному комісаріаті просвіти [233]. Отже, уперше у вітчизняній історії було криміналізовано незаконне вивезення культурних цінностей. Згідно з постановою Ради праці й оборони 1920 р. охорону кордонів було покладено на Особливий відділ Надзвичайної комісії з охорони кордонів. Наступних років ці функції були передані органам Державного політичного управління. У митних зонах боротьбу з економічною контрабандою здійснювали митні установи [96].

Відповідно до Декрету Ради Народних Комісарів РРФСР від 3 січня 1921 р. “Про реквізиції та конфіскації” до поняття “контрабанда” були включені ознаки приховування від митного контролю товарів, грошей і всякого гатунку предметів шляхом будь-яких хитрощів або їх таємного переміщення поза розташуванням митної установи [174]. Того ж року цим органом було прийнято Декрет “Про порядок реквізиції й конфіскації майна приватних осіб і товариств” і Декрет “Про боротьбу з контрабандою”, за якими поняття контрабанди охоплювало таємне вивезення або спробу таємного вивезення за кордон товарів, причому культурні цінності посідали особливе місце, оскільки вони входили до окремого списку предметів, за незаконне вивезення яких наставала відповідальність незалежно від способу вчинення злочину [226].

У 1922 р. було прийнято перший Кримінальний кодекс УРСР, стаття 97 якого визначала контрабанду як “порушення законів та обов’язкових

постанов про вивезення за кордон та ввезення з-за кордону товарів та валютних цінностей”. Ця стаття, будучи бланкетною, відсилала до законодавства про відповідальність за правопорушення під час увезення й вивезення товарів через кордон [254]. Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. поділяв контрабанду на кваліфіковану – ст. 56²⁴ і просту – ст. 79 [255]. Кваліфікований вид контрабанди передбачав покарання аж до розстрілу. За основний склад контрабанди покарання передбачалось у вигляді штрафу або висилки в адміністративному порядку.

У Кримінальному кодексі 1960 року контрабанда (зокрема, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів) вважалась злочином проти держави і передбачала покарання від трьох до десяти років позбавлення волі. Кримінальний кодекс України 2001 року визначав контрабанду як злочин у сфері господарювання, а контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – як злочин у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Отже, контрабанда як певне правове явище відоме з часів, коли державою було вперше введено оподаткування товарів, що ввозяться з іншої держави або вивозяться в іншу державу. Відтак можна визначити, що контрабанда як вид злочинної діяльності виникла внаслідок небажання осіб, що торгували, сплачувати митні збори.

Впродовж століть учені багатьох держав вивчали явище контрабанди, причини її виникнення та шляхи боротьби.

Однак, незважаючи на пильну увагу дослідників до цієї проблеми, чимало її аспектів не висвітлено на належному рівні, і потребують науково-теоретичного осмислення. Чимало питань, які так чи інакше розглядались у працях науковців, на жаль, однозначно не вирішено.

Вивчення думок вітчизняних і закордонних науковців дає можливість простежити еволюцію ставлення до проблеми контрабанди, з’ясувати стан її

наукової розробки, відтак сформувані власні підходи до висвітлення цієї проблематики.

Досі одним із дискусійних питань у кримінології було і залишається поняття контрабанди, її основних ознак.

Так, наприклад, італійський філософ та вчений Чезаре Бекарія визначав контрабанду як злочин, що завдає шкоди і правителю, і нації [10, с. 202-205]. Проте ця шкода не є очевидною для людей, оскільки не стосується їх безпосередньо. Останні бачать лише шкоду, яка заподіюється державі (правителю). А тому й злочини у цій сфері не викликають всезагальне обурення серед членів суспільства, масове засудження винних.

Зазначимо, що основна проблема – це різне трактування поняття «контрабанда». У юридичній літературі є чимало дефініцій цього поняття. Окреслиному аспекту присвячено праці Карпушина М. П., Мочерного С. В., Гіжевського В. К., Головченко В. В., Ковальського В. С. та ін.

На думку М.П. Карпушина під контрабандою слід розуміти кримінальний злочин у сфері митної справи, що полягає у переміщенні через державний кордон товарів, цінностей і інших предметів, вчинене шляхом приховування їх у спеціальних сховищах, або з використанням неправдивих митних чи інших документів, вчинене у великих розмірах чи групою осіб, що організувалися для заняття контрабандою, або вчинення контрабанди посадовою особою з використання службового становища, чи контрабанду вибухових, наркотичних, сильнодіючих та отруйних речовин, зброї та боєприпасів [280, с. 158].

Мочерний С. В. пропонує наступне визначення контрабанди: незаконне переміщення через кордон товарів та інших цінностей. Тобто контрабандою визнається товар, що перевозиться незаконно [64, с. 616].

Гіжевській В. К., Головченко В. В. та Ковальський В. С., під контрабандою розуміють переміщення товарів, валюти, цінностей (у т.ч. культурно-історичних), отруйних, сильнодіючих, радіоактивних, вибухових речовин та ін. предметів через митний кордон країни поза митним контролем

або з приховуванням від митного контролю, вчинене окремою особою або групою осіб, які організувалися для заняття контрабандою [195, с. 528].

Тобт науковці по-різному трактують поняття контрабанди, зважаючи на різні ознаки цього діяння.

Ще одне питання, стосовно якого погляди науковців не збігаються, стосується того, що саме є предметом контрабанди як кримінально караного діяння. У науковій літературі немає єдиної позиції щодо визнання валюти предметом такого злочину. З огляду на зміни, внесені до кримінального законодавства, зокрема до ст. 201 КК України, якими було виключено такий предмет цього злочину, як товари, до якого, на нашу думку, слід відносити й валюту, вважаємо, необгруновані, тому в цій роботі розглядатимемо товари як предмет контрабанди.

Зазначимо, що думки науковців щодо валюти, як предмету контрабанди, розділяються на дві групи. До першої належать ті вчені, які вважають, що валюта є предметом контрабанди, як складова поняття товар, це зокрема О. Бантишев та М. Костін. Представники другої групи науковців М.І. Хавронюк, О.О. Дудоров вважають, що валюту не слід відносити до предмета контрабанди, її перевезення через митний кордон – це порушенням митних правил.

Стосовно належності контрабанди до певного виду злочинності, то щодо цього питання погляди науковців збігаються. Більшість науковців об'єднує ідея про економічне походження контрабанди. Так, П. Н. Панченко, О. М. Яковлев, А. Долгова та В. М. Єсіпов відносять останнє до економічних злочинів [179, с. 4; 282, с. 51-52; 121, с. 264; 67, с. 67].

А. Ф. Зелінський відносить контрабанду до групи, яку умовно називає «злочинні промисли» [79, с. 157].

Неоднозначне питання про детермінанти контрабанди як злочинності, її правову природу та комплекс превентивних заходів. Хоча розробці питання про детермінанти та правову природу злочинності присвятили свої праці В. І. Шакун [273], В. В. Голіна [41], В. Н. Кудрявцев [130], О. М.

Костенко [112]. та інші. Зокрема, В. Н. Кудрявцев вирізняє такі ознаки причинності, як усезагальність, неповоротність, просторова та часова безперервність [130]. На думку А. П. Закалюка до причин злочинності слід відносити соціально-психологічні детермінанти, зокрема негативні елементи суспільної свідомості у її різних формах, насамперед на рівні буденної психології як частини буденної свідомості [69, с. 211]. Н. Ф. Кузнєцова вважає, що причиною, наближеною до злочинного акту, є антисоціальна мотивація поведінки [131, с. 56].

Невирішеним є також питання про особу, що вчиняє контрабанду (злочинця-контрабандиста). В науці визначено загальні поняття особи злочинця. Деякі дослідники визначають особу злочинця як абстрактне явище, що не має аналога в реальній дійсності і становить наукове узагальнення всіх негативних якостей, які можуть обумовити будь-який злочин. Ця позиція має наукову цінність, оскільки пропонує враховувати реальні криміногенні якості, узагальнюючи, як саме можна виявити визначені особливості, властиві особам, котрі порушили закон.

Інша група науковців пропонує оцінювати особу злочинця за сукупністю кримінологічно значущих якостей людини, що обумовили вчинення нею злочину, тобто визначених якостей особи, які є передумовами до вчинення протиправних дій. Зокрема, Ю. М. Антоян вважає, що вивчення осіб, які вчиняють злочини, повинно здійснюватися тільки на міждисциплінарному рівні, бо вузькоспеціальний підхід породжує односторонність і призводить до обмежених висновків [6]. У цьому ж контексті А. І. Долгова зазначає, що поняття «злочинець» слід застосовувати тільки як формальне, тобто таке, що відображає не наявність у людини якихось особливих кримінальних характеристик, а те, що людина вчинила злочин, і поняття «злочинець» варто відрізнити від поняття «злочинна людина», тобто людина – природжений злочинець. Підкреслюючи, що в будь-якій людині існує нерозривна єдність двох сторін її істоти – соціальної і біологічної, науковець вважає, що під час вживання поняття «особистість злочинця», слід

мати на увазі саме «соціальне обличчя» людини, яка вчинила злочин, і не більше [56].

Незважаючи на наявні наукові розробки не вирішеними залишаються питання щодо загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів запобігання контрабанді.

Отже, незважаючи на чималу кількість праць, присвячених означеній проблемі, залишається ряд питань, що потребують окремого дослідження, зокрема поняття контрабанди, її кримінологічна характеристика та засади запобігання контрабанді в Україні.

1. 2 Контрабанда як вид злочинної діяльності

Дослідження питання контрабанди як виду злочинної діяльності та запобігання їй неможливе без з'ясування поняття контрабанди. Воно має два значення: кримінально-правове та кримінологічне. З'ясування кримінологічного поняття контрабанди ґрунтується на його розумінні у кримінально-правовому значенні, тому спробуємо виокремити спочатку кримінально-правове значення контрабанди.

Зі вступом у силу Закону України від 15 грудня 2011 року "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності" N 4025-VI від 15 грудня 2011 року поняття контрабанди, передбачене ст.2 01 КК України, як кримінально караного діяння звузилось, втративши таку складову, як товари. Однак у науці кримінального права це питання залишається дискусійним у зв'язку з чим низка науковців [162] не погоджуються з таким звуженням поняття. Та і наукова обґрунтованість таких змін викликає сумнів. Тому вважаємо за необхідне у цьому дослідженні розглядати товари, як предмет контрабанди, оскільки норма про кримінальну відповідальність за цей злочин за походженням є злочином у

сфері господарської діяльності, складовою якої є товарообіг у межах і поза межами України.

Отже, поняття контрабанди повинно охоплювати ті необхідні і достатні ознаки, що визначають його обсяг і відрізняють від суміжних понять.

Поняття – це форма мислення, яка відтворює предмети і явища в їхніх істотних ознаках, тому для визначення поняття сукупності злочинів необхідно встановити саме такі ознаки. Встановлені ознаки предмета або явища формуються у визначення, яке призначене розкрити зміст поняття.

Як відомо, будь-яке поняття має зміст і обсяг. Зміст поняття полягає не лише у визначенні сукупності існуючих ознак предметів, відображених у понятті, але і в ознаках, які відображають якість предмета і відрізняють його від інших схожих предметів [68, с. 27-28].

Обсяг поняття – це відображена в свідомості множинність (клас) предметів (або явищ), кожний з яких має ознаки, зафіксовані в досліджуваному понятті [104, с. 403].

Але поняття не обмежується перелічуванням ознак явища чи предмета, обсяг поняття становить певне коло предметів, які до нього входять. Сукупність предметів, що становлять обсяг поняття, може складатись з одного або декількох елементів. У випадку, коли обсяг поняття охоплює декілька елементів, такі (елементи) утворюють групи, які мають певні властивості (ознаки), за якими ці групи розрізняються. Такі групи утворюють види поняття. Отже, обсяг поняття встановлюється шляхом його поділу.

Визначаючи зміст і обсяг поняття, слід пам'ятати про співвідношення між цими явищами: що більший обсяг поняття, то менший його зміст і навпаки – чим менший обсяг поняття, то більший його зміст [68, с. 29].

Зазначимо, що за природою, генезисом і суттю контрабандна злочинність (як елемент злочинності взагалі) – це реальне явище, що існує в суспільстві впродовж тривалого часу.

Термін „контрабанда” походить від італійського *contrabando* (*contra* – проти, *bando* – урядовий указ), що дослівно означає порушення нормативних

актів держави. Відповідальність за вчинення контрабанди мала в основному матеріальний характер, оскільки дії, спрямовані на невиконання норм, що регулювали сплату митних платежів і ввезення окремих видів товару посягали на стан наповнення бюджету держави.

Великий тлумачний словник сучасної української мови контрабанду визначає як незаконне, таємне перевезення або перенесення через державний кордон товарів, коштовностей, заборонених або обкладених митом [20, с. 450].

У Малому енциклопедичному словнику Ф. А. Блокгауза та І. А. Ефрона взагалі під «контрабандою» розуміють таємне перевезення товарів через митний кордон без сплати митних зборів, яке карається конфіскацією товару, грошовими штрафами та більш суворими покараннями [145]. Автори цього визначення наголошують на «таємності» як ознаці незаконного перевезення товарів через митний кордон. Проте у такому випадку не роз'яснено, для кого таке перевезення є таємним (чи для працівників прикордонних або митних органів, чи для осіб, що стали свідками такого перевезення, тощо).

Під час визначення вказаного поняття також не було звернуто увагу на вартість товарів як предметів контрабанди та її роль для правильної кваліфікації діяння.

На думку М. П. Карпушина під контрабандою слід розуміти кримінальний злочин у сфері митної справи, що полягає у переміщенні через державний кордон товарів, цінностей і інших предметів, вчиненому шляхом приховування їх у спеціальних сховищах, або з використанням неправдивих митних чи інших документів, вчинене у великих розмірах чи групою осіб, що організувалися для заняття контрабандою, або вчинення контрабанди посадовою особою з використання службового становища, чи контрабанду вибухових, наркотичних, сильнодіючих та отруйних речовин, зброї та боєприпасів [280, с. 158]. Але автор визначення, говорячи про «цінності» як предмети незаконного переміщення, не вказує, які саме цінності він має на

увазі. Адже, якщо в цьому випадку йдеться про валютні цінності, то, точна вартість таких цінностей має значення при кваліфікації діяння за ст. 201 КК України. Проте, у разі розуміння під «цінностями» в зазначеному випадку культурних цінностей ні вартість, ні спосіб їх переміщення через митний кордон, як вже неодноразово зазначалось, при кваліфікації значення не має.

С. В. Мочерний пропонує коротке та лаконічне визначення контрабанди як незаконного переміщення через кордон товарів та інших цінностей. Отже, контрабандою також називають товар, що перевозиться незаконно [64, с. 616].

На думку В. К. Гіжевського, В. В. Головченко та В. С. Ковальського, під контрабандою слід розуміти переміщення товарів, валюти, цінностей (зокрема культурно-історичних), отруйних, сильнодіючих, радіоактивних, вибухових речовин та ін. предметів через митний кордон країни поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене окремою особою або групою осіб, які організувалися для заняття контрабандою [195, с. 528].

Що ж розуміє під контрабандою законодавець, визначаючи таке діяння кримінальнокараним у новому кримінальному законі України?

Відповідно до ст. 201 КК України *контрабандою* визнається переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації [123].

Це визначення контрабанди відрізняється від попереднього, передбаченого вже КК України від 2001 року, та від того, що містилося у ст.70 КК УРСР 1960 року, де під контрабандою розуміли переміщення через митний кордон поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів, валюти, цінностей та інших предметів у великих розмірах,

а такж таке ж незаконне переміщення культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних, вибухових речовин, зброї та бойових припасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї) [124].

На відміну від чинного КК України 2001 року у КК УРСР 1960 року законодавець чітко закріпив, що предметами контрабанди є товар, валюта та цінності. Під час прийняття нового КК України 2001 року законодавча практика пішла іншим шляхом: у диспозиції ст. 201 КК України відсутні слова «валюта» та «цінності», що й зумовило неоднозначність праворозуміння щодо одного і того ж явища у справах про контрабанду та спровокувало хвилю дискусій з приводу застосування цієї кримінально-правової норми серед науковців і практиків. Так, Бориспільський міськрайонний суд Київської області виправдав за відсутністю складу злочину Б., який намагався умисно в порушення встановленого порядку та з приховуванням від митного контролю (усередині трьох заморожених шматків м'яса) вивезти з України 14300 доларів США. В обґрунтування рішення суд зазначив, що диспозицією ст. 201 КК України в редакції 2001 року, на відміну від попередньої редакції цього Кодексу, валюта у переліку предметів контрабанди не передбачена. Водночас він заперечив правильність використання органами досудового слідства у процесі кваліфікації вказаних протиправних дій положення п. 39 ст. 1 Митного кодексу України, де у зміст поняття «товар» законодавець включив і валютні цінності. Це суд пояснив тим, що даний Кодекс регулює правовідносини, котрі виникають під час переміщення товару через кордон і ніяким чином не регулює правовідносини, що виникають Волочанський під час вчинення кримінально-караних діянь [8, с.98].

З таким висновком не погоджується районний суд Харківської області. Зокрема, обвинувальним висновком цього суду у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 201 КК, визнаний винним О., який контрабандно ввіз до України 25835 доларів США [24]. Клопотання О. та його захисника у частині відсутності у діях підсудного кримінально-караного діяння залишені

без задоволення. Приймаючи таке рішення, суд зазначив, що згідно з п. 39 ст.1 Митного кодексу іноземна валюта є різновидом товару, стосовно якого ч. 3 ст. 97 цим же Кодексом та іншими законодавчими актами встановлено обмеження й особливий порядок переміщення через митний кордон України, який визначається Національним банком України. Цими ж положеннями керувався і Дергачівський районний суд Харківської області, який виніс обвинувальний вирок у справі про контрабандне ввезення іноземної валюти, а саме: 1400000 (один мільйон чотириста тисяч) доларів США в купюрах по сто доларів США кожна, і 1000000 (один мільйон) рублів Російської Федерації в купюрах номіналом в одну тисячу російських рублів [25].

Однак, законодавець у чинному КК України позбувся такого поняття як товари, що, в свою чергою, дає підстави вважати, що законодавець вважає контрабандою лише спеціальні конкретно визначені у статті 201 КК України предмети, що не потребують майнової оцінки.

Не применшуючи цінність указанного визначення, зауважимо однак, що воно є неконкретним, хоча і містить перелік предметів контрабанди, що названі у диспозиції ст. 201 чинного Кримінального кодексу України. Оскільки для кваліфікації незаконного переміщення окремих предметів (культурних цінностей, зброї, отруйних, вибухових речовин тощо) через митний кордон України за ст. 201 КК України не має значення вартість предметів злочину (це стосується насамперед отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин), достатньо лише, щоб при цьому було порушено порядок, установлений законодавством для переміщення таких предметів через митний кордон України (відсутність відповідних спеціальних дозволів, ліцензій тощо). Проте доцільність такого нововведення залишається сумнівною, оскільки відмовившись від поняття “товар”, як предмета кримінально караної контрабанди, законодавець тим самим зменшив суспільну небезпечність несанкціонованого ввозу або вивозу в Україну не лише господарських товарів, а й валютних цінностей, що заподіює шкоду, зокрема, фінансовій системі та економіці держави в цілому.

Про доцільність визнання предметом контрабанди товарів йдеться у і Митному кодексі України, де у розділі 17 «Запобігання та протидія контрабанді» передбачено проведення низки заходів оперативного характеру предметом яких є товари, а такі заходи, як відомо можуть проводитись лише щодо злочинів. Таким чином положення митного кодексу передбачають можливість і навіть необхідність визнання товарів предметом контрабанди.

Також слід зазначити, що вказівка на суб'єктів злочину (зокрема, вчинення його окремою особою або групою осіб, які зорганізувалися для зайняття цією злочинною діяльністю) в цьому випадку не є обов'язковою для розкриття змісту поняття контрабанда. Адже по суті для кваліфікації відповідного діяння як контрабанди (основний склад злочину) не має значення, вчинена вона окремою особою чи групою осіб, які зорганізувалися для зайняття контрабандою (такі обставини мають значення для кваліфікованого виду контрабанди за ч. 2 ст. 201 КК України та призначення покарання). Окрім того, зауважимо, що диспозиція ч. 2 ст. 201 КК України передбачає можливість вчинення контрабанди не тільки за попередньою змовою групою осіб, а й особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або службовою особою з використанням службового становища.

Проаналізувавши викладене, зазначимо, що розбіжності науковців у визначенні поняття контрабанди полягають у тому, що одні деякі вчені вказують на спосіб переміщення товарів через митний кордон, інші – ні; деякі науковці у визначенні зазначають, що саме є предметом контрабанди, інші лише вказують на приблизний перелік предметів, що становлять контрабанду.

Отже, для того, щоб визначити поняття контрабанди, необхідно встановити сукупність істотних ознак, які характеризують це поняття.

Коли йдеться про контрабанду як поняття, то можна виокремити низку притаманних їй ознак. Насамперед це психічне ставлення особи до вчинюваного нею діяння. Тому, на нашу думку, визначаючи поняття

контрабанди, необхідно вказати на форму вини. Серед розглянутих нами вище дефініцій поняття «контрабанда», запропонованих науковцями, а також того, що закріплене законодавцем у диспозиції кримінально-правової норми, у жодному випадку не вказало на характер психічного ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків.

Контрабанда – це один зі злочинів, характеристика суб'єктивної сторони складу якого у виді прямого умислу не викликає у теоретиків і практиків значних розбіжностей. Що ж до вчинення цього злочину з непрямым умислом, то Д. Д. Давітадзе справедливо вказує на неможливість такого вчинку, оскільки контрабанда нормативно сконструйована в законі як злочин із формальним складом [48, с. 19]. У злочинах із формальним складом умисел визначається лише ставленням до суспільно небезпечного діяння (адже наслідки лежать за межами складу). Отже, вчиняючи контрабанду, винний усвідомлює незаконність своїх дій з переміщення згаданих засобів і речовин через митний кордон і бажає в обхід установлених правил ввезти їх в Україну чи вивезти з неї. Недекларування відповідних предметів, вчинене з необережності, не містить ознаки цього складу злочину. Також не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за контрабанду особа, яка добросовісно помиляється щодо того, чи є цей предмет культурною цінністю або отруйною речовиною (наприклад, якщо ця культурна цінність тривалий час зберігалась у родині особи або якщо ця речовина була вільно придбана особою в крамниці іншої країни).

Зауважимо, що, оскільки вина має вирішальне значення для правильної оцінки суспільної небезпечності такого діяння (відмежування злочинної вини від невинно заподіяної шкоди, виключення об'єктивного інкримінування, кваліфікації злочину) та призначення покарання, то вказівка на неї у визначенні має бути обов'язковою. В зв'язку із цим пропонуємо ввести у поняття контрабанда обов'язкову ознаку – умисне переміщення.

Наступною ознакою, притаманною поняттю контрабанда, є, безумовно, предмет цього злочину. Визначення предмета пов'язано зі з'ясуванням об'єкта кримінально-правової охорони.

Розглядуваний злочин належить до злочинів у сфері господарської діяльності, а тому регулює відносини щодо встановленого порядку переміщення відповідних предметів через митний кордон України.

О. Бантишев і М. Костін називають такий об'єкт загально визнаним [113, с. 63; 8, с. 97]. Але цей об'єкт вказує лише на загальні ознаки предмета, порядок переміщення регулюється Митним кодексом України, законами України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [74], «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [72], «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [75], інструкціями «Про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України» [84], «Про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України» [85], «Про розгляд заявок та надання дозволів на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, у тому числі продуктів біотехнології та інших біологічних агентів» [86], постановами Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що оголошуються громадянами за встановленою формою у разі переміщення ними через митний кордон України предметів» [203], «Про затвердження переліку товарів промислового призначення, вивезення яких громадянами України, іноземцями та особами без громадянства за межі митної території України не допускається» [202], «Про затвердження Порядку перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на території України та оформлення відповідних документів» [200], «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [201], наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів,

які знаходяться у незаконному обігу» [165] та іншими численними нормативно-правовими актами.

Зважаючи на складний характер і різноманітність зовнішньоекономічної та митної діяльності, динамічну зміну нормативно-правового регулювання, підкреслимо однак, що законодавець не може визначити докладно у ст. 201 Кримінального кодексу України порядок переміщення усіх предметів контрабанди. А тому у кримінально-правовій нормі лише сформульовані їх загальні родові ознаки (наприклад, культурні цінності, зброя тощо).

Безпосередньо ж різновиди предметів контрабанди, як і порядок їх переміщення через митний кордон України, підлягають установленню через подальшу конкретизацію, з обов'язковим використанням відповідних положень інших чинних нормативно-правових актів [214 с. 43]. Тому при кваліфікації і розслідуванні дій, які мають ознаки контрабанди, потрібно зважати на те, що ст. 201 КК України має диспозицію, яка передбачає субсидіарне застосування іншогогалузевого нормативного матеріалу [32]. У Рішенні № 6-рп/2000 Конституційного Суду України (справа № 1-3/2000 від 19 квітня 2000 року) зазначено, що така диспозиція кримінально-правової норми лише називає або описує злочин, а для повного визначення його ознак відсилає до інших галузей права [217].

Як справедливо зазначає Алексєєв С., бланкетні норми побудовані так, що взагалі можуть розглядатися лише у поєднанні з нормами, до яких зроблено відсилання [3, с. 135].

Отже, конкретні види предметів контрабанди та порядок переміщення підлягають тлумаченню з урахуванням характеру диспозиції ст. 201 КК України. Серед численних нормативно-правових актів, якими визначено порядок переміщення предметів через митний кордон України і вирізняють юридично значущі ознаки предметів і речовин, що переміщуються, провідне місце посідають відповідні положення чинного Митного кодексу України [152]. Під час розгляду судами кримінальних справ про контрабанду п. 1

постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 року орієнтує слідчу і судову практику на використання визначень основних термінів і понять, що наведені у ст. 1 Митного кодексу України [205]. У зв'язку з цим потрібно зауважити, що із набранням чинності Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 07.07.2010 року роз'яснення, що містяться у Постановах Пленуму Верховного Суду України, мають лише інформаційно-рекомендаційний характер і абсолютно не є керівними для судів загальної юрисдикції [77]. Тому посилатись лише на положення таких постанов при прийнятті конкретних рішень є безпідставним.

Ще одним дискусійним моментом при визначенні поняття контрабанди, на наш погляд, є те, що у юридичній літературі відсутня спільна позиція при означенні історичних і культурних цінностей як предметів контрабанди. Так, низка вчених, зокрема Карпушин М.П., Мочерний С.В., використовують загальне поняття «цінності», розуміючи під ним «історичні та культурні цінності» [60; 63]. Гіжевський В.К., Головченко В.В. та Ковальський В.С. з цією метою використовують збірне поняття «культурно-історичні цінності» [195]. Законодавець же при формулюванні диспозиції ст.201 КК України зазначив лише «культурні» цінності. Такому рішенню законодавця, мабуть, посприяло те, що визначення поняття «історичні цінності» немає в жодному нормативно-правовому акті. Навіть у Митному кодексі України законодавцем закріплене лише поняття «культурні цінності». Отже, законодавець вирішив проблема у сфері застосування норми, що передбачає кримінальну відповідальність за контрабанду історичних цінностей. Оскільки не тільки поняття, а й спеціальний порядок щодо переміщення «історичних цінностей» чинним законодавством не передбачено. А тому порушити його було неможливо. Тобто, таке діяння навряд чи можна визнати протиправним та кримінально караним.

Визначення поняття «культурні цінності» міститься у ст. 1 Закону України від 21 вересня 1999 року №1068-XIV «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». Відповідно до цього нормативно-

правового акта під останніми розуміють об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України (оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури; предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки та культури; предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок; унікальні та рідкісні музичні інструменти; рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування; рідкісні поштові марки, зоологічні колекції, що становлять наукову або естетичну цінність, тощо) [72]. Конвенцією ЮНЕСКО 1970 року цінності, що стосуються історії, включаючи історію науки і техніки, історію воєн і суспільства, а також пов'язані з життям національних діячів, мислителів та з великими національними подіями (історичні цінності), також віднесені до культурних цінностей [103].

Низка вчених вважає, що історичні цінності входять до складу культурних цінностей як один зі складових елементів останніх. Вони пропонує під культурними цінностями розуміти предмети історичного, художнього, наукового та іншого культурного значення [279, с. 432; 263, с.101; 113, с.71; 215, с.91]. У широкому розумінні культурні цінності визначаються як нерухомі об'єкти – місцевості археологічного чи наукового значення, будівлі та інші споруди, які становлять історичну, наукову, мистецьку чи архітектурну цінність, історичні квартали у містах, етнологічні споруди попередніх культур, які і досі перебувають у хорошому стані, а також так звані центри зосередження культурних цінностей [147, с. 45].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає цінність як те, що має певну духовну або матеріальну вартість [21]. Термін «історичний» означає той, що пов'язаний з певним періодом розвитку суспільства; важливий для історії; той, що увійшов в історію [21]. Отже, під історичними цінностями слід розуміти предмети, пов'язані з певним важливим для історії періодом розвитку суспільства, що мають певну

духовну або матеріальну вартість. Такі предмети повністю охоплюються і національним, і міжнародним законодавством, а також вченими, що вивчали це питання, включені до складу поняття «культурні цінності».

Тобто зміна редакції ст. 201 КК України, де замість слів «історичні та культурні цінності» передбачено лише «культурні цінності», виправдана. Таке усунення зайвого словесного нагромадження у диспозиції статті Кримінального кодексу України вирішить проблему щодо визначення необхідних і достатніх ознак окремо і «історичних», і «культурних» цінностей, що поставала перед слідчими при кваліфікації відповідного виду контрабанди, а також виключить виникнення суперечностей у висновках експертів, слідчих і суддів у вирішенні питання щодо належності предметів до одного з конкретних вказаних видів контрабанди.

Доволі часто, виокремлюючи предмети контрабанди, вчені забувають вказати наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори, відповідальність за незаконне переміщення яких через митний кордон України передбачена ст. 305 КК України. Поняття та ознаки вказаних предметів передбачено в Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [75]. Всі ці предмети (крім аналогів) передбачені Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [201].

Зауважимо, що діяльність із перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на території України може здійснюватися юридичними особами всіх форм власності за наявності в них ліцензії на цей вид діяльності та за умови забезпечення схоронності вантажу з додержанням відповідного порядку. Фізичні особи мають право перевозити наркотичні засоби і психотропні речовини, придбані за призначенням лікаря, за наявності та на підставі рецепта (що виписується на спеціальних бланках), виданого закладом охорони здоров'я [200]. Пересилання ж наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у поштових (зокрема міжнародних) відправленнях забороняється (зокрема у вигляді гуманітарної

допомоги), за винятком випадків надзвичайного стану (коли вказані предмети направляються у відповідні регіони України за окремим рішенням Кабінету Міністрів України). Порушення такого порядку переміщення зазначених предметів і тягне кримінальну відповідальність.

Контрабанда наркотиків стала елементом цілої індустрії наркобізнесу, обсяг якого складно точно кількісно визначити через високий ступінь латентності. Значна кількість різних видів наркотиків, виявлених у незаконному обігу, надходить у країну в результаті контрабанди [116, с. 42]. Такі злочини найчастіше виступають лише частинкою широкомасштабної злочинної діяльності, яка порушує інтереси всіх верств населення, що ставить під загрозу здоров'я не однієї нації. Водночас намітилась стійка тенденція до зростання контрабанди наркотиків, сильнодіючих, психотропних речовин.

Не менш важливі для науки кримінального права є інші предмети контрабанди. Зокрема незрозуміло, чому з переліку предметів контрабанди у чинному КК України зникли стратегічно важливі сировинні товари, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України. Однак, враховуючи ознаки цих предметів, постає питання, чи відповідають ці предмети, передбачені у ст. 201 КК України, об'єкту цього злочину, тобто чи є ці предмети такими, що порушують установлений порядок переміщення предметів через митний кордон України, чи вплив на них є порушенням інших суспільних відносин, як наприклад ст. 305 КК України, де порушується порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Відтак поспробуємо з'ясувати, які саме відносини повинні охоплюватись поняттям контрабанда.

Досліджуючи будь-яке поняття, необхідно пам'ятати, що визначення його змісту нерозривно поєднано із установленням обсягу. Розкрити обсяг поняття – означає установити, на які види воно поділяється [68, с. 55]. Отже, встановлюючи обсяг поняття "контрабанда", необхідно поділити його на

види так, щоб під час складання всіх видів утворювалось це поняття у повному обсязі.

Поділити поняття на види – означає класифікувати (від лат. classis – розряд, клас і facio – роблю, розкладаю). Наукова класифікація повинна виражати систему законів, які присутні у відображеному нею фрагменті дійсності, що обумовлюють зафіксовані в класифікації властивості і відношення об'єктів.

Труднощі, які виникають при класифікації, полягають у виборі ознаки, за якою поняття розподіляються. Формально поняття можна поділити за будь-якою ознакою. Таку класифікацію називають умовною, коли критерії поділу на види не є значущими. І, навпаки, якщо критерії поділу значущі, з яких випливає максимум похідних і може слугувати джерелом значення об'єктів, що класифікуються, така класифікація називається природною [15, с. 269].

Отже, для утворення природної класифікації контрабанди необхідно підібрати критерій, що найвиразніше відображає властивості контрабанди.

Аналіз чинного Кримінального кодексу України та наукова література дають підстави для поділу усіх предметів контрабанди з урахуванням їх об'єкта кримінально-правової охорони на чотири групи, а саме:

1) предмети що посягають на порядок переміщення відповідних предметів через митний кордон України:

– товари у випадку переправлення їх у великих розмірах ;

— культурні цінності;

– стратегічно важливі сировинні товари, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України;

2) предмети, що становлять загрозу для безпеки громадян:

– отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини;

– радіоактивні матеріали;

– зброя та боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї);

3) предмети що порушують порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, аналогів і прекурсорів:

– наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори

4) предмети, обіг яких створює загрозу авторитету держави, що забезпечує дотримання конституційних прав громадян:

– спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації

Отже, виникає питання, чи може охоплювати поняття контрабанда всі ці предмети, чи кожна з груп є окремим видом (проявом) контрабанди. Вирішити ці питання можливе двома шляхами.

По-перше, передбачити окремо відповідальність кожної з виокремлених груп у вигляді самостійної статті КК України, помістивши її у відповідний розділ КК України.

По-друге, об'єднати всі ці предмети у одній статті КК України «Контрабанда», визначити основним об'єктом цього злочину встановлений порядок переміщення предметів через митний кордон України, а решту об'єктів визнати додатковими.

На наш погляд, другий підхід є більш природнім і вказує на особливість, притаманну саме контрабанді, – тобто місце вчинення злочину. Передбачення у одній статті Особливої частини КК України усіх видів контрабанди вказує на особливість цього складу злочину та визначає, що цей склад злочину покликаний насамперед забезпечувати дотримання встановленого порядку переміщення предметів через митний кордон, відтак охороняти інші суспільні відносини, шкоду яким можуть заподіяти ті предмети порушення порядку, переміщення яких забороняється цією кримінально-правовою нормою.

Вище викладене дає можливість сформулювати визначення контрабанди. Отже, контрабанда, тобто умисне переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів у великих розмірах, культурних цінностей, стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлено

відповідні правила вивезення за межі України, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Однак, ураховуючи особливості предмета контрабанди, доцільно було б товари як предмет контрабанди передбачити у частині 1 ст. 201 КК України, а решту предмети (як такі, що перебувають у обмеженому обігу) – у частині 2 статті 201 КК України.

Зазначимо, що чинним КК України безпосередньо не передбачена відповідальність за вчинення контрабанди організованою групою чи злочинною організацією. Проте, на практиці такі випадки трапляються доволі часто. Так, В. І. Марко зазначає, що викриття фактів контрабанди (зокрема контрабанди наркотиків, культурних цінностей, зброї тощо) свідчить, що переважно такі злочини вчиняються в складі злочинної групи [147, с. 48]. Незаконне переміщення таких предметів, як правило, відбувається великими партіями і попередньо добре планується, продумується до найменших дрібниць. А такі дії контрабандистів завдають великих збитків економіці та загрожують національній безпеці держави.

Зауважимо, що однією із рис криміналізації контрабанди є її поширеність. Як зазначає Є. Л. Стрельцов, для криміналізації діяння необхідно, щоб воно було наділене ступенем суспільної небезпеки, характерної саме для злочинного діяння, і водночас було доволі поширеним [237, с. 151]. Контрабанді, вчиненій організованою групою та злочинною організацією властиві обидві названі ознаки – високий ступінь суспільної небезпеки та поширеність.

Крім того, відсутність норми, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення контрабанди організованою групою або злочинною організацією, породжує проблеми у застосуванні на практиці ст.

201 та ст. 305 КК України у вказаних випадках. Адже ст. 11 КК України чітко встановлює, що злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом злочину. Якщо ж діяння не передбачене КК України, то, очевидно, воно не є злочином.

Крім того, у законодавстві сусідньої Російської Федерації вже давно закріплена норма, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення контрабанди організованою групою (відповідно до ч. 4 КК РФ) [253, с. 186].

Тому з метою уникнення неоднозначності правового розуміння та правозастосування ст. 201 Кримінального кодексу України, враховуючи при цьому частоту таких випадків на практиці, пропонуємо доповнити ст. 201 КК України частиною 3, передбачивши в ній кваліфікуючою ознакою: «вчинено організованою групою».

Відмова законодавця від товарної контрабанди виглядає не обгрунтованою і з позиції порівняння її з іншими суміжними злочинами. Зокрема, йдеться про ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), яке є злочином за умови, що винний умисно ухилився від сплати податків зборів інших обов'язкових платежів на загальну суму, яка в тисячу і більше разів перевищує встановлений законодавством неоподаткований мінімум доходів громадян. Учиняючи контрабанду шляхом перевезення товарів із прихованням від митного контролю, або поза митним контролем винний фактично ухиляється від сплати податків, зборів інших обов'язкових платежів, що правда у певний специфічний спосіб. Таким чином, контрабанда предметом якої є товари загальна сума сплати податків, зборів інших обов'язкових платежів становить тисячу і більше неоподаткованих мінімумів доходів громадян не є злочином лише тому що ці товари переміщуються через митний кордон. Це на сьогодні є адміністративним правопорушенням. Видається, що суспільна небезпека цих діянь однакова, саме тому товар як предмет контрабанди треба передбачити у ч. 1 ст. 201 КК України, а також передбачити примітку, в якій необхідно зазначити, умови за яких контрабанда товарів з адміністративного правопорушення переходить

у категорію злочину. Наприклад, контрабанда вважається вчиненою у великих розмірах, якщо розмір коштів, які мали бути сплачені при переміщені таких товарів через митний кордон України у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Така позиція видається обґрунтованою, адже несплата податків, зборів чи інших обов'язкових платежів на суму більше тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян залишається злочином, це означає, що будь-яке умисне діяння спрямоване на несплату податків, зборів чи інших обов'язкових платежів на суму більше тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян потребує кримінально-правової охорони.

Кримінологічне поняття контрабанди. Контрабандна злочинність має свої особливі, притаманні лише їй ознаки, ті, що розкривають сутність цього явища та, водночас, допомагають відрізнити її від інших видів злочинності.

Більшість науковців об'єднує ідея про економічне походження контрабанди. Так, П. Н. Панченко, О. М. Яковлев, А. Долгова та В.М. Єсипов відносять останню до економічних злочинів [179, с. 4; 282, с. 51-52; 121, с. 264; 67, с. 67].

А. Ф. Зелінський у своїй класифікації злочинів у сфері економіки контрабанду відносить до групи, яку умовно називає «злочинні промисли», і включає туди ж фальшивомонетництво, порушення валютного законодавства, «наркобізнес», спекуляцію та інші злочини подібного характеру [79, с. 157].

Зауважимо, що злочинність у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України справді завдає шкоди економічним інтересам держави та суспільства, впливає на процес наповнення державного бюджету, стабільність внутрішнього ринку, предмети контрабанди безпосередньо впливають на життя й соціально-економічне становище населення. Її масштаби за роки незалежності сягнули такого рівня, що вона розпочала визначати характер і напрям реформ не тільки у сфері економіки, а й у системі державного будівництва та правоохоронної діяльності.

Упровадження ринкових відносин в Україні, недосконалість правового регулювання господарської діяльності, відсутність належного митного та пропускового режимів через державний кордон України, корумпованість окремих службовців Державної митної служби, Державної прикордонної служби, Міністерства внутрішніх справ та Служби безпеки України є чинниками, що призвели до стрімкого, порівняно з радянською добою, зростання контрабанди.

Контрабанда як злочинна діяльність являє собою складовий елемент загальної економічної злочинності в державі, і можна говорити, що їй належить одне з провідних місць в системі злочинів за обсягом заподіяної матеріальної шкоди і за універсальністю способів її вчинення.

Контрабандна має складну багатогранну природу і вимагає глибокого кримінологічного вивчення. При цьому необхідно вивчити соціальний, економічний, правовий, і інші аспекти цього явища.

Безпосередня суспільна небезпека злочинів, пов'язаних із незаконним переміщенням предметів через митний кордон, виражається в кількох аспектах: 1) заподіянні шкоди фінансовій системі країни, економіці держави в цілому; 2) заподіянні шкоди історичному та культурному потенціалу України, який має не тільки вартісні (грошові) оціночні показники; 3) сприянні контрабанди вчиненню інших злочинів, не менш суспільно небезпечних (проти власності, громадської безпеки, здоров'я населення і суспільної моралі), тобто, зокрема заподіянні шкоди і іншим, не економічним відносинам; 4) в сприянні, забезпеченні організованої злочинності стабільного кримінального бізнесу в галузі обігу наркотиків, зброї; 5) у високій латентності контрабандних злочинів, що обумовлено насамперед: організованістю злочинців, залученням до них працівників правоохоронних структур, зокрема митних органів, тощо.

Ще два десятиліття тому традиційним предметом контрабанди були здебільшого споживчі товари, що ввозилися в Україну. Сьогодні ж предметами, які прагнуть перевезти контрабандисти, є валюта, коштовності,

антикваріат, зброя, військова техніка, кольорові та рідкоземельні матеріали, нафта і нафтопродукти, газ, вугілля, прокат, ліс, мігранти для подальшого їх продажу в рабство. В Україну разом зі споживчими товарами ввозять наркотики, зброю, готову лікарську продукцію й сировину для фармацевтики.

Незважаючи на те, що контрабанда є економічним злочином, її вчинення завдає шкоди значній кількості суспільних відносин. Зокрема, вона порушує встановлений порядок державного регулювання зовнішньої торговельної діяльності. Розглянутими злочинами грубо порушуються економічні відносини, підривається авторитет державної влади, недотримується принцип соціальної справедливості. І хоча питома вага контрабандних злочинів невелика, їх соціальні та матеріальні наслідки настільки значні, що постійне вдосконалення форм і методів впливу на такі посягання залишається доволі актуальним завданням для правоохоронних і контролюючих органів.

Водночас через свою природу та особливості місця вчинення, окремі науковці, контрабанду відносять і до транснаціональної злочинності, яка своїми проявами, їх результатами або наслідками охоплює територію декількох держав [65, с. 383]. На нашу думку така позиція є не виправданою, адже контрабанда пов'язана. Як правило, з перетинанням кордону між сусідніми державами, тому мабуть доцільніше вважати її транскордонним злочином.

Проблема контрабандної злочинності в сусідній іноземній державі стає відчутною і для своєї. Таким чином вона набуває свого транснаціонального значення. Розуміння цього, на думку А. П. Закалюка, дуже важливо для усвідомлення дійсних розмірів і небезпечності контрабанди, яка сьогодні має лише національні межі, а вже завтра потенційно може стати транснаціональною (якщо не буде взята під справжній контроль та «приборкана» у національних межах) [70, с. 26].

Злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України властиві загальні (притаманні злочинності взагалі), і особливі (специфічні) ознаки (властивості). До перших слід віднести такі невід'ємні ознаки злочинності, як системність (що охоплює цілісність, багаторівневість та структурність), закономірність, природа, складність, мінливість (динамічність), соціальний та правовий характер тощо.

Однією з найпоширеніших рис, характерних сучасній контрабандній злочинності як явищу, що існує в суспільстві, є її *системність*. Першою ознакою останньої є цілісність, яка характеризує злочинність як якісно нове й стійке інтегративне утворення, яке не є механічною сукупністю злочинів. Цілісність злочинності як системи виявляється через появу в останньої нових інтегративних властивостей, відсутніх у окремих елементів - злочинів, а також перевага стійких внутрішніх зв'язків над зовнішніми [1, с. 170-172]. У цілісності злочинності виявляються діалектичні закономірності і відношення цілого і його частини, загального й окремого, закономірного й виняткового тощо.

Як справедливо зазначає Н. Ф. Кузнецова, будь-яка система, як правило, є частиною іншої, більш широкої системи, а її елементи, своєю чергою, можуть розглядатись як самостійні системи меншого ступеня, чи порядку складності [131, с. 30-33]. Так, контрабандна вид злочинної діяльності входить до складу економічної злочинності, яка у свою чергу є елементом злочинності взагалі, а остання - складовою загальної системи правопорушень. Водночас окремі злочини, що становлять злочинність у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України, можуть утворювати, поєднуючись в окремі групи, певні види злочинів, тобто підсистеми меншого ступеня, чи рівня. Відтак наступною ознакою контрабанди як системи є її багаторівневість (багато ступінчастість, ієрархічність). Тісно пов'язаний із цією ознакою, структурний характер злочинності як системи.

Те, що злочинність у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України - це певна система, чи системне утворення, можна вважати доведеним на підставі аналізу нами головних ознак системи.

Злочинність як явище підпорядковане певним закономірностям, на відміну від одиничного злочину, який має випадковий, спонтанний характер. Як зазначає В. В. Лунєєв, під час об'єднання окремих злочинів у злочинність випадковий характер кожного з них за взаємодії з випадковим характером інших злочинів якимось чином нейтралізується, тому нове утворення, у результаті такого об'єднання, припиняє бути випадковим і набуває певного закономірного характеру [141, с. 4]. Зауважимо, що останній не залишається постійним і з часом може змінитися. Про закономірність як ознаку злочинності на практиці свідчать можливість її моделювання та прогнозування на порівняно невеликих (у історичному аспекті) проміжках часу на підставі вивчення її показників, виявлення тенденцій їх розвитку. Тож не можливо не погодитися з думкою В. В. Лунєєва про те, що статистика злочинів, з яких складається злочинність, за всієї її відносності і навіть перекрученості (через існування латентної злочинності та різних підходів до обліку і реєстрації даних про вчинені злочини в різних регіонах), як свідчить закон великих чисел, є високо репрезентативним кількісним утворенням, оскільки має масовий характер і "виробляється" консервативною та інерційною правоохоронною системою, що працює приблизно з однаковими помилками і перекрученнями, національними, регіональними та іншими особливостями [141, с. 4]. Отже, річні рівні контрабандної злочинності, що через певні обставини (оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку) неповно відображають реальний стан у цій сфері, за багато років, адекватно передають головні тенденції та закономірності її динаміки і розподілу.

Однією з основних закономірностей злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України є її абсолютне та відносне зростання. Однак, це не означає, що кількість випадків учинення

контрабанди у будь-який відтинок часу завжди лише зростає. В окремі проміжки часу і в окремих регіонах її показники можуть стабілізуватися й навіть зменшитися.

Нині у науці висловлюється припущення щодо циклічності чи періодичності процесів зростання, стабілізації й зниження рівня злочинності, що супроводжуються хвилеподібними коливаннями значень кількісних показників злочинності. Однак при цьому, на думку В. В. Лунєєва, загальна тенденція злочинності, спрямована на її збільшення, все ж таки зберігається, оскільки після чергових періодів стабілізації та деякого спаду починається таке зростання злочинності, за якого її кількісні показники, як правило, сягають значно більших значень, ніж у попередньому циклі [141, с. 6]. Зауважимо, що ця гіпотеза про циклічність коливань злочинності на фоні її загального зростання в окремих моментах збігається із загально філософськими теоріями розвитку суспільства, теоріями про циклічність історичного коловороту подій або циклічність моделей економічного розвитку, прихильниками яких у різний час і в різних країнах були видатні вчені, які працювали у різноманітних галузях знань, фізиці, математиці, економіці, соціології та політології. Це Аристотель, Платон, Плутарх, В. І. Вернадський, Дж. Віко, Л. М. Гумільов, В. В. Ільїн, Н. Д. Кондрат'єв, С. Ю. Маслов, В. М. Петров, П. О. Сорокін, О. Л. Чижевський та багато інших [22, 105, 148, 186, 274, 267, 46]. У цьому аспекті І. М. Даньшиним зазначив, що «математико-статистичні закономірності розвитку злочинності є похідними від загальних законів розвитку природи і суспільства» [49, с. 14].

Однак про циклічність злочинності можна говорити аналізуючи значні часові проміжки, менші ж – характеризуються періодичністю. Як підтвердження цьому практика свідчить, що періодичність процесів зростання, стабілізації й спаду злочинності існує реально, а тому повинна бути науково дослідженою з метою подальшого поглиблення вивчення злочинності, її наукового прогнозування і попередження. Так, у період світової економічної кризи кінець 2007–2009 років спостерігався ріст

контрабандної злочинності. Згідно з даними офіційної статистики 2005 року було зареєстровано 312 таких злочинів, 2006 року їх зареєстровано 281, 2007 року - 295, що майже на 5% більше, ніж у попередньому [212]. Це пояснюється інфляцією, зниженням рівня матеріального забезпечення населення, масовим звільненням працівників, що спричинило зростання безробіття. Пік контрабанди припадає на 2008 рік. У цей період зареєстровано 328 злочинів, пов'язаних із незаконним переміщенням предметів через митний кордон України, що на 11,2% перевищує рівень попереднього року. Однак вже з другого півріччя 2009 року рівень злочинності у цій сфері розпочинає поступово знижуватись. У цей період зареєстровано 318 злочинів (кількість останніх знову наближується до рівня 2005 року). Однак 2010 року знову простежується ріст кількості злочинів 377, а у 2011 році незначний спад злочинності (263 злочини). Отже, на вказаному прикладі маємо можливість спостерігати певну періодичність процесів зростання, стабілізації й спаду контрабандної злочинності.

Наступна ознака контрабандної злочинності розкривається через природу останньої, що характеризує її як явище, яке реально існує в суспільстві, змінюється та трансформується разом із ним.

Складність контрабанди як злочинної діяльності виявляється у тому, що цим узагальненим поняттям можуть охоплюватися різні склади злочинів, які можуть бути репрезентовані у складі злочинності різною (довільною) кількістю. Так, чинним Кримінальним кодексом України передбачено два склади контрабанди (ст.ст. 201, 305 КК України). Однак ці склади злочину умовно можна поділити в залежності від предметів контрабанди на контрабанду культурних цінностей, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів, наркотичних засобів, психотропних речовин тощо. Названі групи розподілено на підгрупи. Так, наприклад, контрабанду культурних цінностей поділяють на контрабанду художніх творів, живопису, предметів археологічних розкопок, унікальних та рідкісних музичних інструментів, рідкісних монет, поштових марок тощо.

Злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України властива динамічність, адже вона змінюється і у часі, і у просторі. Так, головні показники контрабандної злочинності, взяті за різні, хоча б і рівні відтинки часу в тому ж регіоні або державі (наприклад, в Україні за 2007, 2008, 2009, 2010, 2011 або будь-який інший рік), або в різних державах чи регіонах, але за той ж період (наприклад, за 2009 рік в Україні, Росії, Франції, Англії і т. д., або за 2010 рік у Донецькій, Київській, Львівській, Волинській та інших областях України тощо), як правило, не збігаються, що свідчить про мінливий, точніше, динамічний характер досліджуваного явища.

Зауважимо, що злочинність у сфері переміщення предметів через митний кордон України – це соціальне явище, оскільки злочини, що її становлять, вчиняються не ізольованими один від одного індивідами і щодо себе, а членами суспільства, що посягають при цьому на встановлені законом правила поведінки людей у суспільстві, які мають найбільш загальний характер. «Контрабандна» злочинність соціальна ще й тому, що соціальними є її причини та умови, якими можуть бути економічні, господарські, соціально-політичні, ідеологічні, морально-психологічні, організаційно-керівничі та інші явища і процеси, що мають свідомо соціальний характер.

Правовий характер контрабанди криється у самій природі явища. Зауважимо, що злочинність того чи іншого діяння визначається тільки законом. Адже згідно з нормами чинного кримінального законодавства злочином є не тільки суспільно небезпечні, але й обов'язково кримінально-протиправні дії, заборонені Кримінальним кодексом України під загрозою покарання. Правове походження контрабанди має велике значення, оскільки зміни в законодавстві в бік криміналізації або декриміналізації окремих дій з невідворотністю відображаються на всіх показниках цієї злочинності.

До особливих ознак контрабанди, що виділяють її з-поміж інших злочинів, доречним було б віднести прив'язаність до кордону як місця вчинення злочину. Так, диспозиція статей 201 та 305 КК України побудована

таким чином, що вчинення контрабанди неможливе в будь-якому іншому місці, окрім кордону. Порушення порядку переміщення предметів в іншому місці тягне відповідальність за іншими нормами чинного законодавства.

Враховуючи специфічність місця вчинення контрабанди, як вже зазначалось, можна виокремити таку ознаку контрабанди, як транскордонний характер. Місце вчинення цього злочину тісно пов'язано з перетинанням митного кордону, тому саме ця ознака є такою, що вирізняє цей злочин з поміж суміжних злочинів, які також можуть учинятись шляхом переміщення та приховання певних предметів.

Підкреслимо, що проблема транскордонної контрабандної злочинності в Україні насамперед є проблемою національної безпеки держави, фактором нестабільності та загрози світовому порядку. При цьому слід урахувувати, що через міжнаціональний характер запобігати їй, а тим більше припиняти, дуже складно.

Контрабанда характеризується тісним зв'язком з організованою злочинністю, корупцією, тіньовою економікою та іншими негативними явищами в суспільстві. Зауважимо, що у сучасних умовах організована злочинна діяльність не може існувати без налагодженого механізму відмивання своїх доходів. Як зазначає С. В. Невмержицький у своїй монографії, на початку 90-х років значна частина коштів не повернулась в Україну з виручки від експорту товарів. Загалом за перші роки ринкових перетворень з України вивезено нелегально від 20 до 40 млрд. дол. США [170, с. 368]. Частка капіталу кримінального походження, що сьогодні вивозиться нелегально, в загальному обсязі капіталу, що нелегально вивозиться, сягає 75%. Велику його частину вивозять саме з метою легалізації й ухилення від сплати податків [110, с. 102]. Однією ж із основних форм вивозу «брудного» капіталу є контрабанда валюти, коштовностей, антикваріату, зброї, військової техніки, кольорових і рідкоземельних матеріалів, нафти і нафтопродуктів, газу, вугілля, лісу, будівельних матеріалів, алкогольних напоїв, товарів продовольства. А гроші від їх

реалізації, як справедливо вказує А. А. Витвіцький, надходять на рахунки в іноземних банках» [28, с. 31].

Чимало вчених вважають, що фізичне перевезення грошей (готівки) за кордон є «початковою стадією «відмивання» грошей, а інтеграція або повернення і легалізація останніх є «кінцевою стадією» [14, с. 44–46].

Повернення в Україну частини коштів, вивезених нелегально, пояснюється такими особливостями. Так, у більшості зарубіжних країн організована злочинність зосереджена переважно у сфері кримінального бізнесу (наркобізнес, ігорний, проституція, рекет, торгівля зброєю і т. д.), а в Україні вона діє переважно у сфері легальної економіки, у найбільш вигідних її сферах, в яких можливо швидко отримати реальні надприбутки. Особливо це стосується незаконного виготовлення або контрабанди підакцизних товарів – алкогольних напоїв, тютюнових виробів, створення фіктивних підприємств. Так, придбана за кордоном продукція підакцизної групи, легкої промисловості, парфумерія і косметика контрабандним шляхом ввозиться в Україну і реалізується через комерційні кіоски, на ринках, фіктивні фірми-посередники (що використовуються для зниження прибутку легальної фірми). Більша частина отриманих у результаті таких дій коштів конвертується в іноземну валюту через мережу пунктів обміну валюти або через «міняйл». Якщо ж обмінюються значні суми коштів, то вони вносяться готівкою на рахунки фіктивних підприємницьких структур, які перераховують їх на Українську міжбанківську біржу, де купують іноземну валюту нібито для оплати імпортованих товарів. На допомогу ж контрабандистам в Україні вже сформовано мережу фіктивних комерційних структур, які займаються конвертацією безготівкових коштів у готівкову валюту, на що науковці постійно звертають увагу правоохоронців [208, с. 257].

Отже, контрабанду справедливо називають елементом кримінологічного механізму легалізації (відмивання) злочинних доходів [265,

с. 93]. Що ще раз підтверджує необхідність існування такого предмета контрабанди, як товари.

Зауважимо, що контрабандний бізнес давно централізований та монополізований, і, як зазначає А. П. Закалюк, діє як «держава у державі», створюючи, безумовно, загрозу її безпеці та економічній незалежності [69, с. 386]. Останніми роками спостерігається поширення фактів та обсягів незаконного переміщення через кордон стратегічної та іншої промислової сировини, урану, газу, енергоресурсів, нестача яких усередині країни хронічно відчувається. Підраховано, що збитки від контрабанди цих товарів у стократ перевищують втрати від переміщення підакцизних продовольчих і промислових товарів, валюти та культурних цінностей [109, с. 68].

На нашу думку, слід виокремити і таку ознаку контрабанди, як надприбутковість, що одночасно є і причиною вчинення цього злочину, сприятливим середовищем для якої є негативна соціально-економічна ситуація, що виникла, а також необґрунтовано високі митні збори і на товари, що імпортуються, і на ті, які експортуються.

Зауважимо, що злочинній діяльності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України як особливому різновиду людської діяльності притаманні усі загальні соціально-психологічні властивості останньої. А тому однією з ознак контрабанди слід вважати її неоднократність, а точніше – систематичність учинення тих чи інших видів злочинів. Частка повторності та рецидивності злочинів цієї категорії постійно зростає. Так, кожен п'ятий рецидивіст, вперше засуджений за контрабанду, знову несе відповідальність за ті ж дії; стільки ж стають злодіями і відбувають покарання за крадіжки, кожен десятий – за інші корисливі злочини. Це й не дивно, адже доволі часто на «контрабандний» шлях винних осіб штовхає відсутність інших джерел доходів. Ці обставини не можуть не викликати занепокоєння у науковців і практиків. Адже масштаби діяльності контрабандистів, наявність чітких кримінальних схем, постійність складу учасників злочинних груп, багатоетапність операцій, висока організованість

такого «бізнесу» і головне – безкарність винних осіб призводять до повторного вчинення таких діянь, чим заподіюється величезна шкода економіці країни.

Ще однією, пов'язаною із попередньою, ознакою контрабанди є властивий їй професійний характер, тобто специфічними є ознаки, які характеризують особу злочинця. Надання переваги певному способу протиправного збагачення – важлива передумова успішного оволодіння відповідними навиками, «спеціальністю»; що складніша діяльність, то вищі вимоги до професійної підготовки [79, с. 157]. Серед занять, що приносять людині прибуток і засоби для існування, професійна діяльність – заняття основне. А основному заняттю, звісно, приділяється багато часу. Тому контрабандисти, як правило, мають хорошу «підготовку»: добре обізнані з чинним законодавством, зокрема з прогалинами у ньому, що дають можливість уникнути відповідальності; використовують усі можливі способи приховування предметів контрабанди, підробки документів з метою безперешкодного переміщення останніх через митний кордон України шляхом заниження у вантажних митних деклараціях та інших товарно-супровідних документах фактурної вартості сировини, матеріалів і продукції виробничо-технічного призначення, внесення неправдивих відомостей про асортимент, кількість і вартість товару. Підвищення рівня організованості та професіоналізації транскордонної злочинності є одним із чинників, що впливає на ефективність протидії контрабанді [259, с. 10].

Як зазначено вище, контрабанда має транснаціональний характер. Будучи за своєю суттю пов'язаною з потоком товарів через державні кордони, за своїми проявами, їх результатами або наслідками охоплює територію декількох країн, виходить за межі національної злочинності, ніби є її «продовженням».

Зауважимо, що організована контрабандна злочинність спрямовується до транснаціонального простору з метою реалізації своєї основної властивості – прагнення до постійного отримання злочинних прибутків і

надприбутків. Для досягнення своїх злочинних цілей контрабандисти відшуковують країни, де рівень прибутку вищий, а розмір податків менший, де вищий рівень економічного розвитку, доходи підприємництва, багатше населення, що є споживачем дорогих коштовностей, розваг, послуг і засобів забезпечення надкомфортного життя. Іншими словами, як зазначає А. П. Закалюк, туди, де якнайшвидше можна «збити» значний капітал, обернути його у будь-який спосіб у легальну економіку, мати від нього потрібний зиск, а злочинну діяльність згорнути або офіційно відгородитися від неї, набути статусу право слухняного цивілізованого члена суспільства, а за можливістю зайняти в ньому елітне, поважне становище [69, с. 379].

Серед ознак контрабанди слід виокремити і високий ступінь її латентності. Це зумовлено як природною латентністю, так і значними труднощами під час розслідуванні злочинів у цій сфері.

З огляду на це, пропонуємо ввести таке поняття контрабанди як злочинної діяльності, і дати таке їй таке визначення: контрабандна як злочинна діяльність – це складний правовий кримінальний феномен, що характеризується цілісністю і системністю взаємозв'язаних і взаємообумовлених елементів: осіб, що вчиняють контрабандні злочини, криміногенного середовища, що сприяє вчиненню цих злочинів, а також що характеризується кількісними і якісними показниками контрабандних злочинів за певний період часу.

Висновки до першого розділу

1. Виникнення контрабанди на території України, як і в державах Західної Європи, належить до періоду, зародження єдиного ринку й установлення на державному кордоні митних бар'єрів. Ці процеси проходили на території Росії (до складу якої в різні часи входила більша чи менша

частина території сучасної України) на початку XVII ст., тому цих часів і сягає визнання контрабанди злочином.

2. З'ясовано низку визначень поняття «контрабанди», що запропоновані різними науковцями. З'ясовано зміст та обсяг поняття контрабанда на підставі чого запропоновано власне визначення: контрабанда, тобто умисне переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів, культурних цінностей, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

3. З'ясовано місце контрабанди серед інших злочинів, що входять до системи економічної злочинності. З цією метою наведено низку як загальних, так і специфічних (притаманних лише злочинам у сфері переміщення предметів через митний кордон України) кримінологічно значущих ознак.

4. Виокремлено низку специфічних ознак притаманних контрабанді як виду злочинної діяльності, зокрема це транскордонність, системність, цілісність, стійких взаємозалежних зв'язків між особою контрабандиста та представниками вдали (працівниками правоохоронних органів), професійність, прив'язаність до певного місці (митного кордону).

5. На основі ознак контрабанди запропоновано таке визначення контрабанди як виду злочинної діяльності – це складний кримінально-правовий феномен, що має транскордонний характер, характеризується, як правило, цілісністю і системністю стійких взаємозалежних зв'язків між особою контрабандиста та представниками вдали (працівниками правоохоронних органів), які утворились з метою вчинення дій щодо незаконного переміщення через митний кордон України певних предметів.

6. Ураховуючи особливості предмета контрабанди обґрунтовано доцільність розмежувати кримінальну відповідальність за контрабанду з врахуванням її предмету. Передбачити у частині 1 статті 201 КК України товари, як предмет контрабанди, а всі решту предмети (як такі що перебувають у обмеженому обігу) передбачити у частині 2 статті 201 КК України.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРАБАНДИ

2.1 Кримінологічні показники контрабанди

Контрабанда є одним із найнебезпечніших злочинів, що вчиняються на території прикордонних зон. З моменту свого створення Державна митна служба України та її структурні підрозділи намагаються активно протидіяти цьому негативному явищу. Підрозділом, утвореним з метою боротьби з контрабандою є служба по боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил [164]. З метою взаємодії з підрозділами МВС, СБУ, прикордонних військ на ділянках державного кордону регулярно проводяться спеціальні операції по припиненню контрабанди, нелегальної міграції та інших злочинів.

Однак, не зважаючи на значні зусилля усіх уповноважених на те органів, рівень злочинності у сфері переміщення предметів через митний кордон залишається невтішним. Згідно статистичних даних Державної митної служби, 2006 року кількість порушених кримінальних справ такої категорії досягла 281 заподіявши збитки на суму майже 279 млн. гривень [210]. Однак протягом двох наступних років прослідковується тенденція щодо збільшення кількості порушених митними органами кримінальних справ про контрабанду. Так, у 2007 році порушено 295 таких справ, а у 2008 р. – 328. Дещо знизилась кількість порушених митними органами кримінальних справ про контрабанду у 2009 році (318 кримінальних справ), але у 2010 році кількість злочинів знову зросла 377 а у 2011 знову знизилась 263 злочини [211].

Кількість та ріст злочинних проявів у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України обумовлює виникнення ряду питань щодо правильності обраних способів для подолання цього негативного явища у суспільстві. Зауважимо, що ефективність запобігання контрабанді як виду злочинної діяльності

безпосередньо залежить від результативності вибраних для цієї мети засобів. Останні ж можуть бути такими лише тоді, коли вони спираються на теоретичні та практичні знання про саме явище контрабанди та про злочинність у цій сфері.

Для ефективного, науково обґрунтованого запобігання злочинам потрібні повні знання про справжній стан цього явища, що, зокрема, потрібно з'ясувати відомостей про рівень, структуру, динаміку й “географію” злочинних діянь, а також осіб, які їх учиняють. Усе це охоплюється поняттям “кримінологічна характеристика злочинів”.

Зазначимо, що важливе теоретичне і практичне значення для даного дослідження має з'ясування поняття кримінологічної характеристики злочинності у сфері переміщення предметів через митний кордон України та її складових елементів. Адже в ньому відтворюється кримінологічний склад злочинності цього виду, її соціальний портрет, суспільна небезпека.

Деякі вчені розширюють поняття кримінологічної характеристики, включаючи в нього також детермінацію злочинів, запобігання їм, через що, з нашого погляду, зникає чітке окреслення цього поняття [119]. Інші кримінологи занадто звужують його, зводячи кримінологічну характеристику до кількісних і якісних показників – стану, структури, характеру, динаміки [133].

Так, на думку О. М. Джужи, під кримінологічною характеристикою злочинності слід розуміти опис властивостей, закономірностей, тенденцій, факторів злочинності, а також ознак особи злочинців (окремих їх типів) [127, с. 249]. Враховуючи той факт, що злочинність у сфері переміщення предметів через митний кордон України є складовим елементом злочинності взагалі, вважаємо можливим під кримінологічною характеристикою контрабандної злочинності розуміти сукупність властивостей, закономірностей, тенденцій, чинників цієї злочинності, а також ознак особи злочинця-контрабандиста.

Зазначимо, що сукупність показників елементів кримінологічної характеристики злочинності певного виду в залежності від об'єкту дослідження може бути різною. Що ж стосується контрабанди як виду злочинної діяльності, то кримінологічно значущими показниками, які дають загальну кримінологічну характеристику стану злочинності у сфері переміщення предметів через митний кордон України, можуть бути наступні: рівень злочинності у сфері переміщення предметів через митний кордон України, рівень судимості за статтями 201 та 305 КК України та, відповідно, їх коефіцієнти, латентність, її структура, динаміка, ціна, характер, географія злочинності такого виду, особа злочинця-контрабандиста і діяльність правоохоронних органів по виявленню злочинів у сфері незаконного переміщення товарів через митний кордон України.

Характеризуючи рівень контрабанди як виду злочинної діяльності потрібно зазначити наступне:

У 2007 р. ОВС виявлено 3200 правопорушень, пов'язаних з увезенням до України товарів зокрема, 175 – з увезенням промислових товарів на суму понад 30,9 млн грн, 2,9 тис. – з увезенням товарів продовольчої групи на суму понад 19,3 млн грн, у т.ч. 82 правопорушення – при ввезенні підакцизних товарів на суму 1,8 млн грн., всього товарів на загальну суму понад 55 млн грн. Вилучено ввезеної контрафактної продукції на суму 3,6 млн грн. За матеріалами працівників міліції задокументовано 240 злочинів у сфері ввезення в Україну товарів, 65 з яких – пов'язані з контрабандою.

У 2008 р. ОВС виявлено 3031 факт незаконного ввезення в Україну товарів на загальну суму 168,4 млн грн. Відповідно порушено 193 кримінальні справи, у т. ч. 73 – про контрабанду.

У 2009 р. ОВС виявлено 4127 фактів незаконного ввезення в Україну товарів на загальну суму 243,4 млн грн. Порушено 204 кримінальні справи, у т. ч. 81 – про контрабанду.

У 2010 р. ОВС виявлено 5044 факти незаконного ввезення в Україну товарів на загальну суму 289,8 млн грн. Порушено 276 кримінальні справи, у т. ч. 101 – про контрабанду.

За даними СБУ, протягом 2005 року її підрозділами зібрано відповідні матеріали та порушено 253 кримінальні справи про контрабанду, загальна вартість предметів якої сягнула 145 млн грн. У 2006 році на підставі здобутих органами СБУ матеріалів, за ознаками контрабанди порушено 221 кримінальну справу про контрабанду, загальна вартість предметів якої становила 79,3 млн грн. У 2007 відповідні показники діяльності СБУ становили 263 кримінальні справи з розміром предметів злочинів – 163, 9 млн грн.

У 2008 році підрозділами СБУ за ознаками контрабанди було порушено 247 кримінальних справ. Загальна вартість предметів злочинів становила 151,2 млн грн. У 2009 році підрозділами СБУ за ознаками контрабанди було порушено 283 кримінальні справи. Загальна вартість предметів злочинів склала 162,1 млн грн.

У 2010 відповідні показники діяльності СБУ становили 292 кримінальні справи з розміром предметів злочинів – 174,5 млн грн.

Органами *Державної митної служби України* у 2005 р. порушено 17 кримінальних справ за ознакою контрабанди. Загальна вартість предметів злочинів склала 35,2 млн грн. У 2006 р. – 28 кримінальних справ та 37,4 млн грн відповідно. У 2007 році фіксується значно менша кількість виявлених ДМС України фактів контрабанди, за якими порушено лише 10 кримінальних справ а фактом вчинення контрабанди із загальним розміром предмету злочину –11,4 млн. грн. У 2008 р. відповідні показники діяльності ДМС України склали 58 кримінальних справ за ознаками контрабанди із загальним розміром предмету злочину – 61,2 млн грн. У 2009 р. підрозділами ДМС України порушено 167 кримінальних справ за ознаками контрабанди із загальним розміром предмету злочину – 283,2 млн грн. У 2010 р. підрозділами ДМС України

порушено 253 кримінальні справи за ознаками контрабанди із загальним розміром предмету злочину – 376,9 млн грн. Упродовж 10 місяців 2011 р. митними органами України порушено 336 кримінальних справ про контрабанду. Таким чином, узагальнивши наведені вище результати діяльності трьох правоохоронних відомств, можна навести наступні дані щодо рівня та динаміки контрабанди в Україні [115, с.417-418].

Боротьба з контрабандою та порушенням митних правил є одним з пріоритетних завдань органів СБУ. Слідчими підрозділами цієї служби впродовж 2007 року направлено до суду з обвинувальними висновками на 9,3% більше кримінальних справ (697 проти 648 у 2006 році). Значно менше закрито (145 проти 195) і зупинено (465 проти 419) справ. Зауважимо, що одночасно при загальному збільшенні направлених до суду кримінальних справ, на 3,3% менше направлено справ про товарну контрабанду. У Миколаївській області у 2007 році до суду за ст. 201 КК України не направлено жодної кримінальної справи, а у Хмельницькій того ж року – лише одну. Великий залишок таких справ у м. Києві, Волинській, Закарпатській, Львівській, Одеській та інших областях [212].

У провадженні слідчих органів Служби безпеки України впродовж 2007 року перебувало 258 кримінальних справ за фактами контрабанди товарів, з яких 26 – порушено прокурорами, 185 – слідчими органів вказаної служби, 47 справ – оперативними підрозділами. До суду ж з обвинувальними висновками направлено лише 148 кримінальних справ даної категорії [212]. Співучасть митників у справах про контрабанду впродовж зазначеного року була встановлена у 23 випадках у Волинській, Донецькій, Одеській, Чернівецькій та інших областях.

Протягом 2007 року були зафіксовані випадки контрабанди крилатих ракет і радіолокаційної станції до КНРі, солоду у великих розмірах, низка фактів щодо незаконного переміщення транспортних засобів (які пізніше винні особи намагалися легалізувати на території України), м'ясо сировини (тисячами тонн), виявлено величезні партії

наркотиків (за такими злочинами до суду направлено 188 кримінальних справ).

Певні позитивні зрушення щодо протидії контрабанді відмічаються у діяльності Державної митної служби продовж 2008 року. Проведення ряду активних організаційних заходів дозволило на 26% збільшити кількість надісланих до суду кримінальних справ про контрабанду товарів (188 справ). Ще 189 справи спрямовані до суду про злочини, пов'язані з контрабандою наркотичних засобів і психотропних речовин.

Однак зазначимо, що протягом вказаного періоду прокурорськими перевітками виявлялися непоодинокі факти безпідставного порушення кримінальних справ (кожна 9 справа), великий відсоток справ, що порушуються без встановлення осіб, що вчинили злочин, неякісного проведення дізнання, тяганини, порушення конституційних прав громадян. Крім того, впродовж 2008 року зафіксовано чимало фактів сприяння окремими посадовими особами митних органів вчиненню контрабанди. Так, за результатами перевірок прокурорами порушено 43 кримінальні справи відносно вказаної категорії осіб, внесено понад 160 документів реагування, до дисциплінарної відповідальності притягнуто 284 посадові особи митниці.

Не зважаючи на те, що правоохоронними органами держави упродовж 2008 року викрито 406 організованих груп і злочинних угруповань (до складу яких входило понад півтори тисячі осіб, що вчинили більш ніж 4,2 тис. злочинів), робота спецпідрозділів по виявленню організованих груп, які займаються контрабандою товарів потребує активізації.

Упродовж 2007-2009 років прокурори виявляли факти прихованого імпорту, несплати обов'язкових платежів до державного бюджету. Прокуратурою Львівської області порушено низку кримінальних справ

стосовно службових осіб митних органів, які в пунктах перетину кордону пропускали на територію України вантажі без митного оформлення.

Отримано певні позитивні результати внаслідок вжиття заходів щодо запобігання та протидії легалізації злочинно здобутих доходів. Налагоджено дієвий нагляд за суб'єктами первинного фінансового моніторингу, яких у державі нараховується понад 14 тисяч. Саме ці установи нерідко стають центрами організації злочинних оборудок та використовуються для вчинення предикатних злочинів. У цій сфері органами прокуратури порушено 114 кримінальних справ, за розглянутими документами прокурорського реагування (671) до відповідальності притягнуто 463 посадові особи.

З метою виконання вимог Програми боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил на 2008-2009 роки, затвердженої Указом Президента України від 04 березня 2008 року, усіма уповноваженими на те правоохоронними органами було вжито комплекс заходів для руйнування схем незаконного імпорту товарів, запобігання псевдоекспорту, спрямованого на розкрадання з бюджету податку на додану вартість. Завдяки цьому вдалося дещо припинити ввезення під виглядом нових таких, що були у використанні, автомобілів через митні пости Одеської, Закарпатської та Львівської областей, інших товарів за мізерною митною вартістю (за так званими «прямими контрактами» з китайськими підприємствами). Вживаються заходи щодо упорядкування імпорту автомобільних шин та іншої продукції.

Коефіцієнт злочинності у сфері незаконного переміщення товарів через митний кордон України у 2005 р. становив 0,066; впродовж 2006-2007 років він спочатку знизився до відмітки 0,059, а потім зріс і на кінець вказаного періоду становив 0,063 злочинів з розрахунку на 10 тис. населення. У 2008 році цей коефіцієнт підвищився до рівня 0,071 злочинів, а наступного року знову дещо знизився та становив 0,069 злочинів з розрахунку на 10 тис. населення.

Говорячи про **рівень судимості** у справах про контрабанду, слід відмітити, що він змінився на 5%. Так, судами впродовж 2007 року розглянуто 114 кримінальних справ про товарну контрабанду. За вироками судів засуджено 128 осіб (проти 122 осіб, засуджених у 2006 році), у 2008 у 2009 у 2010 у 2011 68 осіб.

Коефіцієнт судимості у сфері незаконного переміщення товарів через митний кордон України впродовж 2006-2007 років становив відповідно 2,54 та 2,67 злочини з розрахунку на 1 млн. населення. Таким чином відбулося незначне зростання кількості осіб, засуджених за контрабанду, що є цілком логічним, враховуючи зростання кількості виявлених злочинів такої категорії.

Кримінологічна характеристика контрабанди як виду злочинної діяльності буде неповною, якщо не з'ясувати її **структуру**. Як зазначає Джужа О.М., під структурою злочинності слід розуміти частку певних видів злочинів у їхній загальній кількості [127, с. 249], певне співвідношення між групами та видами злочинів, вчинених різними категоріями громадян. Тож, під структурою злочинності у сфері переміщення предметів через митний кордон України слід розуміти внутрішню будову злочинності, яка визначається за об'єктами посягання, об'єктивною стороною злочину, ознаками суб'єктивної сторони, суб'єктом злочину та мірою призначеного покарання.

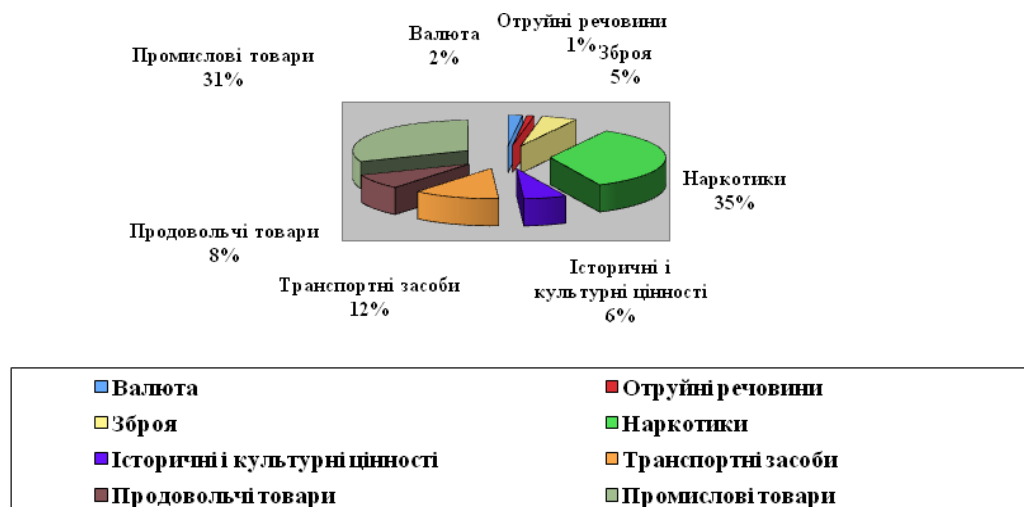
Законодавець у диспозиціях статей 201 та 305 Кримінального кодексу України виокремив наступні види контрабанди в залежності від предмета посягання:

- незаконне переміщення товарів;
- незаконне переміщення культурних цінностей;
- незаконне переміщення отруйних речовин;
- незаконне переміщення сильнодіючих речовин;
- незаконне переміщення радіоактивних матеріалів;
- незаконне переміщення вибухових речовин;

- незаконне переміщення зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та боєприпасів до неї);
- спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації;
- незаконне переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, фальсифікованих лікарських засобів.

Із аналізу судових рішень у кримінальних справах про контрабанду в Україні за 2006-2010 роки вбачається, що переважно вчиняється контрабанда наркотичних засобів (35%), наступне місце за кількістю вчинених злочинів посідає контрабанда товарів (автотранспортних засобів – 12%, побутової та теле-радіотехніки – 31%, м'ясосировини – 8% тощо). Разом із тим трапляються випадки контрабанди культурних цінностей (6%), вогнепальної зброї та боєприпасів до неї (5%).

Рис.1. Структура предметів контрабанди.

Згідно даних офіційної кримінальної статистики у справах даної категорії переважну більшість серед злочинів переважають ті, що пов'язані з незаконним переміщенням товарів (приблизно 53 %). Великою популярністю серед контрабандистів користуються автотранспортні засоби, побутова та комп'ютерна техніка, м'ясо сировина тощо. Дещо менший відсоток (а у деяких регіонах і рівноцінний відсотку товарної контрабанди) становить контрабанда наркотичних засобів (приблизно 35 %). Далі в порядку зменшення їх кількості розміщені контрабанда

історичних цінностей, зброї та боєприпасів до неї (відповідно 6% та 5%). Близько 10-15% усієї сукупності злочинів, що посягають на встановлений порядок переміщення предметів через митний кордон України, становлять контрабанда отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин та радіоактивних матеріалів. До того ж числа належить і незаконне переміщення стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України.

Переважаючі переміщення товарів через митний кордон України вчиняються з приховуванням від митного контролю: з використанням тайників, інших засобів, що утруднюють виявлення предметів, шляхом надання одним предметам вигляду інших через істотну заміну зовнішніх ознак характеристик предметів, а також їх тари, упаковки, шляхом подання митному органу як підстави для переміщення предметів через митний кордон підроблених або одержаних незаконним шляхом документів, або таких, що містять неправдиві дані чи є підставою для переміщення інших предметів. Значно рідше вчиняються переміщення товарів поза митним контролем.

За ознаками суб'єктивної сторони злочинність у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України не структурується на види, оскільки злочини, передбачені ст.ст. 201, 305 КК України, можуть бути вчинені тільки з прямим умислом. Таким чином недекларування відповідних предметів, вчинене з необережності, не містить ознак аналізованого складу злочину. Також не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за контрабанду особа, яка добросовісно помиляється щодо того, чи є даний предмет культурною цінністю (наприклад, якщо ця культурна цінність тривалий час збереглась у родині особи) або отруйною (наркотичною) речовиною (в разі, коли ця речовина була вільно придбана особою в крамниці іншої країни).

В залежності від суб'єкта злочину контрабанду як вид злочинної діяльності можна структурувати на: а) сукупність злочинів даного виду, вчинених особами, які досягли 16-річного віку; б) сукупність злочинів, вчинених службовими особами з використанням свого службового становища. Як вже зазначалося вище, протягом 2007 року співучасть митників у злочинах про контрабанду встановлена у 23 випадках, а у 2008 році порушено 43 кримінальні справи проти працівників митних органів (хоча заради правди слід сказати, що не всі такі справи з різних причин своїм наслідком мали обвинувальний вирок суду).

На нашу думку, було б доцільно структурувати контрабанду як вид злочинної діяльності залежно від міри призначеного покарання на такі групи: а) злочини даного виду, за вчинення яких суд призначив покарання у вигляді реального позбавлення волі; б) злочини, за вчинення яких суд призначив покарання у виді реального позбавлення волі, але на підставі ст.75 КК України, звільнив від відбування покарання з випробуванням; в) злочини, за вчинення яких суд призначив додаткове покарання у вигляді конфіскації не лише предметів контрабанди, а й майна особи, винної у вчиненні злочину.

Аналізуючи *кримінологічну структуру* досліджуваного злочину, розглянемо його “географію”. Розглядуваний злочин в частині контрабанди культурних цінностей в основному вчинюється на західному кордоні України й у міжнародних аеропортах (насамперед йдеться про Державний міжнародний аеропорт “Бориспіль”) [144].

Треба сказати, що кількість держав, до яких контрабандисти намагаються незаконно перемістити культурні цінності, постійно збільшується. Останнім часом намітилася тенденція вивезення предметів антикваріату до країн Азії, зокрема, Японії, та на Близький Схід [249]. За проведеним науковцями дослідженням у 20% випадків контрабанди культурних цінностей мало місце незаконне переміщення цих предметів до Російської Федерації, у 10% – до інших країн СНД, у 20% – до Польщі,

у 36,7% – до інших країн ЄС, у 13,3% – до інших країн світу [33]. За оперативними даними основні канали незаконного вивезення культурних цінностей прямують перш за все до ФРН. У Берліні, Кельні, Гамбурзі розташовані центри організації цього злочинного промислу. Очолюють його, як правило, колишні громадяни СРСР або країн СНД, якими створено чималу мережу магазинів, що здійснюють торгівлю контрабандно вивезеними антикварними речами. Найбільші з цих крамниць розташовані в Берліні. Другою за значенням країною, до якої незаконно вивозяться культурні цінності, є Італія. У Флоренції, Мілані, Римі десятки реставраторів високого класу надають предметам культури та мистецтва товарний вигляд, а експерти визначають вартість цих творів мистецтва. Після цього найцінніші речі із ФРН та Італії експортуються в найбагатші країни світу – США та Японію [108].

Переважна частина контрабандної продукції на внутрішньому ринку України – це автомобілі та запчастини до них, вироби легкої промисловості, аудіо-, відео-, комп'ютерна та побутова техніка, продукти харчування (насамперед м'ясо), нафтопродукти, ювелірні вироби та ексклюзивні товари, які доставляють сухопутним і морським транспортом з Молдови, Туреччини, Китаю. З України, як правило, відправляють продовольчі товари в Росію, Угорщину, Румунію, Польщу.

Говорячи про рівень та структуру контрабандної злочинності, слід зазначити, що ці показники не є постійними, вони можуть змінюватися як у кожному з регіонів, так і у країні в цілому. Тому відсоткове співвідношення між собою різних видів злочинів досліджуваної сукупності є нестійким. Така зміна показників рівня, коефіцієнтів та структури злочинності (**динаміка злочинності**) пояснюється багатьма факторами, основними з яких є зміни в економічному, соціальному та політичному житті країни, а також зміни у податковому, митному, кримінальному законодавстві. Показниками динаміки є: 1) абсолютне збільшення або зменшення (\pm); 2) темпи росту, що визначаються за

формулою $Tr.=P1/P2 \times 100\%$, де P1 – рівень злочинності минулого року; P2 – рівень злочинності позаминулого року; 3) темпи приросту – $Tп.=Tr.-100\%$.

Характер і обсяги заподіяної матеріальної та іншої шкоди, включаючи затрати держави і суспільства на боротьбу з нею, складають **ціну злочинності**. Злочинність у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України, безумовно, завдає величезної шкоди економічним інтересам держави, її внутрішньо та зовнішньополітичним інтересам, вивіз культурних цінностей завдає неоціненних втрат справі збереження та охорони національних історичних здобутків українського народу. За підрахунками експертів, незаконне переміщення товарів через кордон завдає щороку державі збитків у \$10 млрд.

За даними Митної служби України проаналізувавши торгові відносини за 2009 рік лише між Польщею та Україною розбіжність між статистичними показниками цих країн склала 12% майже 400 млн. доларів США. За незалежними експертними оцінками, близько 90% приватизованих підприємств працюють під контролем кримінально-олігархічних кланів, а тіньова економіка становить 50-60% [89].

Контрабанда ж наркотичних, отруйних, сильнодіючих та радіоактивних речовин, а також зброї та боєприпасів, може завдати непоправної шкоди здоров'ю населення та громадській безпеці. Наслідки від злочинної діяльності даного виду мають настільки вагомий та глобальний характер, що «плоди» цих злочинів можуть пожинати навіть наші нащадки.

Характер злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України визначається питомою вагою тяжких та особливо тяжких злочинів, що складають структуру злочинності, а також характеристикою осіб, винних у вчиненні злочинів. З цього приводу слід зауважити, що питома вага тяжких злочинів істотно перевищує питому

вагу особливо тяжких злочинів даного виду. При цьому, як свідчить статистика, з кожним роком прослідковується тенденція до збільшення(хоча і незначно) кількості особливо тяжких злочинів. Останнім часом збільшується частка контрабандної злочинності, що має високий ступінь організованості та транснаціональний характер. Міжнародні злочинні організації (не рідко із залученням працівників правоохоронних органів) все більше займаються цим «прибутковим бізнесом».

Кримінологічна характеристика „контрабандної” злочинності буде неповною, якщо не згадати про латентний характер цього виду злочинності.

Варто наголосити, що досліджуваний злочин має високий рівень латентності. Кримінальна статистика лише приблизно відбиває стан злочинності, оскільки значна частина її не реєструється. Загальні розміри латентної злочинності становлять близько 60% від усіх фактично вчинених злочинів [126, с. 76, 94]. В.І. Шакун вважає, що в Україні рівень латентної злочинності вище рівня зареєстрованої в 3-4 рази [272]. У той же час слід мати на увазі, що деякі види злочинів більш приховані, інші – менш приховані; це залежить як від їх особливостей, так і від позиції держави, а також від поведінки її громадян, які не завжди повідомляють правоохоронні органи про факти вчинення злочинів [118].

У навчально-методичному посібнику за редакцією О.М. Джузи пропонується визначення латентної злочинності як сукупності невиявлених або незареєстрованих злочинів, які не дістали свого відображення в офіційній статистичній звітності [127]. Тобто та частина фактичної злочинності, яка не отримала відображення у кримінальній статистиці та відповідного реагування правоохоронних органів. У кримінології розрізняють латентність трьох видів: природну, змішану та штучну. Природна латентність – сукупність злочинів, про які не відомо відповідним державним органам(вони відомі лише самим злочинцям). Під

штучною латентністю розуміють сукупність злочинів, які на порушення закону приховуються посадовими особами від обліку. На думку Зелінського А.Ф., штучна латентність має місце і тоді, коли за наявності злочину кримінальна справа не порушується внаслідок небажання потерпілих звертатися за допомогою до правоохоронних органів, залякування потерпілих і свідків злочину зацікавленими особами або їх підкуп, знищення доказів по справі тощо [79, 34]. Безсумнівно, особливу небезпеку становлять дії посадових осіб, які умисно приховують від правосуддя інформацію щодо злочинної діяльності своїх підлеглих, а також приховують від реєстрації заяви та інші матеріали про вчинені злочини. Коли ж факт злочину виявлений, але з різних причин він не усвідомлюється як злочин особою, яка його виявила (наприклад, у випадку, коли за наявності серйозних підозр щодо того, що було вчинено злочин, не достатньо доказів для порушення кримінальної справи) – то має місце змішана латентність.

За оцінками дослідників в Україні виявляється лише один з десяти випадків контрабанди [139]. За іншими оцінками обсяги передбачуваної експертами і виявленої митниками контрабанди співвідносяться приблизно як 35:1, тобто з 36 спроб незаконного переміщення товарів виявляється тільки один. У вартісному вираженні частка виявленої контрабанди в загальному її обсязі становить 2-3% [99]. При чому до суду надходить тільки близько 10-15% порушених митними органами кримінальних справ про контрабанду культурних цінностей [246].

„Прихованим” у кримінологічному розумінні (латентним) злочин можна вважати лише за наявності двох умов:

- незаконне переміщення предметів контрабанди через митний кордон України було доведено до кінця;
- цей злочин не було виявлено та зареєстровано (з різних причин), в результаті чого він не дістав свого відображення в офіційній статистичній звітності.

Латентність контрабанди обумовлена особливостями самого злочину: відсутність потерпілого, а значить, інформації про злочин, ретельна підготовка до його вчинення, глибока конспірація та інші обставини, що ускладнюють виявлення контрабанди [175]. Особу власника контрабандного вантажу встановити досить складно, оскільки зазвичай такі люди тримаються на відстані від місця схованки; як правило, немає свідків і явних слідів злочину. Саме тому за виявленим фактом контрабанди культурних цінностей тільки в кожному 3-му випадку винні несуть кримінальну відповідальність [229]. За іншими джерелами стадію судового розгляду проходять лише 25% кримінальних справ про контрабанду, порушених митними органами [139].

На нашу думку, роль латентної злочинності у сфері контрабанди, без сумніву, значна, хоча і має негативне забарвлення. Так, наявність прихованої злочинності складає хибне враження про фактичні розміри злочинності, її рівень, структуру, динаміку, про величину та характер шкоди, яка завдана протиправними діями. Вона своїми наслідками має також зменшення ступеня достовірності прогнозів, ускладнення визначення напрямків боротьби із злочинністю, заважає реалізації принципу невідворотності відповідальності за вчинені злочини, сприяє зростанню злочинності, зокрема, рецидивної. Наявність високої латентності злочинів у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України підриває авторитет правоохоронних органів держави, покликаних боротися із таким видом злочинності.

Та не слід забувати про її позитивні сторони. Адже своїм існуванням латентність контрабанди спонукає правоохоронні органи до винайдення нових шляхів і способів виявлення, розкриття та розслідування контрабанди, науковців - до створення та розробки науково-технічних засобів, які б полегшували роботу працівників і, що не менш важливо, відповідали умовам сучасності. Крім того частина злочинів у сфері переміщення предметів через митний кордон України,

яка була віднесена до категорії латентних, виявляється в ході розслідування інших кримінальних справ або у процесі збирання оперативної інформації та ведення оперативно-розшукової діяльності.

2.2 Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили контрабанду

Учення про особу злочинця є одним із основних компонентів предмета кримінології. Без нього складно дослідити інші кримінологічні проблеми, зокрема детермінанти і заходи протидії злочинам.

Особа злочинця останнім десятиліттям є об'єктом дослідження не тільки кримінології, а й у контексті її проблем – біології, психології, медицини, соціології та інших наук. Оскільки загалом кримінологія – комплексна наука, то і проблеми, що нею розглядаються, також вирішуються на шляху інтеграції знань з тих галузей, що прямо чи безпосередньо пов'язані з вивченням людини як особистості. Кримінологічне визначення особи злочинця тісно пов'язане із загальнофілософським поняттям особистості. У філософії особистість – людина, індивід, який формується в процесі історично конкретних видів діяльності і суспільних відносин [261 с. 25].

Безпосередньою причиною вчинення злочинів та існування злочинності на індивідуальному рівні є антисуспільні риси свідомості та психології окремої особи, а на загальносоціальному рівні – суспільної свідомості. В однакових умовах різні люди поведуться по-різному: деякі дотримуються законів, інші – їх порушують. Це дає підстави говорити, що особи, які обрали протиправний варіант поведінки, учиняють так унаслідок певних їх властивостей, що й обумовили такий вибір. Тому потреба кримінології визначити ці негативні риси, властивості свідомості, типологічні особливості особи, яка вчинила злочин (іншими словами - злочинця), має неабияке значення.

Для розуміння цих питань необхідно, як і у будь-якому дослідженні, спочатку з'ясувати терміни, зокрема «особа» і його співвідношення з пов'язаними поняттями «людина», «індивід», «особистість».

Поняття «людина» у цьому ряді первинне. Воно застосовується насамперед для узагальненого позначення людини як представника людської популяції в цілому, вищого вияву живої природи та тваринного світу. Головними відмінностями людини від інших представників тваринного світу є мислення, здатність розуміти самого себе та навколишній світ (свідомість), Свідома активність, передусім діяльнісна, у пізнанні останнього та його перетворенні в інтересах людини.

Поняття «людина» часто вживається і в іншому значенні — «індивід» (коли потрібно визначити одиничного представника з усього роду людського або з певної його спільності — колективу, групи, незалежно від того, чи виокремлена вона за біологічною чи за соціальною ознаками).

Уявлення про особу сформовано у науці (зокрема у кримінології) на підставі загального поняття про неї, розробленого філософією та психологією. А. П. Закалюк досліджує термін «особа» через призму двох значень [69, с. 234]. Перше — де особа розглядається як діяльніша самодостатня людина, суб'єкт суспільної активності та діяльності, учасник цих процесів і суспільних утворень. Цьому значенню відповідає російський термін «лицо». Термін «особа» має й інше значення, зокрема для виокремлення у людини тієї змістовної якості, яка у соціальному аспекті становить її власну ідентичність (власне Я), відрізняє від інших і визначає її ставлення до суспільства, його відносин, норм, що регулюють суспільну життєдіяльність. Іншими словами — це соціальна якість особи. У російській мові терміну «особа» у цьому значенні відповідає термін «личность». Відтак в українській мові термін «особа» об'єднує два російські: «лицо» і «личность». Така етимологія терміна «особа» часто викликає непорозуміння, зокрема під час спеціального наукового

використання, коли потрібно відділити особу від її соціальної якості. Через це в українській науковій літературі останніх десятиріч, зокрема з кримінології, поряд із терміном «особа» вживається термін «особистість» для визначення соціальної складової особи. Під останньою слід розуміти сукупність найхарактерніших соціальних і обумовлених ними біологічних рис і особливостей, які визначають соціальну сутність людини з її суворою індивідуальністю і неповторністю, що виражається у поведінці цього індивіда. К. К. Платонов характеризує особистість за чотирима її психологічними підструктурами (спрямованість, соціальний досвід, психічні процеси та біопсихічні властивості) [189, с. 27–30]. Елементи першої підструктури не мають природних задатків і повністю соціально обумовлені. До них належать переконання, світогляд, ідеали, схильність, інтереси, бажання. Елементи ж другої підструктури зазнають впливу біологічно обумовлених властивостей особи. Підструктуру соціального досвіду становлять звички, навички, вміння та знання. Третя підструктура є, так би мовити, підструктурою форм відображення. Психічні процеси (воля, почуття, сприйняття, відчуття, емоції та уява) зазнають істотного впливу біологічних особливостей особи. Останню підструктуру особистості становлять біопсихічні властивості: темперамент, пам'ять, мислення, анатомо-фізіологічні особливості. К. К. Платонов зазначає, що перша підструктура формується вихованням, друга – навчанням, третя – вправами, а четверта – шляхом постійних тренувань.

Проблемам особистості злочинця присвячено чимало праць радянських кримінологів. Нею цікавилися С. Н. Абельцев, Ю. М. Антонян, Ю. Д. Блувштейн, М. Ю. Валуйська, І. Н. Даньшин, Б. В. Сідоров.

Психологічним властивостям особи злочинця (психологічному аспекту) присвячено праці Ю. М. Антоняна, С. В. Бородіна, Л. А. Волошиної, А. І. Долгової, А. Ф. Зелінського, А. Р. Ратінова та ін.

Незважаючи на велику кількість опублікованих праць на цю тему, не можливо знайти єдине визначення поняття „особа”. Є багато описових, поведінкових, структурних і морально-юридичних визначень. Однак жодне із них не може надати всеохоплюване визначення поняття „особи”.

Розмірковуючи про зміст названих вище понять, О. М. Джужа зазначає, що поняття „людина” охоплює нерозривну єдність різних сторін її суті: соціальної і біологічної, а у понятті „особа” фіксуються лише специфічні соціальні ознаки [132, с. 92–93]. Особа – це соціальна якість людини, те, ким вона стала у процесі соціалізації. Ці якості особи визначаються рівнем її свідомості, змістом внутрішнього духовного світу. Обумовлена соціальним середовищем і попереднім досвідом, свідомість стає активним елементом особи, визначаючи у конкретних випадках вибір нею тієї чи іншої форми поведінки.

Більшість дослідників розуміють під „особою” стійку систему соціально-значущих рис певної людини (індивіда) як члена того чи іншого суспільства та суб’єкта діяльності. Поняття „особи” за її широким змістом охоплює такі складові: темперамент, здібності, характер, темп реакцій на зовнішні подразники, світогляд, вольові та емоційні якості тощо. Характер вважається базисом особи і формується в основному у підлітковому віці, коли людина вимушена вже самостійно адаптуватися до умов зовнішнього середовища. Характер – це індивідуальна сукупність сталих психологічних особливостей людини, яка обумовлює типовий для цього суб’єкта вид поведінки у певних життєвих умовах і за певних обставин.

А. Ф. Зелінський зазначає, що не кожна людина є особою. Новонароджена дитина ще не є особою; людина, яка втратила розум і волю внаслідок хронічного психічного захворювання, – вже не є особою [79, с. 54]. З іншого боку, помилковою є і та крайність, коли особою вважається лише носій яскравої індивідуальності чи зразок моральності. Тому, на думку А. Ф. Зелінського, усі люди, що володіють достатньо

розвинутою свідомістю та здатні керувати й контролювати власну поведінку, – особи, особистості.

Особа є відкритою соціально-біологічною системою найвищого ступеня складності, здатною на малоймовірні реакції на зовнішні подразники і в цьому сенсі від них незалежною. Тому поведінка індивіда важко прогнозується: „людина - істота несподівана” [261] .

На думку А. П. Закалюка під особою слід розуміти той образ людини, у якому вона постає у суспільних відносинах, у якому її сприймають учасники цих відносин, суспільної активності та діяльності [69, с. 235]

Як особи, люди дуже різні. Деякі із них активно сприяють суспільному прогресу, інші, навпаки, перешкоджають йому: ухиляються від корисної праці, стають порушниками громадського порядку або займають ще якусь антисоціальну позицію. Цінність особи залежить насамперед від її реального внеску в загальний суспільний поступ. Ознаки особи можуть бути і позитивними, і негативними. Останні найбільш характерні для особи злочинця. Отож, поняття „особа злочинця” стосується соціальної суті людини, яка вчинила злочин, тобто порушила норми кримінального права. Вивчення особи злочинця підпорядковане встановленню механізму злочинної поведінки, її детермінації і розробці на цій основі обґрунтованих рекомендацій щодо запобігання злочинам.

У філософському розумінні особа – продукт соціального розвитку, єдність загального, особливого і одиничного. Вона становить результат еволюції людського роду, успадковує і відображає соціальний досвід усіх попередніх поколінь. Водночас особа вбирає у себе ознаки певного суспільного устрою, до якого вона належить, що виявляється в її свідомості й світогляді. Окрім того, особа наділена неповторними рисами, що відображають її індивідуальний досвід, який обумовлений конкретним змістом сімейних, виробничих, побутових та інших відносин,

тобто тим мікросередовищем, в якому вона живе. Все це має важливе значення для правильного розуміння суті особи злочинця, розкриття механізму формування її криміногенних властивостей, а також для корекції її поведінки. Іншими словами, соціальні риси особи формуються та обумовлюються її суспільними відносинами. Особа не є незмінною. Вона така, яким є її історично визначене суспільство. Щоб зрозуміти соціальну сутність особи, потрібно з'ясувати глибину і зміст суспільних відносин, що її обумовлюють, визначити їхню тенденцію та соціальний зміст [69, с. 235].

Людина не народжується особою, а стає нею в процесі входження в соціальне середовище та засвоєння ідей, поглядів, переконань, норм моралі і поведінки, властивих соціуму, до якого вона належить. Процес, упродовж якого людина розвивається та змінюється, набуває свого конкретного соціального змісту, називається соціалізацією. Він складний, залежить від уроджених якостей людини, які можуть сприяти засвоєнню і закріпленню як загальнолюдських цінностей, так і навпаки – засвоєнню негативних зразків, стереотипів поведінки і їх внутрішньої обґрунтованості. На нашу думку, дефектом соціалізації є відсутність у особи блокуючих перешкод на шляху впливу негативної інформації, в результаті чого спочатку така особа стає схильною до криміногенної поведінки, а з учиненням нею злочину – стає особою злочинця. Однак зауважимо, що від народження ніхто не приречений на вчинення злочинів. Також підкреслимо, що кожне злочинне посягання – подія сама собою випадкова, якої могло б і не бути в цей момент і на цьому місці за участю певної особи. Крім того, антисоціальна спрямованість та інші вади характеру не завжди приводять своїх власників до лави підсудних.

Говорячи про особу злочинця, не можна не звернути увагу на співвідношення соціального і біологічного у ній. Питання про роль біологічних факторів у злочинній поведінці є принциповим у вченні про особу злочинця. Давно триває науковий спір про те, що важливіше у

житті людини – вроджені якості чи набуті протягом життя. Для кримінології ця дискусія має принципове значення, оскільки від неї залежать рекомендації щодо вибору шляхів і засобів протидії злочинності. Якщо злочинець створюється вийнятковим середовищем, то подолання злочинності повністю залежить від соціального облаштування життя суспільства – усунення економічних і криміногенних факторів.

Проблема співвідношення соціального і біологічного в особі злочинця до кінця не вирішена. Кримінологи трактують її по-різному. Перші спроби пояснити поведінку злочинця з біологічних позицій були зроблені ще у другій половині XIX століття в антропологічній теорії Ч. Ломброзо та його послідовників. Такі підходи спостерігаються і у сучасній зарубіжній кримінології.

Як зазначає А. І. Долгова, кримінологу не варто оспорювати по суті висновки інших спеціалістів про наявність природжених програм поведінки і вчинення під їх впливом суспільно небезпечних діянь. Йому важливо знати, чи насправді людина не могла керувати своїми діями, усвідомлювати їхній характер, чи насправді вони жорстко задані його біологічними особливостями [56].

У науці переважає соціологічний підхід до трактування особи, прибічники якого вважають, що самі собою біологічні властивості особи не можна вважати причинами злочинної поведінки; однак вони інколи виконують роль умов, що сприяють чи ускладнюють правильне моральне формування особи [5, с. 57].

Значний резонанс серед радянських кримінологів у 70-ті роки спричинила публікація І. С. Ноя, який стверджував, що незалежно від середовища людина може не стати ні злочинцем, ні героєм, якщо народиться з іншою програмою поведінки [172, с. 107].

Аналогічна думка зберігається нині практично в усіх підручниках кримінології, а також у низці монографічних досліджень особи злочинця.

Однак А. Ф. Зелінський вважає такий підхід до оцінки соціального та біологічного недіалектичним, диз'юнктивним. Соціальне, на його думку, – це особливо організоване біологічне, різні форми руху матерії, як і механічне, хімічне, внутрішньоатомне. Людина формується під впливом двох одночасно діючих потоків інформації – соціальної та генетичної. Відомий швейцарський психолог Р. Мейлі робить висновок, що „структура особи складається поступово в процесі взаємодії між зовнішнім середовищем та психічною організацією” [150, с. 258].

Дещо згодом російський кримінолог В. П. Ємельянов зробив висновок: „Лише певна сукупність економічних, ідеологічних, соціальних, біологічних чинників дає реакцію, названу злочином. Причина злочинності – це синтез різноманітних явищ соціального і біологічного характеру...” [65, с. 33].

І. С. Ной та В. П. Ємельянов мали прихильників серед відомих генетиків: В. К. Ефроїмсона, Б. Л. Астаурова, Д. Н. Беляєва. Генетик В. П. Дубінін вважає, що людина не одержує від народження готову соціальну програму, вона формується суспільною практикою під час її індивідуального розвитку [58, с. 13].

Генетично успадковується темперамент, від якого значно залежить характер, зокрема, така його особливість, як залежність поведінки від зовнішніх впливів. За цією ознакою люди поділяються на екстравертів (велика залежність) та інтровертів (незначна залежність). Російський кримінолог і пенітенціарій С. В. Познишев з урахуванням вказаної ознаки характеру розрізняв екзогенні та ендогенні розряди злочинців.

Від народження дитина отримує інтелектуальні та інші задатки, талант, обдарованість. Чимало людей з'являються на світ зі спадковими тілесними та психічними хворобами, що ускладнюють процес їх соціальної адаптації. Від 50 до 70 % вбивць і гвалтівників, направлених на психіатричну експертизу, – особи із психічними аномаліями, що вчинили злочин у так званих „крайніх станах”. На межі патології та

норми – акцентуації особи, що істотно впливають на вибір вчинків [80, с. 39-53].

Успадковується також і тілесна організація індивіда, яка має чимале, а інколи і першочергове значення для формування особи злочинця. З цього приводу А.Г. Асмолов відмітив, що особливості статури можуть стати „знаками, які, будучи залучені у життя особи, часом стають ледь не вирішальними обставинами для формування характеру індивідуума” [7, с. 56].

З іншого боку, тривала злочинна діяльність і зумовлений нею спосіб життя з неминучими „відсидками” у місцях позбавлення волі впливають на зовнішність рецидивіста. Відтак за зовнішністю особи можна визначити її характер.

3. Фрейд стверджував, що всім людям водночас із прагненням до життя (лібідо) властиве і прагнення до знищення та смерті (танатос). Деструктивні тенденції можуть пом'якшуватися або нейтралізуватися культурним пластом особи („над-Я”), але далеко не усім це вдається [262, с. 384– 424.]

На противагу антропологічним поглядам у кримінології завжди переважав підхід, який заперечував біологізацію злочинної поведінки. Прибічники соціологічної школи зазначали, що не можна пояснювати мінливе соціальне явище – злочинність – біологічними властивостями людини, зокрема „злочинної людини”. На думку О. А. Герцензона, «кримінологу немає потреби занурюватися у глибинну сутність особи, шукаючи біологічні джерела поведінки» [36, с. 28].

У колективній монографії „Генетика, поведение, ответственность” відомі радянські кримінологи В. М. Кудрявцева та І. І. Карпець намагались обстоювати лише соціальну обумовленість злочинної поведінки. За конкретними злочинцями ці вчені вбачали несприятливі умови соціального формування і життєдіяльності [58, с. 14].

Нині проблема соціального і біологічного в особі злочинця теж вирішується по-різному. Так, Ю. М. Антонян наголошує на психофізіологічній характеристиці злочинців. У праці „Жорстокість у нашому житті” вчений зазначає, що жорстокість людини – це вічна категорія.

Позиція більшості сучасних кримінологів ґрунтується на тому, що злочинна поведінка у будь-якому суспільстві має соціальний характер і обумовленість. Пояснення її тільки (чи переважно) біологічними властивостями особи суперечить усій історії злочинності. Та й запобігання їй здійснюється соціально-економічними, правовими та іншими засобами, а не біологічними. Говорити про біологічні заходи впливу на сучасному рівні розвитку генетики не доводиться ще й тому, що ця наука не озброїла нас твердою можливістю корегувати поведінку людини. Хоча розшифрування її генетичного коду вселяє певні надії.

На нашу думку, і біологічні, і соціальні фактори беруть участь у детермінації злочинів. Не випадково в кримінальному процесі проводяться психологічні, судово-медичні, психіатричні експертизи, і не даремно законодавець увів поняття обмеженої осудності (ст. 20 КК України).

Біологічна структура людини склалася задовго до виникнення самого поняття злочину, і впродовж усього історичного розвитку не зазнала істотних змін, тоді як у соціальному аспекті людина змінюється значно швидше залежно від трансформації умов суспільного життя. Водночас, на наш погляд, від біологічних особливостей людини теж залежить, що вона засвоїть від середовища, в якому перебуває і розвивається. Тому біологічне виступає ніби підґрунтям у формуванні особи та її взаємин у системі суспільних відносин.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що соціальне і біологічне в особі не виключають одне одного, а перебувають у тісному взаємозв'язку. Цілісність людини, яка поряд із соціальними якостями

наділена природними силами живої істоти, ґрунтується на діалектичній взаємодії соціального і біологічного. Ці загальнотеоретичні положення, безумовно, стосуються і особи злочинця. Тому завданням кримінологічних досліджень є виявлення механізму взаємодії соціального і біологічного в особі злочинця, визначення її психофізіологічних властивостей, які беруть участь у детермінації актів злочинної поведінки.

Позицію щодо переваги соціального над біологічним в особі злочинця оспорує вчений А. Ф. Зелінський, вважаючи, що людина може під час народження успадкувати гени, які в майбутньому виконують визначальну роль у процесі соціалізації людини, що, напевне призведе до її протизаконної поведінки. Вчений зазначає, що не можна повністю заперечувати теорію вродженої схильності до вчинення злочинів, оскільки «саме життя дає нам приклади такої ранньої криміналізації дитини, коли про вплив соціального середовища і мови йти не може» [81, с. 59].

Упродовж століть ученими досліджувалася категорія особи злочинця. Спочатку точка зору радянських кримінологів зводилася до цитування К. Маркса про те, що сутність людини – це сутність усіх суспільних відносин. Спеціальних висновків про особу злочинця не існувало. І. І. Карпець під особою злочинця пропонує розуміти «сукупність соціальних і соціально значимих властивостей, що характеризують особу, яка винно порушує кримінальний закон, і в поєднанні з іншими умовами й обставинами впливають на її антисоціальну поведінку» [91, с. 102– 103]. Н. С. Лейкіна під особою злочинця розуміє сукупність соціально значущих властивостей, що впливають у поєднанні із зовнішніми умовами і обставинами на її злочинну поведінку.

У вітчизняній кримінології поняття "особи злочинця" трактується по-різному. В одних випадках під ним розуміють особу, яка винно вчинила суспільнонебезпечне діяння, заборонене кримінальним законом.

І злочинців об'єднує тільки те, що вони вчинили злочин. В інших – акцентується на якісній відмінності особи злочинця від незлочинця. При цьому наголошується, що антисуспільна спрямованість особи виявляється в її аморальних учинках, дисциплінарних, адміністративних та інших правопорушеннях, які ще не набули злочинного характеру, але в разі безкарності дедалі більше набувають кримінальних рис і вказують на реальну можливість учинення цією особою злочину [151, с. 112].

У підручнику „Кримінологія” за редакцією О. М. Джужи запропоновано під *особою злочинця* розуміти сукупність соціально-значущих ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні норм кримінального права [132, с. 72]. З цього визначення випливає, що негативні соціальні умови формують особу злочинця, що виявляється у факті вчинення злочину. Самі собою криміногенні властивості не дають підстав вважати особу злочинцем до вчинення нею злочину. Треба зважати і на ті криміногенні фактори, що відобразилися у свідомості особи і сформували в неї здатність вчинити злочин, і ті, які сприяли вчиненню конкретного злочину.

Виникає питання, з якого часу можна говорити про особу злочинця і коли така можливість зникає, тобто в яких межах існує особа злочинця. На нашу думку, у кримінально-правовому аспекті особа злочинця виникає після вступу обвинувального вироку суду у законну силу і триває до моменту погашення чи зняття судимості. У кримінологічному ж аспекті таке судження потребує уточнення. Зрозуміло, що не можна називати злочинцем особу та характеризувати її як особу злочинця до того, як у визначеному законом порядку не буде встановлено вчинення нею злочину. Але сукупність соціально типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів особи, не виникає раптово, після чи під час учинення злочину, тим більше – після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються у нові негативні якості, що набувають

суспільної небезпечності, обумовлюють криміногенну мотивацію і в певний момент реалізуються у вчиненні злочину. Отже, риси і ознаки особи злочинця виникають задовго до того, як вони зрештою реалізуються у вчиненні злочину. Отже, ці риси не зникають в один момент після відбуття покарання. Має минути певний, часто тривалий час, коли ознаки особи злочинця зміняться у соціально прийнятному напрямі та втратять свою соціальну типовість особи злочинця.

З цього приводу А. П. Закалюк зазначає, що соціальна сутність особи, яка вчинила злочин, визначається антисуспільною спрямованістю і суспільною небезпечністю її особистості, які досягли певного ступеня (глибини). Тому поняття «особа злочинця» не може використовуватися щодо осіб у дозлочинній стадії не лише через невчинення на той момент злочину, а насамперед внаслідок того, що їхня антисуспільна спрямованість і суспільна небезпечність не досягли того ступеня і міри, які властиві злочинцям, та які вони здобувають як нову ознаку, через вчинення злочину [71, с. 20].

Як зазначалось, кримінологічна характеристика особи нерозривно пов'язана зі злочином, який вона вчинила. Однак кримінологію більше цікавить генезис особи злочинця, тобто процес її становлення і розвитку, а також чинники її формування. Цей інтерес зникає, коли особа припиняє бути антисоціально орієнтованою. Отже, криміногенні властивості, які характеризують особу злочинця, існують до злочину й обумовлюють його вчинення, але визнання конкретної особи злочинцем можливе лише після і у зв'язку із вчиненням нею злочину [225, с. 13].

Підкреслимо, що особа як така формується у процесі діяльності, що завжди пов'язана зі спілкуванням. Різноманітні види діяльності у житті людини у ті чи інші періоди посідають неоднакове місце. Провідна діяльність відкладає свій відбиток на особу, формує риси, характерні для суб'єктів цієї діяльності. Йдеться про особу військового, моряка, слідчого, прокурора. Щоправда, професійні риси обумовлені не тільки

діяльністю, але і відбором (селекцією) виконавців. Проте до лав злочинців-рецидивістів ніхто спеціально не відбирає. Крім того, далеко не кожен злочин є діяльністю – цілеспрямованою вольовою поведінкою. Та й види злочинної діяльності істотно різняться і за мотивацією, і за способом вчинення. Тому не можливо вказати на таку рису особи, яка б була притаманна усім правопорушникам незалежно від факту порушення вимог закону. Отже, викликає заперечення доволі поширене визначення особи злочинця, що міститься у більшості підручників: особа злочинця – це особа, що вчинила злочин. Допускається логічна помилка, що називається тавтологією: означуваний предмет визначається через самого себе (адже злочинець і є особою, що вчинила злочин).

А. Ф. Зелінський розмежує поняття "особи злочинця" та "особи, що вчинила злочин" , розуміючи під *особою злочинця* особу, визнану винною у злочинній діяльності, тобто у вчиненні системи умисних цілеспрямованих дій, передбачених кримінальним законом, спрямованих на реалізацію загального для них мотиву [81, с. 56]. В інших випадках слід говорити про особу, яка вчинила злочин. Слід зважати на умовність запропонованого поділу на злочинців та осіб, що вчинили злочин. На нашу думку, він не є логічно бездоганним, оскільки злочинна діяльність досить часто кваліфікується як один злочин і, відповідно, злочинці – це особи, винні у вчиненні злочинів.

Залежно від характеру злочинної діяльності та морально-психологічних особливостей злочинців, у науці виокремлюють певні типи осіб злочинців, про що йтиметься далі. Говорячи про особу злочинця, слід звертати особливу увагу на певні типові риси, що тією чи іншої мірою у неї виявляють частіше, ніж у інших людей. Зважаючи на очевидні відмінності між типами злочинної діяльності, універсальні злочинці, що готові до вчинення будь-якого злочину, – це швидше виняток із правила, аніж саме правило.

Отже, зважаючи на аналіз наведених вище означень поняття «особи злочинця», узагальнивши, на наш погляд, найбільш суттєві риси та властивості, пропонуємо під «особою злочинця» розуміти сукупність соціально-демографічних, соціально-рольових, психологічних, моральних та інших якостей (характеристик), що певною мірою типово властиві особам, що у встановленому законом порядку визнані винними у вчиненні злочину певного виду.

На підставі положення ст. 201 КК України та запропонованого нами визначення поняття контрабанда можна стверджувати, що суб'єктом такого злочину, як контрабанда, може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, зокрема особа, яка користується правом дипломатичного імунітету.

З огляду на наведене, особа злочинця-контрабандиста – це сукупність соціально-демографічних, соціально-рольових, психологічних, моральних та інших якостей (рис, ознак, характеристик), що певною мірою типово властиві особам, віком від 16 років, що у встановленому законом порядку визнані, винними в умисному незаконному переміщенні предметів через митний кордон України, а також незаконному переміщенні культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів(крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації а так само, а також незаконне переміщенні через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, фальсифікованих лікарських засобів.

Як зазначалося, вчення про особу злочинців має велике теоретичне і практичне значення, фокусуючи на собі проблеми детермінації злочинів і запобігання. Кримінологи вивчають злочинців у межах специфічного детермінізму, коли розкриття їх особи явно неповне з точки зору загальних наук про людину і суспільство. Ця специфіка обумовлюється

предметом і методикою кримінологічних досліджень. Отже, постає завдання виокремити коло тих характеристик (рис, якостей), які дають можливість установити найближчі до злочину і злочинця причинно-наслідкові зв'язки та типові ознаки.

Виокремлення рис "особистості злочинця" важливо для визначення тих рис особистості взагалі, які можуть виконати важливу чи визначальну роль під час вибору особою або соціально корисної, конструктивної діяльності, або асоціальної, деструктивної. І виокремлення цих рис є надзвичайно важливим для суспільства тому, що їх можна заздалегідь коригувати, пом'якшувати, нейтралізувати. Тим більше, що таких рис небагато. Певна група (і вона характерна для усіх видів злочинів) притаманна тільки для особистості, схильної до злочинної діяльності. Деякі з цих рис гіпертрофовані, інші – дещо простіші.

Особі злочинця-контрабандиста притаманна система ознак і властивостей, що визначають її як людину, яка вчинила незаконне переміщення предметів через митний кордон України. Будучи різновидністю особи взагалі, особа злочинця має загальні ознаки (стать, вік, фах, освіта, соціальний статус тощо), а також властиві лише їй ознаки, які виражають характер і ступінь її суспільної небезпеки.

Як і будь-яка система, особа злочинця має структурну будову. Декілька із існуючих у науці видів структур характеристик особи буде представлено далі.

Так, на нашу думку, заслуговує на увагу згадувана вище так звана „динамічна функціональна структура” особи, запропонована психологом К. К. Платоновим [188, с. 125–130]. Вона складається із чотирьох підструктур, що різняться між собою соціальністю властивостей особи:

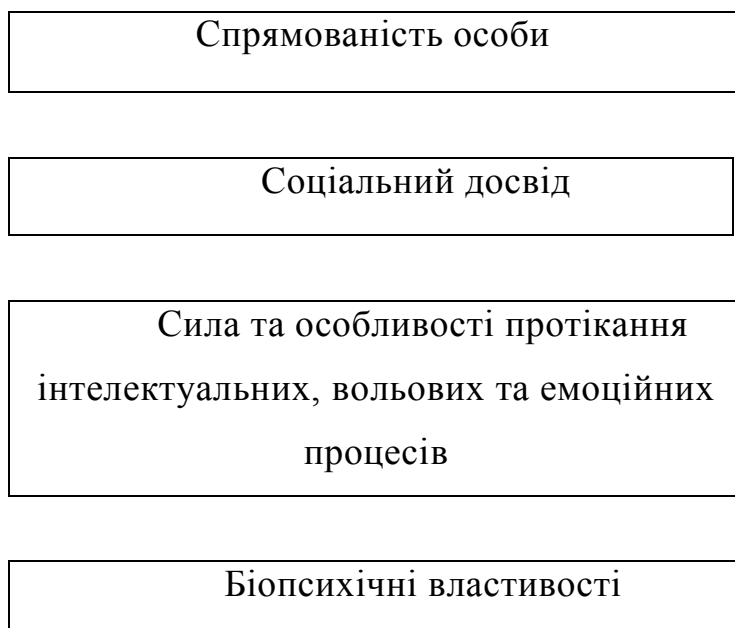
- 1) спрямованість особи, тобто система установок (диспозицій) особи;
- 2) соціальний досвід (знання, вміння, навички, звички);

3) сила та особливості протікання інтелектуальних, вольових та емоційних процесів;

4) біопсихічні властивості: темперамент, задатки, можливості, обдарованість [189, с. 27–30].

Схематично цю структуру можна відобразити у вигляді чотирьох розміщених один над одним пластів одного цілого (див. Рис. 2.). Направленість особи, від якої залежить лінія поведінки („невипадкової послідовності вчинків”), – верхній пласт в основному соціально обумовлений. Під ним у зазначеному вище порядку розміщуються інші пласти, в яких у різних варіантах поєднуються соціальні та біологічні начала.

Рис.2

Підструктура спрямування особи хоч і вважається керівною у процесі внутрішньої регуляції діяльності, та не є її єдиним регулятором. Вибір учинків здійснюється за участі усіх елементів складної біосоціальної системи, якою є людина. Зокрема, чимале значення має підструктура досвіду. В особі злочинця-контрабандиста кримінальний досвід поєднується зі звичками до вживання алкоголю, наркотиків, до

домінування у злочинному середовищі (так звані „авторитети” та „зłodії у законі”).

Що ж до підструктури інтелекту, волі та емоцій, то типовими для більшості контрабандистів є продуманість, організованість, прагнення до наживи у поєднанні з легковажністю. За даними досліджень мотивації злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України, приблизно 70% вивчених осіб керувалися найпростішими емоціями, бажанням швидкого збагачення, хоча і замислюючись про закон та відповідальність, однак легковажно сподіваючись, що останньої вдасться уникнути. Принциповість, врівноваженість, емоційна стриманість, вміння володіти собою у критичних ситуаціях – доволі поширені риси характеру осіб, що вчинили контрабанду.

Підструктура біологічно обумовлених якостей – темперамент, задатки, здібності, тип нервової системи, а також патології психіки – виконує важливу роль у процесі саморегуляції, а в певних випадках і визначальну. Такі види психопатії, як епілептоїдна, гіпертимна, нестійка (афективно-лабільна), за певних умов визначають протиправну поведінку.

Межуючий стан між психічною патологією і нормою виражається у акцентуації особи і поділяється на: демонстративні, педантичні, «зациклені», збудливі та інші [136]. Із названих вище найбільш криміногенні зациклені та збудливі. Для них характерно збудливість, некерованість, зацикленість на образах, мстивість, жорстокість, упертість і прагнення до лідерства. Вони азартні, легко піддаються примітивним бажанням, схильні до надмірного вживання алкоголю та вживання наркотиків. У деяких випадках такі особи виступають організаторами злочинів, пов'язаних із незаконним переміщенням предметів через митний кордон України.

Також серед контрабандистів є особи із акцентуаціями гіпертимного типу. Для них властива рухливість, галасливість, брехливість та авантюризм, люблять вихвалитися своїми „подвигами”, схильні до пияцтва.

Із криміногенних акцентуацій характеру слід виокремити так званих «зациклених», для яких характерні стійкість афективних переживань, егоїзм, злопам'ятність, неуживливість, а також демонстративних (істероїдів), типовими особливостями для яких є обманливість, театральність поведінки, пиha та схильність до ризику [136, с. 145]. Найчастіше істероїди вчиняють незаконне переміщення предметів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю шляхом подання митному органу України як підстави для переміщення предметів підроблених, одержаних незаконним шляхом або таких, що містять неправдиві дані документів. Серед правопорушників поширена акцентуація нестійкості (лабільності) темпераменту. У них спостерігається часта зміна настроїв від емоційних сплесків до тривалих депресивних станів. Зазвичай вони мають слабку силу волі та піддаються зовнішнім впливам (наприклад, вмовлянням до вчинення злочину).

У нормі поведінка людини внутрішньо регулюється усією структурою особи, всіма її чотирма рівнями. Російський психолог С. Л. Рубінштейнз цього приводу зауважував: „...Психічні процеси протікають відразу на декількох рівнях і вищий рівень завжди існує невідривно від нижчих...Мислити тут однопланово та шукати мотиви вчинків тільки на одному рівні – означає завідомо позбавляти себе можливості зрозуміти психологію людей і пояснити їх поведінку” [222, с. 84].

Ще одна структура особистості злочинця-контрабандиста може бути представлена у вигляді трьох підструктур:

- 1) сукупність негативних властивостей особистості, які є внутрішніми причинами злочинної поведінки (переконавання, мотиви, установки, потреби, інтереси, негативна ціннісна орієнтація);

2) внутрішні умови, що сприяли формуванню злочинної поведінки (антисоціальне ставлення до суспільних цінностей, схильність до розгульного способу життя, пияцтво, паразитизм, бродяжництво, психічні аномалії тощо.);

3) позитивні властивості особистості, які не вплинули на запобігання злочину (дисциплінованість, працьовитість, сумлінність і т.д.).

Особистість як система становить сукупність інтегрованих в ній соціально значущих властивостей, що утворилися в процесі різноманітних і систематичних взаємозв'язків з іншими людьми і роблять, своєю чергою її суб'єктом діяльності, пізнання і спілкування.

Контрабандні злочини обумовлюють соціально-негативну деформацію особистості таких злочинців. Їм притаманна більша суспільна небезпека, тому що, крім простого умислу на незаконне переміщення через митний кордон будь-яких предметів, вони, як правило, заздалегідь обмірковують "план переміщення", способи його здійснення тощо. Але більшу загрозу становлять особи, для яких така діяльність поставлена "на потік", як спосіб отримання коштів для існування, кримінальний бізнес із наростаючими потребами і масштабами.

О. М. Джужа пропонує таку систему характеристик (ознак, якостей) особи, що вчинила злочин [132, с. 72]. Він поділяє усю сукупність ознак на такі групи:

- соціально-демографічні;
- кримінально-правові;
- соціально-рольові;
- морально-психологічні.

Вказані групи ознак у сукупності становлять структуру особи злочинця. Пропонуємо більш детально розглянути ці групи щодо особи злочинця, винного у вчиненні незаконного переміщення предметів через митний кордон України. Як зауважено, особа злочинця-контрабандиста –

це сукупність соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових, психологічних і моральних якостей (рис, ознак, характеристик), що певною мірою типово властиві особам, винним у вчиненні контрабанди.

Соціально-демографічні ознаки охоплюють стать, вік, освіту, місце народження і проживання, сімейний стан, матеріальне забезпечення, житлово-побутові умови, громадянство та інші відомості демографічного характеру. Ці ознаки притаманні будь-якій особі і самі собою не мають кримінологічного значення. Але у статистичній сукупності осіб, які вчинили злочини, соціально-демографічні ознаки дають важливу інформацію, без якої неможлива повна кримінологічна характеристика особи злочинців.

Так, аналіз судових рішень у кримінальних справах про контрабанду у Волинській області за 2005-2010 роки свідчить про те, що, як правило такий злочин учиняється особами чоловічої статі. Співвідношення між чоловіками та жінками, що вчинили контрабанду становить 1:27, проте показник з кожним роком зростає. На початку 1980-х років жінки вчинили цей злочин лише у 8,7% випадків, наприкінці 1990-х років жінок серед контрабандистів було вже 27,9% [18, с. 18-25]. Особистість жінки-контрабандистки характеризується такими показниками: більшість із них – молодого віку (до 40 років), мають середню або вищу освіту, заміжні, мають дітей [13, с. 408–413].

Така ознака, як вік злочинців, дає змогу виявити кримінальну активність різних вікових груп населення (неповнолітніх, молоді, осіб зрілого віку). Так, наймолодшому "контрабандисту" 22 роки, а найстаршому – 57. В основному контрабанда вчинається особами зрілого віку (від 31 до 45 років). Кримінальна активність молоді та осіб зрілого віку значно випереджає дві інші вікові групи (неповнолітніх та осіб похилого віку). Хоча, звичайно, трапляються і винятки. Так відповідно до проведеного нами анкетування серед працівників митниці було

встановлено, що контрабанду вчиняють особи у віці від 18 до 25 років – 32%, у віці від 25 до 35 років – 64% , у віці від 40 років – 23%.

Аналізуючи освітні показники, що відображають залежність життєвих потреб та інтересів людей від рівня інтелектуального розвитку, зауважимо, що тут можливі різні варіанти освітнього рівня (від неповної середньої до вищої спеціальної освіти). Однак, переважають особи, навчалися в університеті. З 10 осіб, засуджених за вчинення контрабанди, на жаль, 6 – особи із вищою освітою, одна з яких вчинила такий злочин повторно. Відбувається витіснення примітивного злочинця інтелектуальним та підприємливим, з більш вишуканими та професійними способами і формами контрабандної діяльності.

За результатами проведеного анкетування серед працівників митниці з'ясовано, що серед осіб, які вчиняють контрабанду, мають вищу освіту 38%, середню спеціальну – 10%, середню – 42 %. Вищевикладене дає можливість зробити висновок, що наявність вищої освіти не впливає на рівень правосвідомості людини. Таке явище також можна пояснити тим, що чим вищий інтелектуальний рівень в особі, тим більші у неї вимоги та потреби. Та, на жаль, ці потреби задовольняються злочинним шляхом.

Місце проживання особи злочинця-контрабандиста істотно не впливає на географію злочинності. Проте зауважимо що, частіше злочини вчиняються особами, що проживають недалеко від прикордонних територій. У регіонах, що межують з кордонами декількох держав, рівень злочинності у сфері контрабанди різко перевищує її рівень у решті регіонів. Це й не дивно, оскільки для багатьох жителів прикордонних районів заняття контрабандою є єдиним (хоча і незаконним) джерелом доходів. Оскільки вчинення злочину цієї категорії пов'язане із перетином митного кордону, то цілком логічно, що контрабанда частіше, ніж інші злочини, може вчинятися іноземними громадянами.

За результатами проведеного анкетування серед працівників митниці з'ясовано, що серед осіб які, вчиняють контрабанду, 52% проживають у прикордонній зоні.

Така ознака, як сімейний стан, не впливає істотно на вчинення особами злочинів у сфері переміщення товарів через митний кордон. Оскільки контрабанда вчиняється і особами, які мають сім'ї, і особами, які їх ще (або вже) не мають. Різниця між цими групами осіб становить 1-1,5% з перевагою на користь неодружених. Майже в усіх випадках одружені особи мають на утриманні неповнолітніх дітей.

Визначальне значення має і стать особи. Відповідно до проведеного нами анкетування працівників митниці 98% контрабандистів – чоловіки. З них 29% раніше судимі за контрабанду.

Відповідно до соціального статусу, на підставі проведеного дослідження вдалось з'ясувати, що більшість контрабандистів безробітні – 75%, а для 79% – контрабанда є основним джерелом прибутку.

Кримінально-правові ознаки – це не тільки дані про склад учиненого злочину, а й про спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, види співучасті (виконавець, організатор, підбурювач, пособник), інтенсивність кримінальних виявів, наявність судимості, статтю Кримінального кодексу України, строк і вид покарання тощо. Ці відомості формують уявлення про особу злочинця з кримінально-правових позицій і охоплюють якості, властиві саме злочинцю, а не іншій особі, наприклад, аморальній людині чи порушнику трудової дисципліни, не говорячи вже про законослухняних громадян.

Характеризуючи особу злочинця-контрабандиста за *кримінально-правовими ознаками*, слід зауважити, що такі особи посягають на встановлений порядок переміщення відповідних предметів через митний кордон України, який є необхідною умовою нормальної діяльності митних органів зі стягнення передбачених законодавством платежів,

здійснення митного контролю і митного оформлення предметів, а також на встановлений порядок обігу предметів дозвільної системи, порядок сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, а в разі контрабанди наркотичних засобів отруйних, сильнодіючих та радіоактивних речовин – і на громадську безпеку та здоров'я населення.

Із аналізу судових рішень у кримінальних справах про контрабанду у Волинській області за 2006–2010 роки вбачається, що переважно вчиняється контрабанда наркотичних засобів, наступне місце за кількістю вчинених злочинів посідає контрабанда товарів (автотранспортних засобів, побутової та телерадіотехніки, м'ясосировини тощо). Трапляються випадки контрабанди культурних цінностей, вогнепальної зброї та боєприпасів до неї.

Переважно переміщення товарів через митний кордон України вчиняється з приховуванням від митного контролю (з використанням тайників, інших засобів, що утруднюють виявлення предметів, шляхом надання одним предметам вигляду інших через істотну заміну зовнішніх ознак характеристик предметів, а також їх тари, упаковки, шляхом подання митному органу як підстави для переміщення предметів через митний кордон підроблених або одержаних незаконним шляхом документів, або таких, що містять неправдиві дані чи є підставою для переміщення інших предметів), значно рідше здійснюється переміщення товарів поза митним контролем. У половині випадків контрабанда доводиться до кінця, у іншій половині – контрабандистів затримують на стадії замаху.

Як свідчить статистика, майже в усіх випадках контрабанда вчиняється умисно. Лише в одному із 20 випадків особа не знала, що її діяльність протизаконна. Так, громадянин Н. прямуючи із України в Німеччину через митний пост "Ягодин" Ягодинської митниці в приватних справах, як пасажир рейсового автобуса намагався незаконно, без відповідного дозволу з приховуванням від митного контролю шляхом

використання засобів, що утруднюють їх виявлення, перемістити через митний кордон України хрест 8-кінцевий напрестольний "Розп'яття" "Російської імперії" кінця XIX століття, вартістю 15000 гривень, котрий згідно з висновком мистецтвознавчої експертизи має історичну та культурну цінність [27].

Злочини у сфері переміщення товарів через митний кордон України, як правило, вчиняються одноосібно. Однак встановити, чи дійсно злочин цього виду було вчинено одноосібно чи групою осіб (та встановити ролі кожного із співучасників), не завжди видається можливим. Оскільки, якщо виконавець злочину очевидний, то решта співучасників (організатор, підбурювач, пособник) майже в усіх випадках залишаються невстановленими. Ускладнює їх виявлення ще й те, що вчинення злочину пов'язане із перетином державного кордону. А тому доволі часто хоча б один із співучасників (а інколи і декілька) – громадяни інших держав. Також трапляються випадки за сценарієм "на пропозицію невідомої особи за винагороду погодився перевезти наркотичний засіб через митний кордон до іноземної держави " або "перевіз наркотичний засіб через митний кордон до іноземної держави для власного споживання ". Встановити у таких випадках, чи особа справді була невідома та чи дійсно для власного споживання (а не на замовлення, чи за доручення інших осіб) було перевезено наркотичні засоби, доволі складно, а за відсутності інших доказів – практично неможливо. Тому можна зробити висновок, що групова злочинність у сфері незаконного переміщення товарів через митний кордон України має підвищений ступінь латентності, оскільки встановити достовірну кількість таких злочинів неможливо.

Як правило, особи, що винні у вчиненні контрабанди, притягаються до кримінальної відповідальності вперше (хоча це не означає, що раніше вони жодного разу не переміщували незаконно через митний кордон України товари). Вельми часто контрабанда вчиняється повторно

(особливо у разі уникнення покарання) чи особою, яка має судимість за умисний злочин (у випадках звільнення від відбування покарання із призначенням іспитового строку) [27]. Частішають випадки незаконного переміщення предметів через митний кордон України шляхом подання митному органу документів, що містять неправдиві дані, або завідомо підроблені документи.

Соціально-рольові ознаки розкривають функції індивіда, обумовлені його становищем у системі суспільних відносин, належністю до певної соціальної групи, взаємодією з іншими людьми та організаціями у різних сферах життя (робітник чи службовець, рядовий виконавець чи керівник, неодружений чи глава сім'ї працездатний чи непрацездатний, безробітний тощо). Ці ознаки вказують на місце і значущість особи у соціумі (її статус серед найближчого оточення, у побуті, на виробництві, у сім'ї), на ролі, яким вона надає перевагу, на що спрямована її соціальна орієнтація.

Аналізуючи соціально-рольові ознаки злочинця-контрабандиста, слід зауважити, що у більшості випадків злочини такої категорії вчиняються особами, що не мають постійного місця роботи (або й взагалі не працюють), дещо менше – особами, які мають постійний заробіток (дохід) від заняття підприємницькою діяльністю. Співвідношення таких осіб становить 2:1. Серед контрабандистів підвищується відсоток працівників комерційних структур, приватних підприємств, які не змогли створити прибуткові комерційні підприємства, колишніх та діючих працівників правоохоронних органів, митників. Ця категорія злочинців спеціалізується на операціях із підакцизними та іншими високоліквідними товарами та валютою.

Як зазначалося, така ознака, як сімейний стан, не впливає істотно на вчинення особами злочинів у сфері переміщення товарів через митний кордон. Оскільки контрабанда вчиняється часто і особами, які мають сім'ї, так і особами, які їх ще (або вже) не мають.

На перший погляд, можна зробити висновок, що для осіб, які вчинили контрабанду, характерний низький рівень таких соціальних цінностей, як сім'я, робота, прагнення принести користь суспільству своєю працею, зробити якийсь внесок у розвиток країни.

Зазначимо, що соціально-рольові ознаки і ролі характеризують особу злочинця зовнішньо, не окреслюючи її внутрішній зміст. Останній розкривається через морально-психологічні якості злочинця, які допомагають з'ясувати, чому ця особа вчинила злочин і яке її ставлення до цього.

Моральні ознаки особи характеризують її світогляд, духовність, погляди, переконання, ціннісні орієнтації. З моральної сторони злочинці-контрабандисти характеризуються духовною бідністю, зневажливим ставленням до виконання своїх громадських обов'язків, додержання правових норм, вибором незаконних засобів задоволення особистих потреб, егоїзмом, ігноруванням суспільних інтересів тощо. Хоча є і особи, що відзначаються високим рівнем культури, багатогранністю кругозору, багатими знаннями у галузі живопису, скульптури, іконопису (особливо серед контрабандистів культурних цінностей), позитивно характеризуються у сім'ї, колі знайомих та колег, є турботливими батьками і дбайливими чоловіками й синами. Та вони становлять скоріше виняток з правила, ніж саме правило.

Психологічні ознаки особи охоплюють особливості її інтелектуальних, емоційних і вольових якостей. Ці ознаки злочинця-контрабандиста не мають особливих відмінностей, які б були властиві саме такій категорії злочинців і відрізняли б їх з поміж інших злочинців. Рівень розумового розвитку, обсяг знань, життєвий досвід, широта поглядів, зміст і різноманітність інтересів досліджуваної групи злочинців є різноманітним, без будь-яких переваг. За емоційними якостями контрабандисти характеризуються урівноваженістю, стриманістю та обдуманістю своїх вчинків. З вольового боку злочинцям аналізованої

групи притаманні вміння свідомо регулювати свою поведінку (наприклад, щоб не виказати наявності предметів контрабанди під час особистого огляду їх чи транспортного засобу, яким вони переміщуються через митний кордон), здатність приймати і виконувати правильні рішення, досягати поставленої мети. Треба зазначити, що ця частина злочинців володіє сильними вольовими якостями, але вони слугують для задоволення антисуспільних потреб та інтересів. Деякі контрабандисти характеризуються слабовіллям, піддатливістю, неспроможністю протистояти негативним зовнішнім впливам.

Розглянуті вище ознаки особи злочинця-контрабандиста перебувають у взаємозв'язку і взаємозалежності. Так, соціально-демографічні ознаки особи значною мірою визначають її соціальні ролі і разом із останніми є вирішальним фактором у формуванні моральних та психологічних якостей особи. Низка ознак може мати альтернативний характер, тобто одночасно їх можна віднести до кількох груп (наприклад, громадянство, партійність).

Система характеристик особи злочинця, запропонована О. М. Джужою, у якій цілком доцільно було виокремлено групи соціально-демографічних та кримінально-правових ознак, ніби доповнює систему, запропоновану К. К. Платоновим, який основний акцент робить на психолого-психічних якостях таких осіб. Однак і перша, і друга наведені вище системи мають раціональне підґрунтя є важливим внеском у розвиток учення про особу злочинця, даючи змогу дослідити її у більш широкому, багатоаспектному значенні. Без жодного із них кримінологічна наука багато б втратила. Адже знання, які ці системи містять, є міцним фундаментом, що слугуватиме основою для розвитку вчення про особу злочинця, зважаючи на зміни, що відбуваються у суспільному та політичному житті країни.

Водночас зазначимо, що вивчення особи злочинців має бути комплексним і не повинно обмежуватися встановленням якихось окремих

ознак, які часто лише поверхнево характеризують особу, а повинно проводитись із достатньою глибиною і у їх взаємодії. Це буде гарантією більш повного виявлення чинників генезису особи злочинця з метою застосування адекватних заходів для її корекції і недопущення вчинення злочинів у подальшому.

Вивчення злочинців було б неповним і нерезультативним, якщо не систематизувати отримані про них дані за певними критеріями. Проблема класифікації осіб, що вчинили злочин, завжди актуальна, оскільки безпосередньо пов'язана із завданнями кримінологічного прогнозування, а також пенітенціарного впливу на засуджених.

Звичайно, боротьба зі злочинністю не може орієнтуватися лише на індивідуальну неповторність кожної особи, водночас вона повинна враховувати неоднорідність контингенту злочинців. Ця проблема вирішується шляхом розподілу злочинців на окремі групи і типи, що і досягається саме за допомогою класифікації та типології.

Під класифікацією розуміється розподіл статистичної сукупності на групи за певними жорсткими (конкретними) ознаками. Фактично у межах класифікації вивчається не особа у комплексі її характеристик, а групи злочинців. При цьому виявляється поширеність серед них тих чи інших ознак. У кримінології найчастіше використовують класифікаційні групування за такими критеріями:

а) за соціально-демографічними даними (стать, вік, місце проживання). У кримінально-правовій статистиці виділяють неповнолітніх з 14 до 18 років, осіб молодого віку (18-29), зрілого віку (30 і старші);

б) за соціально-економічними показниками (освіта, професія, наявність чи відсутність роботи, матеріальне становище тощо);

в) за громадянством (громадяни України, іноземці та особи без громадянства);

г) за станом особи в момент учинення злочину (алкогольне чи наркотичне сп'яніння, перебування у складі злочинної групи, в місцях позбавлення волі тощо).

Класифікація злочинців можлива і за іншими критеріями. Найпростішим є їх розподіл *за видами вчинених злочинів*: убивці, злодії, гвалтівники, хулігани, грабіжники, шахраї, хабарники, контрабандисти тощо. Цей розподіл ґрунтується на виді злочину і менше – на особливостях особи злочинця, для якої злочин є хоч і суттєвою, але не єдиною характеристикою. Тому очевидно, що подібна класифікація не може влаштувати кримінологію.

У кримінальному праві існує також розподіл злочинців залежно від *ступеня їх суспільної небезпеки*. Це особи, які вчинили особливо тяжкі, тяжкі, середньої або невеликої тяжкості злочини, а також особи, які раніше відбували покарання у вигляді позбавлення волі.

Як правило, проста класифікація не відображає усю сутність явищ, що досліджуються. Тому, крім таких, які враховують лише одну ознаку, використовують й складніші групування, що охоплює одночасно дві-три ознаки. Так, у регіонах з'ясовується, якого саме віку і роду занять злочинці вчинили ті чи інші злочини. За багатомірної класифікації можуть застосовуватися математичні методи, які дають можливість певним чином систематизувати контингент злочинців для їх ретельнішого вивчення, зокрема, виявлення напрямів змін у цьому контингенті, груп, що потребують першочергової профілактичної уваги, тощо.

Розподіл злочинців на категорії за ознаками, які генетично пов'язані зі злочинною поведінкою, здійснює типологія. У науковій літературі зазначається, що типологія дає вищий рівень пізнання. При цьому умовно виділяються ознаки-прояви та ознаки-причини, які забезпечують змістовний характер розподілу. В основі типології обов'язково лежать сутнісні ознаки явищ, що досліджуються.

У межах одного типу повинні бути однорідними ознаки-прояви й ознаки-причини, які повинні відображати певні функціональні залежності і детермінаційні зв'язки. Так, неодноразове вчинення контрабанди як ознака-прояв ґрунтується на ознаках-причинах – стійкій орієнтації особи на незаконні способи забезпечення свого добробуту, безкарності після вчинення попередніх злочинів, кримінальному досвіді тощо. Комплекс цих ознак вказує на тип професійного злочинця.

Кримінологічна типологія злочинців, як правило, ґрунтується на двох підставах: характері антисуспільної спрямованості особи і глибині та стійкості її асоціальності. Зважаючи на перший критерій, О. М. Джужа поділяє злочинців на такі типи:

- з агресивно-зневажливим ставленням до людини та її найважливіших благ (життя, здоров'я, честі, гідності тощо);
- з корисливо-егоїстичною мотивацією, пов'язаною з ігноруванням принципу соціальної справедливості і права власності (розкрадання, шахрайство, хабарництво, контрабанда та інші корисливі злочини);
- з індивідуалістичним, антисоціальним ставленням до різних соціальних інститутів, своїх громадських, службових, сімейних та інших обов'язків (хуліганство, самоуправство, непокоря законним вимогам представників влади);
- з легковажно-безвідповідальним ставленням до існуючих позитивних норм поведінки та законів, що виявляється у вчиненні необережних злочинів.

Керуючись кримінологічною типологією злочинців, запропонованою О. М. Джужою, залежно від характеру антисуспільної спрямованості особи і глибини та стійкості її асоціальної поведінки, злочинців-контрабандистів можна віднести до двох таких типів: злочинців із корисливо-егоїстичною мотивацією, пов'язаною з ігноруванням принципу соціальної справедливості і права власності, та

злочинців з індивідуально-анархічним ставленням до різних соціальних інститутів, своїх громадських, службових, сімейних та інших обов'язків.

Кримінологи виокремлюють різні типологізації особистості злочинця.

За ступенем стійкості й автономності їх злочинної поведінки у взаємодії із соціальним середовищем вирізняють:

- 1) злісний, нестійкий, ситуативний, випадковий;
- 2) професійний, звичний, проміжний;
- 3) (напівпрофесійний), випадковий;
- 4) глобальний, парціальний, частково криміногенно заражений, передкримінальний-ситуативний;
- 5) випадковий, ситуативний, нестійкий, злісний, особливо небезпечний [224, с. 19-24; 120, с. 101];
- б) з негативно-зневажливим ставленням до людського життя, з корисливими інтересами, індивідуалізований, легковажно-безвідповідальний до соціальних цінностей [138, с. 46-57] та інші.

Найбільш прийнятна типологія поділу на два типи особистості злочинця: випадковий і криміногенний [83, с. 25]. Такий розподіл дозволяє провести деякі логічні паралелі між формами провини (навмисні та необережні) і типом особистості злочинця. Причому криміногенний поділяють на підтипи: послідовно-криміногенний, ситуативно-криміногенний та ситуативний. Стосовно контрабандних злочинів найбільш близьким є послідовно-криміногенний тип особистості. Щоб зрозуміти, який тип злочинця перед нами, необхідно не тільки проаналізувати характер злочину, а й ретельно вивчити особистість. Глибина і стійкість антисуспільних характеристик особистості може бути оцінена за кількістю і якістю криміногенних якостей.

Послідовно-криміногенний тип формується в мікросередовищі, де норми моралі і права систематично порушуються; злочин виник зі

звичного стилю поведінки й обумовлюється стійкими антисуспільними поглядами, установками та орієнтаціями суб'єкта. Як правило, ситуація, що сприяє вчиненню злочину, активно створюється самими особами. Їх кримінальна поведінка є автономною від зовнішніх обставин.

Ситуативно-криміногенний тип характеризується порушенням моральних норм і вчиненням правопорушень незлочинного характеру, формується і діє в суперечливому мікросередовищі; злочин значною мірою обумовлений несприятливою ситуацією. До злочину таку особу призводять його мікросередовище і попередній антисуспільний спосіб життя.

Ситуативний тип охоплює осіб, аморальні елементи у поведінці яких і в їх мікросередовищі якщо і є, то виражені слабо. Представниками цього типу злочин учиняється під вирішальним впливом ситуації, що виникла не з їхньої вини. Водночас така особа (на відміну від випадкового злочинця) може виправдовувати в цих ситуаціях свою і чужу злочинну поведінку або не знати правомірні способи вирішення конфліктів. Так, серед цього типу розкрадачів в основному є люди, які беруть те, що „погано лежить».

Серед злочинців-контрабандистів переважають особи послідовно-криміногенного та ситуативно-криміногенного типів. Значно рідше зустрічаються серед досліджуваної категорії особи ситуативного типу злочинної поведінки. Такі дані свідчать про те, що у більшості випадків злочинці власними активними діями створюють ситуації, що сприяють вчиненню злочину. Лише одиниці належать до злочинців ситуативного типу поведінки, що вчинили злочин за певних життєвих ситуацій, які виникли не з їхньої вини. Іншими словами, вони вчинили злочин, бо так склалися обставини, сталася така нагода.

А. Ф. Зелінський пропонує таку класифікацію осіб, що вчинили злочин [81, с. 77]. Так, за характером вчинених злочинів він виокремлює:

1) насильницьких (агресивних) злочинців, що посягнули на життя, здоров'я, честь і гідність людини. Це вбивці, гвалтівники, хулігани, засуджені за вандалізм і ін.;

2) корисливих злочинців, що вчинили крадіжки, розкрадання, хабарники, „ділки” порнобізнесу, контрабандисти, фальшивомонетники тощо. Цю групу А. Ф. Зелінський пропонує розділити на: посадових осіб та осіб, що використовували своє службове становище, і всіх інших, що вчинили корисливі злочини;

3) корисливо-насильницьких злочинців: бандити, грабіжники, вимагачі, корисливі (зокрема наймані) убивці;

4) осіб, що під час вчинення злочину виявили правовий нігілізм і громадянську непокору, нехтування своїми громадянськими та службовими (професійними) обов'язками. Це численна та строката категорія правопорушників, що діяли без застосування насильства та безкорисно проти громадського порядку управління, включаючи тих, що вчинили військові та посадові злочини, та ін. Цю групу вчений також розділяє на: посадових осіб та осіб, що використовували своє службове становище, і всіх інших, що вчинили ненасильницькі та некорисливі злочини;

5) осіб, що вчинили злочин з необережності.

Відмітимо, що аналізована група осіб, винних у вчиненні злочинів, пов'язаних із незаконним переміщенням предметів через митний кордон України, належить до типу корисливих злочинців. Адже одна з основних цілей, що вони намагалися досягти злочинним шляхом, це швидке незаконне збагачення, нажива.

Залежно від глибини і стійкості антисоціальної спрямованості особи злочинця А. Ф. Зелінський розрізняє:

1) випадкових злочинців, що вчинили злочин (невеликої або середньої тяжкості) уперше і всупереч своїм соціально-позитивним ціннісним орієнтаціям (що підтверджується попередньою поведінкою);

2) випадкові або ситуативні злочинці, що вперше вчинили тяжкий злочин під впливом несприятливих особистих і неособистих обставин;

3) нестійкі злочинці, що вчинили умисні злочини вперше, але раніше допускали різні правопорушення та аморальні вчинки;

4) злісні злочинці, що тривалий час ведуть злочинний спосіб життя, але не притягувалися до відповідальності або ж притягувався до відповідальності, не пов'язаної з позбавленням волі, зокрема рецидивісти, а також лідери організованих груп;

5) особливо злісні злочинці, що тривалий час ведуть злочинний спосіб життя і були засуджені до позбавлення волі, зокрема „зłodії у законі”, особливо небезпечні рецидивісти, лідери крупних злочинних організацій.

На нашу думку, цілком логічно і підставно було б рекомендувати об'єднати перші дві підгрупи у одну під спільною назвою „випадкові”. Адже розділяти ці групи ще і за критерієм тяжкості вчиненого злочину недоцільно, оскільки в цій класифікації акцентується не на характеристиці особи залежно від ступеня тяжкості злочину, який вона вчинила, а на її внутрішній установці, готовності до вчинення злочинів та ставленні до наслідків своєї діяльності. Крім того, класифікація особи злочинця залежно від ступеня тяжкості вчиненого нею злочину існує цілком самостійно. Тому подібне дублювання критерію видається недоречним.

Якщо давати характеристику особі контрабандиста залежно від глибини і стійкості антисоціальної особи злочинця, то слід зазначити, що така категорія злочинців за даними офіційної статистики охоплюють переважно злочинців двох типів: нестійких та злісних злочинців. Однак серед досліджуваної групи осіб значним є відсоток випадкових та особливо злісних. Хоча, зрозуміло, численість перших двох типів перевищує чисельність останніх. Така обставина пояснюється тим фактом, що особливо злісні злочинці тривалий час ведуть злочинний

спосіб життя, мають добре налагоджену систему злочинної діяльності, що характеризується високим ступенем організованості з розподілом ролей між кожним із членів групи, а також мають необхідні для досягнення злочинної мети зв'язки. А численість випадкових злочинців (що вчинили злочин вперше, всупереч своїм соціально-позитивним ціннісним орієнтаціям та під впливом збігу тяжких життєвих обставин) насправді є дуже малою. Контрабанда, вчинена такими категоріями злочинців, із зрозумілих міркувань має найвищий ступінь латентності.

У науці кримінології також має місце класифікація особи злочинця, запропонована А. Ф. Лазурським [135, с. 26-68]. Вона має більш психологічну спрямованість. Виділяючи так званий „викривлений тип особи” за морально-поведінковим критерієм, автор розміщує його представників на трьох рівнях психологічної активності, тобто із урахуванням сили, стійкості та динамічності психічних процесів. Вищий рівень – це історичні особи (Калігула, Гітлер, Сталін), яких всилу своєї унікальності можна виключити з кримінологічної класифікації. Решта два – середній та нижчий. Із врахуванням домінуючої риси характеру осіб „викривленого типу” А. Ф. Лазурський розділяє осіб на розсудливих, слабкодухі, імпульсивних та емоційних. Що стосується особи контрабандиста, то, на нашу думку, він належить до злочинців розсудливого типу, у зв'язку з цим можна виділити два основних типи особи злочинця-контрабандиста, перший – ті, що займаються контрабандою на власний страх і ризик, намагаючись вступити у корупційні зв'язки з працівниками митниці безпосередньо перед або під час перетину митного кордону; другий - особи що займаються контрабандою з залученням корупційних схем та використанням системних зв'язків з представниками влади. Відтак можна виділити і два типи контрабанди ситуативну та контрабанду, як вид злочинної діяльності.

2.3 Особливості детермінації контрабанди в Україні

Від початку свого існування і досі людству властива злочинність як соціальний феномен, обумовлений об'єктивною реальністю. І якщо не зважати на нормативне визначення злочинності (що передбачає наявність держави і права як інститутів, що визначають, які діяння є злочинами, а які ні), то можна сказати, що так звана „вічна злочинність”, тобто посягання на власність і людину, існувала ще й при первіснообщинному ладі і каралися згідно зі звичаями.

Предмет кримінології охоплює низку філософських категорій, насамперед причинності, через які можна зрозуміти і розкрити поставлені перед нею проблем.

Теорія причинності у кримінології має методологічне значення і значною мірою визначає сенс і зміст правової природи злочинності, соціальної сутності особи злочинця, сприяє розробці попереджувальних заходів і вирішенню інших кримінологічних проблем. Причини та умови злочинності, як відомо, становлять систему соціально-негативних явищ і процесів, що детермінують злочинність як свій наслідок. Причини злочинності визначаються реальними умовами життя людей, в основі яких – суперечності суспільства. Суперечності між особистістю і суспільством, реалізовані в злочині, мають соціальну, психологічну або змішану природу. Причини злочинності конкретизуються через різні фактори, які негативно характеризують економічну, соціальну, духовну і політичну сфери життєдіяльності суспільства. Такими факторами є різні недоліки в цих сферах, які знову ж таки негативно впливають на поведінку людей. Отже, причинний зв'язок – це така залежність, за якої одне явище, що називається причиною, породжує, тобто призводить до іншого, – наслідку.

У причинному зв'язку слід виокремити умову. Її роль зазвичай виконує те середовище, в якому діє причина, тобто це коло дії причини,

коло породження наслідку. Умова впливає на причину як каталізатор, тобто або сприяє, полегшує дії причини, або перешкоджає їй; пришвидшує чи сповільнює її дію.

До характеристик причинності В. Н. Кудрявцев відносить усезагальність, незворотність, просторову та часову безперервність. Причини та умови можна співвідносити наступним чином: причина створює реальну можливість визначених наслідків, для настання яких необхідні ще певні умови. Самі собою умови породжувати наслідки, призводити до них не можуть, але у відповідній ситуації сприяють реалізації дії причини. Водночас подібне трактування може бути визнаним, але з деякими застереженнями [122].

Сутність такого негативного соціального явища, як контрабанда розкривають основні детермінанти злочинності у цій сфері. Вони ж пояснюють його походження, вказують, його соціальне підґрунтя, від чого залежить його існування і поширення, що цьому сприяє, а що протидіє. Крім того, зауважимо, що, спираючись на ці знання, можна забезпечити ефективне запобігання контрабандній злочинності, передбачити зміни в її структурі і рівні, визначити і здійснювати необхідні заходи щодо профілактики злочинних виявів.

Відтак детермінанти злочинності у сфері переміщення предметів через митний кордон мають велике значення і для вивчення явища контрабанди, і для визначення заходів запобігання та профілактики таких злочинних проявів. Для відповіді на питання, які детермінанти контрабанди слід виділяти, необхідно, насамперед з'ясувати, що таке детермінанти злочинності.

Прибічники соціологічного підходу до вивчення злочинності її детермінантами традиційно називають об'єктивні та соціальні суперечності [122, с. 61]. Цю точку зору підтримують автори навчальної кримінологічної літератури, розуміючи під безпосередньою причиною злочину негативні соціальні явища та процеси, під впливом яких у

свідомості винної особи виникають глибокі і стійкі антигромадські погляди, уявлення, звички і вади, що зумовлюють її внутрішню готовність здійснити суспільно небезпечне діяння [126, с. 76].

Прихильники соціально-біологічної концепції вирізняють три основні блоки причин злочинності. Перший складається із психологічних, соціальних і фізіологічних властивостей і рис особистості (до них також належать психічні аномалії, бездуховність, агресивність, жадоба і інші). До другого боку належить соціальна та генетична спадковість. Об'єктивні та суб'єктивні умови, що провокують злочинну поведінку і полегшують вчинення злочину, становлять третю групу причин злочинності [137, с. 146-149].

На думку А. П. Закалюка до причин злочинності слід відносити соціально-психологічні детермінанти, зокрема негативні елементи суспільної свідомості у її різних формах, насамперед на рівні буденної психології як частини буденної свідомості [69, с. 211]. До підсистеми умов злочинності, яка, на його думку, належить до формування негативних антисуспільних елементів свідомості (насамперед свідомості особи), включено відповідні негативні впливи сім'ї, найближчого оточення, недоліки шкільного, трудового, побутового виховання, соціальні нерівності та несправедливості, байдужість до них владних установ, негативний морально-психологічний вплив засобів масової інформації та ін. Підсистема умов, що сприяють учиненню злочинів, охоплює такі наслідки зазначених вище негативних умов формування особистості, як неспроможності, нездатності особи, особливо молоді, правильно регулювати та контролювати поведінку, стримувати негативні, протиправні, злочинні прояви. До цієї підсистеми потрібно віднести також організаційно-управлінські недоліки, некомпетентність, прорахунки, байдужість до суспільних справ і прогалини профілактичної роботи.

Розглядаючи поняття детермінантів злочинності через спектр філософського вчення про причинність, зауважимо, що часто поряд із поняттям „причини” (яке викликає певний наслідок) неодмінно міститься поняття „умови” (яке саме собою цей наслідок не викликає, але „допомагає” „причині” досягти своєї мети). Ці терміни використовуються кримінологією, незважаючи на те, що поряд із ними використовується і таке поняття, як „детермінанти”, яке за змістом охоплює обидва вказані терміни. У цьому немає нічого дивного, адже причини і умови – складові елементи процесу детермінації, який, окрім названих, охоплює ще й наслідок [180, с. 93]. Однак використовувати термін „детермінанти” слід дуже обережно. Адже, хоча детермінація і охоплює такі елементи, які характеризують певний зв'язок явищ, але він не має генетичної або породжуваної природи [45, с. 20–21]. Крім того, філософський енциклопедичний словник означає „детермінізм” як сукупність і взаємодію причин і умов, підкреслюючи його більш широкий зміст від причинного зв'язку [258, с. 131].

Філософія визнає відносність поділу явищ на причини й умови: кожна причина є в певному розумінні умовою, а кожна умова може виступати причиною. Причина (від лат. *causa*) – це те, без чого не було б іншого – наслідку [258]. А наслідок – це те, що логічно необхідно випливає з чогось іншого, тобто із своєї підстави (причини) [258]. Кожна причина має свою причину, а кожен наслідок породжує свій наслідок. До того ж одна причина може породжувати декілька наслідків, як і один наслідок може мати декілька причин. Причина діє лише за наявності певних умов. Тільки взаємодія і взаємозв'язок причин та умов породжують наслідок. Іншими словами умова – це те, від чого залежить дещо інше (зумовлене), що уможливорює наявність речі, стану, процесу.

Відштовхуючись від філософської суті цих понять, зауважимо, що в кримінології відокремити причини злочинності від її умов не завжди легко. Таке відокремлення може застосовуватися щодо індивідуальної

злочинної поведінки, коли з певною частиною ймовірності можна визначити, що породило певний вчинок, а що лише його зумовило.

Так, під „*причинами*” слід розуміти ті чинники, які породжують злочинність як свій наслідок. Поняття „*умови*” слід означати через сукупність чинників, які безпосередньо не породжують злочинність, але дають можливість для дії причин, полегшують настання суспільнонебезпечних наслідків. Умовами виступають недоліки в управлінській та організаційній діяльності різних галузей господарства та діяльності державного апарату.

Окрім зазначених вище детермінант злочинності, науковці виділяють ще й корелянти. Під останніми розуміють зв'язок двох попередніх детермінант – причин та умов – із наслідками. У процесі кореляції синтезуються необхідність і випадковість, можливість і дійсність, причини та наслідки, визначеність та невизначеність, однозначність і неоднозначність [283, с. 53].

Говорячи про сутність «умови», зауважимо, що її відмінність від «причини» полягає у тому, що це явище або процес, які самі собою не породжують безпосередньо цей наслідок, але, супроводжуючи причину в просторі й часі і впливаючи на неї, вони забезпечують її розвиток, необхідний для виникнення й настання наслідку. Іншими словами, причина породжує наслідок, а умова лише цьому сприяє, забезпечуючи можливість дії причини.

Сукупність усіх причин та умов, необхідних для настання досліджуваного явища, іноді називають повною причиною (у широкому розумінні), на відміну від причини специфічної (власне причини), яка охоплює лише ті явища та процеси, які за наявності певних умов безпосередньо породжують наслідок. Щодо злочинної поведінки, то для неї в широкому розумінні специфічною (безпосередньою) причиною є антисоціальні погляди, настанови і спонукання.

Вивчення причин та умов на загальносоціальному і груповому рівнях має науково-пізнавальне значення і сприяє розробці й організації системи соціальної профілактики злочинності у межах всієї держави, окремих регіонів, соціальних груп і колективів. Виявлення причин та умов конкретного злочину (індивідуальний рівень) підпорядковано безпосередньо практичним завданням правильного вирішення кожної справи, індивідуалізації відповідальності. Причини і умови конкретного злочину можуть бути і нетиповими, однак в усіх індивідуальних випадках виявляється щось загальне. Їх науково-практичне вивчення засновано на узагальненні відомостей, отриманих з різних джерел (матеріали кримінальних справ, статистичні дані тощо).

Зауважимо, що всі причини і умови злочинності виявляють себе через індивідуальну психологію, свідомість людей, формуючи або підтримуючи антисоціальні погляди, бажання, прагнення. Отже, злочинність завжди пов'язана із соціально-психологічними чинниками.

На думку Н. Ф. Кузнецової, причиною, яка найближча до злочинного акту, є антисоціальна мотивація поведінки [131, с. 56]. Її формують чимало факторів, що виступають попередньою ланкою у процесі детермінації злочинів і відображають об'єктивні суперечності у суспільстві.

Формування і дія детермінантів злочинності залежать від антисоціальних потреб, інтересів, цілей і цінностей, системи поглядів і переконань, свідомості на соціальному, мікросоціальному, груповому та індивідуальному рівнях, а також конкретних соціальних відносин, дії правових систем і суспільних інститутів, економічних, політичних, ідеологічних та інших факторів, які становлять ієрархічно структуровану цілісність даної мікросистеми і у сукупності утворюють причинний комплекс, який безпосередньо впливає на стан злочинності.

Науковцями проведена величезна робота щодо виявлення та аналізу причин та умов як злочинності в цілому, окремих груп злочинів, так і

конкретних злочинів. Однак зміни у суспільному, економічному та політичному житті країни, а також зміна ціннісних орієнтацій населення, впливають і на зміну чинників самої злочинності.

У тріаді „злочин – вид злочинності – злочинність” немає механічного повтору їх детермінантів. Адже злочинність як соціальне явище не тотожне окремому її прояву за всіма ознаками. Вона інтегрує в собі головне, що властиве окремим діянням, виводячи на вищий рівень загальні характеристики всієї сукупності.

У кримінології соціально-психологічні явища – погляди, традиції, звички тощо – часто називають суб’єктивними детермінантами злочинності, а все, що перебуває поза індивідом і впливає на його психологію, – об’єктивними її детермінантами.

Поділ усіх чинників злочинності на об’єктивні та суб’єктивні має принципове методологічне значення для кримінології [81, с. 46]. Такий поділ причин та умов злочинності на об’єктивні та суб’єктивні має філософське пояснення. Об’єктивні існують незалежно від свідомості й волі людей і відображають історично зумовлений рівень розвитку суспільства, його соціальних та економічних інститутів, явища природи, стихійні лиха та ін. Суб’єктивними причинами і умовами вважають ті детермінанти злочинності, які залежать від діяльності людей і стають, як правило, наслідком недоліків цієї діяльності, помилок та упущень. Суб’єктивною детермінантою поведінки слід вважати також і неусвідомлювані елементи психіки (несвідоме), психічне здоров’я людей, а також їх успадковувані особливості. Іншими словами, це так званий людський фактор злочинної поведінки.

Отже, детермінантами кожного злочину, і умисного, і необережного, є, з одного боку, особисті властивості окремого індивіда – його потреби, погляди, інтереси, ставлення до різних соціальних цінностей і вимог, зокрема правових (суб’єктивні чинники); з іншого – сукупність зовнішніх обставин, які викликають намір і рішення вчинити

умисний злочин, або дію (бездіяльність), яка призвела до злочину з необережності (об'єктивні чинники). Тобто існує взаємодія криміногенних особливостей особи, які сформувалися під впливом несприятливих умов її формування, із зовнішніми об'єктивними обставинами і ситуаціями. Можна визначити два рівні такої взаємодії особи із соціальною дійсністю. На першому створюється передумова, можливість вчинити злочин конкретною особою, на іншому – ця можливість реалізується.

Зауважимо, що вчинити чи не вчинити злочин залежить від самого суб'єкта, і тому на перше місце справедливо висувається здатність індивіда до вибору певного варіанта поведінки, що й лежить в основі кримінальної відповідальності. У цьому зв'язку особливого значення набуває єдність свідомості та волі суб'єкта, які визначають його винність у вчиненні злочину.

Аналізуючи детермінанти кожного конкретного злочину, не можливо врахувати всі зовнішні і внутрішні чинники (фактори), які стосуються цього явища. З усієї сукупності таких факторів важливо виділити ті з них, які здатні викликати мотиви конкретного злочину, і ті, які здатні спонукати особу діяти саме так, а не інакше. Із погляду профілактики, їх нейтралізація (ліквідація) призводить до внутрішньої перебудови особи і зміни її поведінки у корисному для суспільства напрямі.

На думку Н. А. Стручкава, якихось особливих причин злочинності немає. Є причина, обставини антигромадської поведінки, що можуть призвести до вчинення злочинів. Лише в цьому змісті можна говорити про причини злочинності [239, с. 103].

Розкрити сутність явища взаємодії особи і середовища як причини злочину не можливо без установлення взаємозв'язку об'єктивного (зовнішнього) і суб'єктивного (особистого) у всьому їх різноманітті. Характер цієї взаємодії ніколи не повторюється і залежить від специфіки

злочину й особи злочинця. В деяких випадках на перший план висуваються об'єктивні чинники, в інших – суб'єктивні. Безпосередньою причиною злочину є складна взаємодія об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Кримінолог А. Й. Міллер, зважаючи на те, що людина є активною, свідомою і самокерованою істотою, що джерелом її активності виступають суперечності між нею і навколишнім світом, між її потребами і можливостями їх задоволення, що ці суперечності вирішуються через предметну діяльність, яка становить двоєдиний процес суб'єктивації об'єктивного та об'єктивації суб'єктивного, називає причиною злочину «діалектичну взаємодію криміногенних факторів соціального середовища (зовнішніх умов) і антисуспільних властивостей особи (внутрішніх умов), яка призводить індивіда до вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом як злочинного» [160, с. 92].

Розкриття причини злочину безпосередньо пов'язане з проникненням у механізм злочинної поведінки. Під останнім розуміють зв'язок і взаємодію зовнішніх факторів об'єктивної дійсності та внутрішніх психічних процесів і станів, що детермінують рішення вчинити злочин, скеровують і контролюють його виконання [278, с. 30].

З'ясування значущості об'єктивних і суб'єктивних чинників, що детермінують злочинну поведінку, певною мірою можливе за через визначення їхньої спільності, типовості, наскільки вони регулярно виявляються на рівні кількості злочинів і злочинності в цілому. Це дає можливість оцінити силу їх криміногенності та визначити відповідні заходи запобіжного характеру.

Їх взаємозв'язок має комплексний характер і стосовно кожного окремого випадку своєрідний. Наприклад, у рецидивістів-контрабандистів домінують суб'єктивні чинники – стійка антисуспільна спрямованість особи, яка сама створює передумови для вчинення незаконного переміщення предметів через митний кордон України.

Зовнішні чинники при цьому вважаються другорядними. Вони лише у минулому виконали свою роль, сформувавши таку особу, взаємодіючи із нею. Водночас значна частина осіб, які вчинили контрабанду уперше, не характеризуються міцними антисуспільними установками, звичками. Вони вступають у конфлікт із законом в результаті провокуючих або скрутних зовнішніх обставин. Учинене часто оцінюється негативно самим винним. У таких випадках, очевидно, можна говорити про моральну нестійкість особи, що не стало бар'єром для вчинення злочину. Нарешті, вчинене іноді вступає у протиріччя з внутрішнім, у цілому позитивним змістом особистої спрямованості, поєднавши випадково сформовані обставини, конфліктну ситуацію, що помилково, неправильно врегульована. Така ситуація може бути зумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами.

З огляду на це, окреслимо основні чинники злочинності у сфері переміщення товарів через митний кордон України, що визначають тенденції її розвитку на сучасному етапі, з урахуванням їх поділу на *об'єктивні та суб'єктивні*.

Зазначимо, що на контрабандну злочинність впливає великий спектр суспільних відносин – політичних, економічних, соціальних, правових, організаційно-управлінських тощо. Розглядаючи їх елементи через призму чинників злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України, зауважимо, що вони мають об'єктивний характер.

На початку ХХІ ст. політологи та статисти засвідчили різке відставання політичного розвитку суспільства на засадах демократизації, відкритості, формування і введення у дію інституцій громадянського суспільства, зокрема громадського контролю, особливо у системах влади, управління та у соціальній сфері [57]. Окрім того, виявилися факти штучного гальмування цих процесів. За умов практично закритої політичної системи набули загрозливої тенденції зростання інтересів та

можливостей олігархічного капіталу, корумпованого високого і малого чиновництва, організованого кримінального промислу, їх поєднання між собою та з владою з метою отримання надприбутків. Цим обумовлені загрозливі потенційно-криміногенні процеси викривлення та диспропорції соціальної структури і забезпечення життєдіяльності різних її частин. Чимало проблем митного характеру залишилися невирішеними після розпаду СРСР (кордони, правила пропуску тощо).

Розвиток малого та середнього бізнесу свідомо, особливо на регіональному рівні, гальмувався. Виявилася разюча та незрозуміла на правовому та етичному рівні диференціація прибутків, поглибилася політична, суспільна та матеріальна нерівність населення. Існуюча система влади стала причиною гальмування цивілізаційного розвитку у соціально-політичній сфері, репродукування у ній криміногенних чинників. Висновки щодо необхідності зміни системи влади як першоджерела всіх суспільних негараздів, неможливості без цього будь-яких позитивних зрушень стали висловлювати дослідники, науковці, політологи, деякі представники громадських об'єднань та самі громадяни, зокрема у відкритій пресі [69, с. 226; 57].

Ці процеси призвели до того, що контрабанда стала видом злочинної діяльності, для якої характерна надприбутковість, сприятливим середовищем для якої є негативна соціально-економічна ситуація, що склалася в, а також необґрунтовано високі митні збори як на товари, що імпортуються, так і на ті, які експортуються. Однією з визначальних умов, сприятливих контрабанді вказаної групи товарів, є відсутність належним чином облаштованої митної межі з більшістю пострадянських держав.

Реальний стан злочинності, чинники, що її обумовлюють, заходи протидії, насамперед запобігання, залишилися поза увагою уряду. Необхідні реформування, які місяцями обговорювалися на міністерських та парламентських засіданнях, так і не відбулися. Низка законодавчих

актів, насамперед щодо запобігання злочинності, унеможливлення корупційних зв'язків, а також стосовно кримінологічної експертизи законопроектів та інших управлінських рішень залишилася неприйнятною. Жодна з програм профілактики (боротьби) злочинності, прийнятих за роки радикальних реформ, не була виконана внаслідок відсутності фінансового і матеріального забезпечення, належного контролю та їх невідповідності ідеології реформування суспільства. Державна програма «Контрабанді – СТОП» на 2005–2006 роки та Програма боротьби із контрабандою та порушенням митних правил на 2008–2009 роки, фактично не дали очікуваних результатів. Крім того, правоохоронним органам було завдано нищівного удару недофінансуванням, слабким ресурсним забезпеченням, некомпетентним реформуванням і керівництвом.

Протистояння між різноманітними політичними силами, яке спостерігаємо в Україні ось уже кілька років, не лише знищує можливість єдиної державної політики щодо реформування економіки, а й створює певний вакуум влади, розподіл економіко-політичного простору на окремі шматки, якими намагаються скористатися олігархічні групи всупереч загальнодержавним інтересам.

Зміни до законодавства ще раз закріпили превалювання адміністративної відповідальності за незаконне переміщення предметів (виключивши товари з предмету злочину, віднісши їх переміщення до адміністративних правопорушень) перед кримінальною, що створює сприятливі умови та є поштовхом для вчинення цього виду злочинів.

Причини злочинності кореняться в соціальному ладі суспільства й обумовлені матеріальними й ідеологічними умовами життя людей. Людина не з'являється на цей світ з вродженими біологічними, расовими чи іншими ознаками злочинця, а стає ним через збіг несприятливих обставин, що однак не знімає з неї відповідальність за антигромадську поведінку. Слід враховувати особливості психології конкретної особи, які

формується й змінюється під впливом умов життя й виховання. Зміни структури й характеру злочинності залежать від різних соціальних умов, явищ і процесів, наприклад, від міграції й вікового складу населення, рівня освіти, культури й виховання людей, від економічної характеристики конкретних територій, від сформованих національних традицій, моралі, звичок, звичаїв [273].

Соціально-економічні чинники є чи не найголовнішими, бо вони забезпечують необхідні умови для життєдіяльності усього суспільства в цілому і кожної окремої особи.

Злочинність у сфері переміщення предметів через митний кордон України також обумовлюється суперечностями економічної політики держави. Ця політика в Україні останнім десятиліттям характеризується низкою негативних обставин. Зокрема, ринкові перетворення здійснювалися непослідовно, стихійно, супроводжувалися прийняттям поспішних, часом недостатньо обдуманих, рішень. В умовах докорінного зламу старої соціально-економічної структури не було забезпечено чіткий контроль за розвитком економічної ситуації з боку державних розпорядчо-управлінських структур. Крім того, основна маса населення не була підготовлена до докорінних реформ у сфері економіки. Тому економічна нерівність, безробіття, одержання прибутку будь-якою ціною і у дедалі більших розмірах, недобросовісна конкуренція – все це породжує гострі соціальні протиріччя, які слід розглядати як чинники, що детермінують вказаний вид злочинності. До них належать соціально-економічні, організаційно-управлінські, соціально-психологічні, правові, чинники, пов'язані з ефективністю діяльності правоохоронних органів, та деякі інші.

Важливим чинником злочинності у сфері незаконного переміщення товарів через митний кордон України, є, як зазначалось, зростання безробіття, яке набуло в Україні загрозливого стану. Кількість осіб, зареєстрованих у центрі зайнятості населення, з кожним роком дедалі

зростає. Згідно з даними Держкомстату України, із 2007 р. кількість безробітного населення працездатного віку з кожним роком збільшується з одночасним збільшенням кількості економічно активного населення. Так, кількість офіційно зареєстрованих безробітних зросла в 2010 році на 3,4% з 526,7 до 544,9 тисяч осіб, що становить 2% від працездатного населення, а за січень 2011 р., порівнянно з груднем 2010 р., збільшився на 7,4% – до 585,6 тис. [178]. Середній розмір допомоги по безробіттю за місяць становить 814,02 грн. [178], проте навіть такі мізерні виплати реально отримують лише 2/3 від усієї кількості зареєстрованих безробітних осіб. Фахівці ж вважають, що реальний рівень безробіття значно вищий і становить до 40% від загальної кількості працюючих. Чимало людей, які вважаються працюючими, фактично перебувають у довготривалих неоплачуваних відпустках, трудяться неповний робочий тиждень. Значна частина людей працює неофіційно. Як стверджують міжнародні експерти, допустимий рівень безробіття у суспільстві не повинен перевищувати 10 % населення у соціально активному віці. Показники, що перевищують вказану планку, загрожують соціальній стабільності у державі.

Розбалансованість економіки з усіма її наслідками загострила кримінальну ситуацію в країні, створивши ідеальні умови для розквіту злочинності.

Згідно зі звітом Міжнародного консорціуму журналістських досліджень, Україна посідає третє місце у світі серед країн походження контрабандної тютюнової продукції [134].

У зв'язку з цим привертає до себе увагу і вражаюча безпорадність контрольних органів держави. Її наочні прояви — у масовому відпливі капіталів за кордон, легалізації (відмиванні) злочинних доходів, установленні контролю кримінальних структур над комерційними банками, підприємствами. І як наслідок — утворення в державі кримінального, олігархічного капіталу та проникнення його

представників у владні структури. Практично підірвана податкова дисципліна. У бюджет не надходить близько половини податків. Розширено базу кримінального капіталу за кордоном.

Розрив економічних зв'язків з пострадянськими державами, нестабільність цін, різноманітні маніпуляції з грошовим обігом, процентними ставками на кредити, ставками оподаткування, наданням необґрунтованих пільг суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності зробило економіку некерованою і створило підґрунття для пошуку нових способів заробітку, шляхом контрабанди валюти, техніки, м'яса сировини, автомобілів, культурних цінностей, сировини, радіоактивних матеріалів, зброї, наркотиків тощо.

Порушення системи грошового обігу в країні, кредитна, податкова і система ціноутворення спрямовані на залатування дірок у бюджеті (що розвалюється), не тільки не врятували становище, а й ще погіршили його, створивши оптимальні умови для криміналізації усіх сфер суспільних відносин. У результаті маємо зростання злочинності у сфері незаконного переміщення через митний кордон України товарів, вивозу неліцензованої сировини, рідкоземельних металів, маніпуляції з ціноутворенням, появу фіктивних підприємств тощо.

Як зазначалось, ще одним чинником, що сприяє існуванню контрабанди, є низький життєвий рівень більшості населення, його майнова нерівність. Остання була і буде у кожному суспільстві. Але за наявності незначного прошарку багатих людей і переважної кількості бідних можливості досягнення достойного рівня життя для останніх стають ще більш проблематичнішими. Подібна ситуація завжди створювала велику соціальну напругу. Тому протиріччя між благами, стандартними у суспільстві, і можливостями їх досягнення виступають корінними чинниками злочинності.

Вважається, що стабільність у суспільстві піддається серйозному випробуванню, коли різниця між рівнем життя багатих та бідних

прошарків населення перевищує 10-кратну величину. В Україні ця різниця сягає 20 і більше разів. Розшарування в українському суспільстві призвело до появи незначного відсотка дуже багатих людей, тоді як понад 60% перебувають за межею бідності. За соціологічними даними, суспільство криміналізується, якщо у ньому за межею бідності знаходиться більше 10% населення. Запорукою стабільності суспільства є ситуація, за якої переважає так званий середній клас [125, с. 77].

Особливо гостро долає труднощі та частина молоді, яка безробітна і не бачить свого достойного місця у житті. Старі ціннісні орієнтації значною мірою стали непривабливими: робота вчителя, науковця, робітника, військового тощо. Нові ж види бізнесу далеко не кожному під силу (звичайно, йдеться про чесний бізнес, а не про ділків тіншових структур). Втрата життєвих перспектив, зневіра, бажання не бути гіршим за тих, хто „зверху”, штовхають багатьох на злочинний шлях отримання прибутку шляхом незаконного переміщення предметів через митний кордон України.

З падінням завіси, яка жорстко розділяла західний і комуністичний світи, розвитком у країнах, що утворилися на теренах колишнього Радянського Союзу, елементів демократизації, відкритості, громадянського суспільства міждержавні зв'язки стали більш широкими, різноманітними і насиченими. Ці тенденції розвиваються на тлі загальних процесів світового та європейського взаємозв'язків, взаємопроникнення, глобалізації, що підкріплені новими комунікаційними можливостями. Вони охоплюють усі суспільні сфери, зокрема сферу злочинності різних країн. Найпростіше це виявляється у тому, що злочинцям, як і правосвідомим громадянам, стало легше долати державні кордони, у тому числі незаконно переміщати предмети на територію інших країн [69, с. 377].

Істотним криміногенним фактором в Україні сьогодні є нелегальна міграція. Чимало мігрантів створюють етнічні злочинні угруповання, які

займаються контрабандою зброї, наркотиків, предметів старовини та культурних цінностей тощо. Велика частина мігрантів, нелегально перетнувши державний кордон України, втягує у злочинну діяльність місцевих жителів. Боротьба з нелегальною міграцією на цьому етапі проблематична через відкритість кордонів та відсутність ефективного законодавства.

На стан злочинності негативно впливає також урбанізація і внутрішня міграція населення. У великих містах осідають не лише закордонні мігранти, а й вихідці із сільської місцевості або прилеглих містечок, які далеко не завжди знаходять собі законний спосіб заробітку. Відсутність житла і засобів для існування підштовхує деяких із них в обійми злочинності.

Доволі часто злочинність у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України характеризується зрощенням із організованою злочинністю. Стійкість і професіоналізм організованих груп, що займаються контрабандою, при збереженні в зоні обмеженої досяжності організаторів (замовників) контрабанди, що забезпечує її "живучість" і швидко "регенерацію". Контрабандисти мотивують свою злочинну діяльність прагненням до якнайшвидшого постійного отримання злочинних прибутків та надприбутків. Для досягнення своїх злочинних цілей вони відшуковують країни, де рівень прибутку вищий, а розмір податків менший, де більш високий рівень економічного розвитку, вищі доходи підприємництва, більше багатих людей – споживачів дорогих коштовностей, розваг, послуг і засобів забезпечення надкомфортного життя. Іншими словами, де якнайшвидше можна «збити» значний капітал, обернути його у будь-який спосіб у легальну економіку, мати від нього потрібний зиск, а злочинну діяльність згорнути або офіційно відгородитися від неї, набути статусу правослухняного цивілізованого члена суспільства, а за можливості зайняти в ньому елітне, поважне становище [69, с. 379].

Організований злочинний обіг наркотиків, зброї, радіоактивних речовин, антикваріату, викрадених автомобілів спрямовується за кордон, здебільшого у пошуку ринків збуту. Особи, що причетні до організованої зовнішньоекономічної злочинної діяльності, великомасштабної корупції, пов'язаної з наданням пільг та преференцій, перерозподілом державної власності, бюджетних коштів, паливно-енергетичних ресурсів, намагаються сховати за кордоном величезні кошти, здобуті у зазначений спосіб, та відмити їх.

Усі ті протиріччя, що виникли на сучасному етапі в управлінні економікою з боку державних структур, стосуються і організаційно-управлінських, і чинників, пов'язаних із правоохоронною діяльністю.

Виконавча влада держави з метою вирішення економічних проблем здійснила лише косметичну перебудову структури управління економікою із використанням звичних методів адміністративно-командного регулювання, без рішучого переходу до ринкових важелів. Зволікання у цьому плані дало однозначний результат: жодна із проблем економіки не була вирішена, економічні недоліки радянського періоду ще більше виявилися. Ситуація в економіці стала катастрофічною. Основний результат діяльності у сфері управління економікою за останні роки – це повна втрата контролю над динамікою соціально-економічних процесів в Україні і повна відірваність від існуючих реалій в економічному житті. Економіка була доведена до такого стану, що вона практично стала некерованою.

Фактично безконтрольно діють керівники і посадові особи управлінських структур, до компетенції яких входить контроль за додержанням вимог чинного законодавства у сфері переміщення предметів через митний кордон України.

Особливу роль у поширенні контрабанди виконує те, що більшість злочинів, пов'язаних з незаконним переміщенням вантажів через державний кордон, скоюється з використанням корумпованих зв'язків з

посадовими особами митних органів та органів охорони державного кордону, інших контролюючих органів. Найпоширеніші випадки незаконного звільнення вантажів від митного огляду; оформлення документів про вивезення за межі держави товарів, що мали переміщуватися через митну територію України транзитом, але були реалізовані в Україні; опломбування транспортних засобів без огляду вантажу; оформлення подвійних митних документів; заниження митної вартості товару; здійснення митного оформлення неіснуючих або з навмисно завищеною вартістю вантажів на експорт, що дає змогу незаконно відшкодувати з державного бюджету податок на додану вартість.

Отже виникла парадоксальна ситуація, коли посадові особи митних і податкових установ, органів прикордонної служби та служби безпеки, які призначені безпосередньо протидіяти контрабанді, втягуються у контрабандну злочинну діяльність. За корупційну винагороду вони сприяють злочинцям в оформленні фіктивних документів, пропуску вантажів через кордон без належного оформлення, забезпеченні останніх охороною та супроводженням до місця призначення тощо [109, с. 38]. Часто працівники цих органів стають не тільки учасниками контрабанди, а й виконують у ній координуючу роль.

Як вважає А. П. Закалюк, участь митників, правоохоронців, прикордонників, посадових осіб інших державних структур у виконанні різних функцій зі сприяння організованій контрабанді, «кришування» останньої, виведення її учасників, насамперед керівників і координаторів, за межі відповідальності – є чи не найвиразнішим свідченням однієї з визначальних ознак організованої злочинної діяльності, яка полягає в організації спеціальної розгалуженої, підтримуваної різними засобами системи її забезпечення.

Продовж останніх років спостерігається поширення зафіксованих фактів та обсягів незаконного переміщення через кордон стратегічної та

іншої промислової сировини, урану, газу, енергоресурсів, нестача яких всередині країни хронічно відчувається. Підраховано, що збитки від контрабанди цих товарів у сто разів перевищують втрати від переміщення підакцизних продовольчих та промислових товарів, валюти, культурних цінностей [117, с. 68]. Однак реагування на факти контрабанди стратегічних товарів не завжди відповідає вимогам закону та іноді зводиться нанівець, особливо якщо до них причетні урядові високопосадовці, народні депутати або їх близьке оточення. Задля маскуванню контрабанди та виведення з-під кримінальної відповідальності її учасників контрабандні операції нелегально оформляються та пропускаються у вигляді транзиту товарів, а так званий перерваний транзит, що має кваліфікуватися як прихована форма контрабанди [117, с. 51], митні органи часто оцінюють як порушення цивільно-правового зобов'язання з відповідним реагуванням, чим найчастіше користуються угруповання, що займаються організованою контрабандною діяльністю.

Наявність окремих видів ресурсів, що переміщуються через кордон і практично не достатньо контролюються митницею, що максимально полегшує діяльність злочинців.

Мають місце факти сприяння окремими посадовими особами митних органів вчиненню контрабанди та хабарництва. Співучасть митників у злочинах про контрабанду 2007 року встановлена у 23 випадках у Волинській, Донецькій, Одеській, Чернівецькій та інших областях [212]. Упродовж цього періоду прокурорами порушено 53 кримінальні справи за фактами контрабанди та щодо службових осіб, які з використанням свого службового становища сприяли вчиненню цих злочинів, зокрема безпосередньо за ст. 201 КК України – 6 справ.

Не менше, ніж криза, на зростання нелегального товарообігу впливають вибори, оскільки контрабанда на сьогодні залишається

основою тіньових капіталів, які всі без винятку політичні сили пробують залучити [134].

Участь високопосадовців усіх рівнів правоохоронних органів у незаконному переміщенні предметів через митний кордон України, з кожним роком дедалі більше хвилює громадськість. Таким особам легше вчиняти контрабанди через обізнаність у сфері відповідного законодавства та можливості використання свого службового становища з метою досягнення злочинних цілей. З огляду на це, вважаємо за доцільне доповнити ст. 201 КК України відповідно ч. 3 та ч. 4, де вказати : «ті самі дії, вчинені службовою особою із використанням нею свого службового становища всупереч інтересам служби, якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб». Покарання за таку контрабанду вказати у виді позбавлення волі на строк від 3 до 7 (8 – у випадку контрабанди наркотиків) років із конфіскацією предметів контрабанди та з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3-х років.

Державні заходи та періодичні компанії посилення боротьби з контрабандою досі не дали позитивного результату. Основною причиною цього деякі науковці називають відсутність чіткого, наполегливого, принципового контролю та вимогливості щодо безумовного виконання намічених заходів [69, с. 387].

Згідно з даними проведеного вибіркового кримінологічного дослідження простежується низька ефективність діяльності митних органів щодо виявлення контрабанди, унаслідок чого кожна дев'ята справа порушується ними без достатніх підстав. Так, при загальній тенденції до зростання кількості злочинів, спрямованих на незаконне переміщення предметів через митний кордон України, кількість засуджених за контрабанду змінюється незначно. Чимало порушених

кримінальних справ не доходить до судового розгляду, близько 40% припиняється на стадії попереднього слідства. Значну кількість (до 60%) кримінальних справ порушено без установлення осіб, що вчинили злочини. З них третина перебуває у провадженні слідчих Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Миколаївської областей та міста Києва.

Протягом 2009 року прокурорами областей скасовано та закрито, як порушених без законних підстав, 26 кримінальних справ про контрабанду з 318 справ, тобто кожну 12. За актами прокурорського реагування притягнуто до дисциплінарної відповідальності 404 службові особи митних органів (2008 рік – 370 осіб) [211].

Недоліки виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у контрабанді, виливаються і на судовій практиці. Суди стали більш ліберально розглядати питання призначення покарання за такі злочини.

Аналіз обвинувальних висновків у кримінальних справах щодо незаконного переміщення предметів через митний кордон України свідчить про те, що у цій категорії справ судом досить рідко призначається покарання у вигляді позбавлення волі (39,6%), хоча санкція статті передбачає даний вид покарання на строк від трьох до семи років з конфіскацією предметів контрабанди. У переважній більшості кримінальних справ особи, хоча і визнаються винними у вчиненні контрабанди товарів, передбаченої ч.1 ст. 201 Кримінального кодексу України, проте на підставі ст. 75 цього ж Кодексу звільняються від відбування покарання з випробуванням та призначення додаткового покарання у виді штрафу. Свої рішення суди мотивують тим, що особа вчинила злочин вперше, щиро покаялася у скоєному, характеризується позитивно по місцю проживання, на утриманні має неповнолітніх дітей тощо. Значно рідше, ніж у минулі роки, протягом 2006-2009 років застосовується і додаткове покарання у вигляді конфіскації майна, що

призначається за вчинення контрабанди за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за контрабанду (у 3 з 10 випадків).

Відтак можемо виокремити ще одну причину контрабандної злочинності, а саме – недоліки в роботі спеціальних органів з виявлення та розкриття цієї категорії злочинів.

Навколо питання декриміналізації «товарної» контрабанди уже кілька років поспіль тривають дискусії. Зважаючи на міжнародну практику законодавчого регулювання цього питання, зауважимо, що згідно із законодавством багатьох високорозвинутих країн світу контрабанда товарів не є кримінальнокараним діянням. Такі дії мають всі ознаки та склад адміністративного правопорушення, яке карається штрафом залежно від вартості предмета контрабанди. Контрабандою ж у кримінально-правовому значенні є незаконне переміщення культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів, сировини, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів через митний кордон країни.

Мабуть, тому законодавець визнав доречним декриміналізувати «товарну» контрабанду.

Внаслідок цього дії, спрямовані на незаконне переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем та з приховуванням від митного контролю, слід кваліфікувати відповідно за ст.ст. 351, 352 Митного кодексу України.

Відомий італійський філософ Ч. Бекарія, вивчаючи проблему контрабанди, зазначав, що «найсправедливішим покаранням за злочин є відібрання предметів контрабанди та інших речей, які будуть знайдені разом із ними, а також відшкодування шкоди, заподіяної контрабандою, державній казні» [10, с. 202-205]. Це покарання буде тим ефективніше, чим нижчі будуть митні платежі, оскільки ризик порівнюється з

прибутком, який можна було б отримати в разі успішного завершення справи.

Опоненти такої ідеї виступають проти декриміналізації «товарної» контрабанди. На їхню думку, покарання у вигляді позбавлення волі за вчинення такого злочину має більшу превентивну силу, ніж штрафні санкції. Адже через погрозу застосування покарання у вигляді штрафу не можливо впливати на незаконослухняну поведінку громадян та запобігати можливості вчинення ними злочинів [270, с. 46]. Можна погодитися із Маляренком В.Т., який підкреслює, що для успішного розвитку суспільства необхідно, щоб злочинці не користувалися плодами своїх злочинних діянь, а страждали від покарань, які мають бути пропорційними злочину [146, с. 33].

Однак зауважимо, що самими покараннями питання злочинності вирішити неможливо. Потрібні соціальні реформи, необхідно створювати соціально-економічні умови життя, за яких не вигідно було б вчинювати злочини. Крім того, як зазначають чимало вчених, рівень злочинності значною мірою зумовлений моральністю суспільства [271].

Враховуючи дані статистики та динаміки соціально-економічних показників, а також різноманітні процеси політичного, соціального та економічного характеру, які «підштовхують» ті чи інші прошарки населення до вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним переміщенням предметів через митний кордон України, слід зазначити, що покарання за «товарну» контрабанду повинно мати монетарний характер. Покарання у вигляді позбавлення волі необхідно застосовувати лише за особливо небезпечні злочини (контрабанда наркотиків, зброї тощо) або щодо особливо злісних злочинців, які мали шанс виправитися без обмеження власної свободи, однак ним не скористалися і знову стали на злочинний шлях (наприклад, рецидивісти).

Організація протидії контрабанді ускладнюється недосконалістю, розрізненістю офіційної статистики. Відсутня узгодженість і

наступництво між статистикою митних установ, прикордонних органів, підрозділів СБУ щодо виявлення фактів контрабанди, їх реєстрації як злочинних виявів. Парадоксально, що давно на всіх державних рівнях зрозуміло, що сучасна контрабанда — це переважно організована злочинна діяльність, але в статистиці МВС щодо організованої злочинності відсутні будь-які дані про організовану контрабанду.

У всьому світі поширюється наркобізнес і контрабанда наркотиків. У зв'язку із особливостями свого географічного положення втягнута у цей процес і Україна. Практика виявлення правоохоронними органами виявів останніх та непрягнення до відповідальності міжнародних наркоділків і їх контрабандних угруповань невелика.

Слабкість державних інституцій, включаючи і правоохоронні органи, що схильні до корупції, та аморфність державного курсу щодо забезпечення прогресивних економічних та соціальних реформ, зазначає О. Кальман, має своїм результатом невтішну кримінальну ситуацію в Україні [89].

Отже, результати досліджень дають усі підстави констатувати, що держава не забезпечила відповідний рівень управління в процесі формування правоохоронних органів, унаслідок чого втратила контроль над кримінальною ситуацією. Вона ніби «забула» про своє природне призначення – забезпечувати належний правопорядок у суспільстві.

Недоліки законодавчого регулювання політичних та економічних реформ в Україні створили парадоксальну ситуацію, за якої законодавча база замість того, щоб створювати надійне поле і забезпечити дотримання режиму законності у сфері відносин, що виникають під час переміщення предметів через митний кордон України, стала одним із чинників, які дестабілізують цей процес. Закони, підзаконні нормативні акти, що були прийняті владою і спрямовувалися на регулювання вказаних відносин, мали декларативний, абстрактний характер і не формулювали надійні перешкоди на шляху зростання економічних злочинів.

З 8,5 тис. нормативно-правових актів, які регулюють правові відносини у сфері економіки, проаналізованих Міністерством юстиції, 5 тис. не відповідали основним положенням регуляторної економічної політики держави, нині практично нічого не змінилось. У криміналізації суспільства сфокусувалися всі вади реформування, які не були прогнозовані на широкому соціально-економічному спектрі життєдіяльності суспільства [89]. Оскільки реформувалися всі сфери суспільних відносин, то необхідне було комплексне відстеження всіх можливих негативних процесів та їх наслідків.

Ще багато років тому вченими цілком слушно зазначалось, що «контрабанду вчиняють з використанням усього «потенціалу» негараздів чинного законодавства, яке регулює суспільні відносини у сфері економіки... в результаті утворюються надзвичайно складні схеми контрабандної діяльності, які дозволяють вчиняти багатоепізодну контрабанду з мінімальним ризиком притягнення до кримінальної відповідальності як організаторів такої діяльності, так і безпосередніх виконавців контрабанди» [171, с. 160]. Пропозиції щодо удосконалення законодавчого регулювання запобігання і протидії організованій контрабанді тривалий час не підтримувалися в урядових установах, навіть після проголошення програми «Контрабанді – стоп», і особливо народними депутатами України. Створюється враження, і на це звертають увагу багато вчених, політологів і представників громадськості, що частина останніх особисто не зацікавлена у рішучому протистоянні організованій контрабанді [69, с. 388].

Майже в усіх країнах встановлена адміністративні та кримінальна відповідальність за контрабанду. У чинному Кримінальному кодексі України кримінальна відповідальність за контрабанду розділена за двома нормами (ст.ст. 201, 305 КК України).

Зокрема за переміщення, вчинене у великих розмірах, товарів загалом, а також історичних та культурних цінностей, отруйних,

сильнодіючих, вибухових речовин і радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів, стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких установлені спеціальні правила вивезення кримінальна відповідальність передбачена ст. 201 КК, а за таке саме переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів – ст. 305 КК. Обидві норми мають кваліфікуючі ознаки, які посилюють відповідальність, викладені у їхніх других частинах.

Зазначимо, що у вказаних нормах відсутня така кваліфікуюча ознака, як вчинення контрабанди через організовану злочинну діяльність. Українські кримінологи з Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю, що вивчали контрабандну злочинність, характеризують останню високим ступенем організованості, технічного забезпечення та наявністю стійких міжнародних зв'язків [109, с. 31-58; 68].

Як свідчить практика, нині контрабанда сягнула якісно нового рівня. Серед основних кримінологічних ознак сучасної контрабанди, про що йшлося у першому підрозділі дослідження, вирізняється високий ступінь організованості, технічного забезпечення та міжнародних зв'язків. Ця злочинна діяльність використовує всі можливі міжнародні шляхи сполучення: залізничний, автомобільний, морський (зокрема у контейнерній формі), набуває величезних масштабів, має налагоджені канали та стійкі зв'язки, що, звичайно, потребує досконалої організації. Серед осіб, що займаються контрабандою, виокремився пласт контрабандистів, які спеціалізуються на цьому виді злочинної діяльності (так звані професійні злочинці), проводять її регулярно, у вигляді промислу, прагнучи високих і надвисоких прибутків, та найголовніше – забезпечують цю діяльність спеціальною організацією. Ця частина контрабандної злочинності набуває рис організованої злочинної діяльності.

Характеризуючи *соціально-психологічні чинники*, слід зауважити, що інтенсивність дії криміногенних чинників значною мірою залежить від емоційного й психологічного стану людини, правосвідомості. Будь-яке нехтування правами та інтересами населення, особливо в економічній сфері, викликає моментальну відповідну реакцію, що часто виражається у протиправних діях.

Правова свідомість – це один із основних регуляторів поведінки людини в суспільстві, і її формування відбувається в конкретно-історичній ситуації. Тому не можна недооцінювати негативний вплив на психологічний стан суспільства, відтак, на криміногенну ситуацію, економічної кризи, політичної нестабільності, різних конфліктів у суспільстві. Вони, з одного боку, можуть призвести до соціального песимізму, апатії, а, з іншого – до задоволення життєвих потреб на західний зразок: нажива будь-яким, зокрема і кримінальним, шляхом. Сьогодні ми можемо спостерігати і подне, і інше зазначеного.

Зауважимо, що засоби масової інформації іноді всіляко сприяють формуванню таких настанов у суспільній свідомості.

На економічну, соціальну і політичну ситуацію значною мірою впливають чинники, які справедливо відносять до духовної сфери життя суспільства. Йдеться про ідеологічні чинники. Вони похідні від тих проблем, які ми розглянули вище.

Держава має не лише декларувати, а й виховувати духовність народу, що охоплює отримання повноцінної освіти та професії, прищеплення загальної культури, моральних цінностей, вироблених людством, тобто всього того, що робить особу громадянином, активним учасником соціальних процесів. Саме від культури і духовності людини залежить, буде її діяльність суспільно корисною чи злочинною. Важливу роль у цьому виконує і правова культура громадян. Демонстрація неповаги до закону, прав людини з боку окремих політиків, високопосадовців і працівників правоохоронних органів, непродуманість

деяких законів загострює у населення неповагу до правових норм і до влади, породжує, особливо у молоді, цинізм і аморальність.

Слід мати на увазі й те, що в умовах переходу до ринкової економіки держава не фінансує (або фінансує обмежено) культурну сферу життя. Тому низькопробні твори мистецтва – кінофільми, музика, книги, часописи – захопили ринок.

Індустрія відпочинку, додержуючись гасла ”продається все, що купується”, далеко не завжди пропонує культурні розваги. Це не сприяє підвищенню духовності суспільства, а, навпаки, призводить до спустошеності, насамперед молоді, яка її сприймає некритично.

Підкреслимо, що масова культура є основою духовності народу, виховання кращих рис людини, почуття патріотизму. Так, далеко відійшли від спілкування з широким глядачем театри, музичні філармонії, колективи народної творчості, навіть звичайні кінотеатри, різко скоротилася мережа клубів.

Ще одним криміногенним фактором, що ґрунтується на масовій культурі, є пропаганда на телебаченні незаконних способів збагачення, відвертого насильства, жорстокості, знуцання з людини, підступності як норм поведінки. Юристи-практики зазначають, що інколи у сюжетах кінофільмів містяться «підказки» нових способів учинення контрабанди. Особливо негативно це впливає на підростаюче покоління. Адже йому прищеплюються ідеали суспільства, в якому фактично немає вічних цінностей, які завжди були пріоритетними в Україні: благородство, доброта, повага до людини.

Отже, пропагування негативних стереотипів поведінки, яке фактично заповнило всі засоби масової інформації, призводить до їх засвоєння нестійкими людьми, які і „втілюють” їх згодом у життя.

У активному ствердженні моральних засад суспільства на переломному етапі його розвитку чільне місце має належати інтелігенції, насамперед юридичним і творчим її колам. Проте треба констатувати, що

кількість закладів, які готують юристів в Україні (а їх близько двохсот), далеко не завжди відповідають їх якості. Деякі із них, не маючи достатньої кількості кваліфікованих фахівців, готують майбутніх юристів на низькому рівні, що не забезпечує виконання ними своїх професійних обов'язків [91, с. 102-103].

Отже до суб'єктивних чинників злочинності, пов'язаної із вчиненням контрабанди, слід віднести:

- відсутність у населення демократичних традицій (і економічних, і політичних);
- низький рівень правової культури населення, законослухняності, що призводить до невиконання своїх обов'язків перед державою, зокрема у вигляді повноти сплати податків, ввізного мита та інших обов'язкових платежів;
- прагнення до швидкого збагачення будь-якою ціною;
- внутрішня готовність значної частини населення вчинити злочин задля того, щоб покращити матеріальне забезпечення сім'ї (особливо на цьому етапі в період економічної кризи, росту рівня безробіття та зростання цін на продукти харчування та товари першочергового вжитку);
- надання переваги незаконним способам здобуття прибутків на противагу законним їх альтернативам;
- втрата цінності одвічних принципів – благородства, доброти, справедливості, поваги до людини тощо;
- відсутність морально-психологічної єдності суспільства, узгодженості дій щодо основних напрямів реформування політичної та економічної систем.

Отже, можна зробити висновок, що детермінанти злочинів містяться, з одного боку, у морально-психологічних якостях особи (внутрішній момент), а з іншого, – у криміногенних ситуаціях і

соціальних негараздах, які об'єктивно існують у нашому суспільстві (зовнішній момент).

Слід зауважити, що не існує фатальної обумовленості і жорсткого зв'язку між несприятливими соціальними умовами формування особи і вчиненням нею злочином. Взаємодія особи і середовища не може розумітися як щось таке, що автоматично призводить до формування антисуспільних якостей і становлення особи на злочинний шлях. Вплив зовнішнього середовища здійснюється опосередковано, через власне сприйняття індивіда, його моральні погляди, переконання, світорозуміння та уявлення про добро і зло. Дії індивіда завжди підконтрольні свідомості і волі (крім стану неосудності, та у такому випадку немає і складу злочину).

Звичайно, ми розглянули далеко не всі об'єктивні та суб'єктивні чинники, які детермінують сучасну злочинність у сфері переміщення предметів через митний кордон України. Вони тісно переплітаються, взаємодіють і видозмінюються залежно від кількісних та якісних змін в умовах існування суспільства.

Висновки до другого розділу

1. Ефективна, науково обґрунтована протидія контрабанді як виду злочинної діяльності неможлива без чітких знань про справжній стан цього явища, що, своєю чергою, складається з відомостей про рівень, структуру, динаміку й географію злочинних діянь, а також осіб, які їх учиняють.

2. На підставі проведеної кримінологічної характеристики контрабанди виділено два типи ситуативну контрабанду і контрабанду як злочинну діяльність. Під ситуативною потрібно розуміти контрабанду, яка вчиняється особою як правило одноособово, без використання

корупційних зв'язків, з розрахунку на недбалість митників. Натомість контрабанда як вид злочинної діяльності характеризується як організована, систематична, цілісна, стійка злочинна діяльність, "прикриття" якої забезпечується органами державної влади.

3. На підставі аналізу теоретичних розробок науковців пропонується поняттям «особа злочинця-контрабандиста» під якою потрібно розуміти сукупність соціально-демографічних, соціально-рольових, психологічних, моральних та інших якостей (характеристик), що у певній мірі типово властиві особам, що займались контрабандою і у встановленому законом порядку визнані винними у вчиненні цього злочину.

4. Визначено, що контрабанда є одним з найбільш латентних злочинів, що звичано є явищем негативним. Разом з тим визначено і позитивні сторони латентності, зокрема, спонукає правоохоронні органи до виявлення нових способів запобігання контрабанді,

5. Виділено об'єктивні та суб'єктивні чинники контрабандної злочинності. З'ясовано її зміст та сутність через призму соціально-економічних, організаційно-управлінських, соціально-психологічних, політичних, ідеологічних, правових відносин у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України.

6. Зроблено висновок, що детермінанти злочинів містяться, з одного боку, у морально-психологічних якостях особи (відсутність правової культури, готовність вчинити злочин для покращення матеріального становища, прагнення швидкого збагачення і інше), а з іншого, – у криміногенних ситуаціях і соціальних негараздах, які об'єктивно існують у нашому суспільстві (відсутність конструктивної політичної програми розвитку, безробіття, економічна криза і інше).

РОЗДІЛ 3

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КОНТРАБАНДИ

3.1 Концептуальні кримінологічні засади діяльності щодо запобігання контрабанді в Україні на сучасному етапі

Запобігання негативним соціальним явищам, особливо злочинності, як свідчить багатолітній досвід людства – нелегка справа. Адже злочинність – це сукупний продукт соціальних, правових, кримінологічних, психологічних та інших чинників які на рівні суспільства, і на рівні конкретної особи. Тому цілком зрозуміло, що для протидії злочинності не досить одних лише заходів кримінально-правового характеру, адже вони не охоплюють криміногенні чинники, які зумовлюють злочинність.

Не викликає сумніву те, що для ефективної боротьби зі злочинністю або окремими її виявами потрібні не тільки кримінально-правові, а й запобіжні заходи – свого роду сукупність інтегрованих за своєю кінцевою метою напрямів удосконалення суспільних відносин на основі розвитку ринкової економіки і демократії з метою поступового обмеження або усунення різноманітних криміногенних явищ, що існують чи виникають у процесі такого розвитку, і породжують або сприяють злочинності (загальносоціальне запобігання), а також недопущення виникнення злочинної мотивації або розвитку вже розпочатих злочинів на різних стадіях злочинних виявів (спеціально-кримінологічне запобігання) [132, с. 138].

Запобігання злочинності у буквальному розумінні означає діяльність, що перешкоджає вчиненню злочинів. Це лаконічне визначення, на думку А.П. Закалюка, відображає основну мету запобіжної діяльності – перешкодити вчиненню злочинів, зменшити їхню кількість, відтак – масштаби злочинності [69, с. 318].

Деякі вчені вказують на некоректність застосування терміна «запобігання» щодо злочинності, яка вже існує, мовляв, запобігти можна лише тому, чого ще немає [47, с. 3–8].

Зауважимо, що такий підхід до розуміння поняття «запобігання злочинності» дещо схоластичний. Адже запобіжна діяльність щодо злочинності безпосередньо спрямовується не проти неї у тому вигляді (обсязі), в якому вона сьогодні існує, а стосовно чинників, що її зумовлюють. Ця діяльність здійснюється насамперед з метою перервати дію останніх, відтак перешкодити подальшому вчиненню злочинів, існуванню злочинності у сучасних параметрах та їхньому збільшенню. До того ж злочинність справді є соціальним феноменом, що виявляється у кримінальній активності частини членів суспільства і обумовлений певними об'єктивними соціальними явищами та передумовами, станом суспільних відносин, дії яких неможливо запобігти безпосередніми попереджувальними заходами. Як єдиний реальний вияв злочинності, кримінальна активність може бути скорегованою у кількісному відношенні. Цим досягається зменшення масштабів злочинності, що й становить мету запобігання.

Перш ніж аналізувати діяльність із запобігання злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України, слід з'ясувати найбільш адекватне її термінологічне визначення. У юридичній літературі, зокрема у підручниках із кримінології, і на практиці для визначення зазначеної діяльності вживаються різні терміни: «профілактика», «припинення», «попередження», «запобігання», «відвернення» тощо.

Очевидно, що всі зазначені терміни мають загальну змістовну діяльнісну основу, яка полягає у вчиненні дій для недопущення якогось явища, події, вчинку. Водночас, деякі з цих термінів мають різне функціональне та смислове навантаження.

Так, термін *«профілактика»*, а він виник у медицині, технічних науках, екології (*«профілактика захворювань»*, *«профілактика аварій, техногенних, екологічних катастроф»*), означає вжиття попереджувальних заходів, які мають здебільшого не індивідуального предметного адресата (щодо захворювання окремої людини, чи конкретної аварії), а загальну спрямованість стосовно тих чи інших небажаних явищ (хвороби, аварійності тощо) [69, с. 319]. У відповідному розумінні термін *«профілактика»* повинен вживатися і в кримінології як діяльність для недопущення формування, розвитку та реалізації причин і умов злочинності та злочинних виявів загалом.

Термін *«відвернення»* найчастіше вживається у поєднанні із *«загрозою»*. *«Відвернення загрози»* передбачає, що загроза вже існує і вживаються заходи, щоб вона не реалізувалася у ті наслідки, загроза настання яких є реальною. Очевидно, і в кримінології, якщо формування криміногенної мотивації досягло такої індивідуальної визначеності, яка містить загрозу реалізуватися у мотиві конкретного злочину, намірі його вчинити, діяльність щодо зупинення небезпеки цієї загрози, недопущення її реалізації є сенс називати відверненням злочину [69, с. 319]. У випадках, коли реалізація наміру вже розпочалася та здійснюються підготовчі й первинні дії щодо досягнення злочинного результату, є підстави стосовно дій з недопущення такого розгортання подій за тією ж логікою вживати термін *«припинення злочину»*.

Більш загальне попереджувальне значення мають такі терміни, як *«попередження»* та *«запобігання»*. За сутністю вони фактично є синонімами. Але в українській мові кожному з них надається певна смислова відмінність. А.П. Закалюк зауважує на тому, що російське *«предупреждать»* перекладається як *«попереджувати»*, коли вживається у значенні *«заранее извещать»* (*«предупреждать о чем-то»* – наприклад, *«попереджувати про щось»*). У значенні *«предотвращать что-либо»* рекомендовано вживати *«запобігати»* (зокрема *«предупреждать*

преступление» перекладено як «запобігати злочину») [69, с. 320]. Тому для означення діяльності щодо перешкоджання дії детермінантів злочинності доцільно все ж таки вживати термін «запобігання».

Шляхом вживання терміна «запобігання» стосовно злочинності і злочинних виявів пішла й законодавча практика. У Конституції України 1996 р. (ст. 34) і законах, прийнятих останніми роками Верховною Радою України, діяльність щодо недопущення злочинів іменується «запобігання». Хоча чимало науковців продовжують вживати в україномовних виданнях як узагальнювальний термін «попередження» [125, с. 142].

Раніше у радянських нормативних актах і публіцистичних матеріалах використовувалися терміни «боротьба», «війна» зі злочинністю, зміст яких у широкому значенні охоплював також суспільну діяльність щодо виявлення, усунення, ослаблення та нейтралізації чинників, що детермінують злочинність. У зв'язку з критичним ставленням до терміна «боротьба» стосовно злочинності (немає прямого протипротива, його сторін, переможених і переможців тощо) сьогодні деякими кримінологами запропоновано у загальному розумінні вживати термін «протидія», що охоплює й запобігання злочинності, яке нібито у широкому значенні тотожне протидії [47]. Однак із цим навряд чи можна погодитись, адже, як наголошує А.П. Закалюк, поняття «боротьба», «протидія» належать до класу узагальнених, які не розкривають напрями, спрямованість, функціональну роль та змістову сутність різних форм супротиву, а лише відтворюють загальну сутність, що полягає у вчиненні супротиву.

Зауважимо, що термінологічна точність і конкретизація змісту понять у кримінології не менш важливі, ніж у інших науках, оскільки вони сприяють вирішенню теоретичних питань. На практиці наукові поняття „матеріалізуються” у відповідній діяльності, дозволяють окреслити їх зовнішні межі, конкретизувати характер, сферу

застосування, компетенцію суб'єктів діяльності, ресурсне забезпечення та інше. Відсутність чіткого понятійного кримінологічного апарату у сфері запобігання злочинності породжує безадресність тих чи інших заходів або їх невідповідність компетенції суб'єктів виконання, що призводить до плутанини, формальності й неможливості виконання належними цим суб'єктам ресурсами поставлених перед ними завдань. Така ситуація, звісно, не поліпшує стан запобіжної діяльності, спричиняє плутанину і не сприяє ні теорії, ані практиці боротьби зі злочинністю.

Як інтегративна система, запобігання злочинності охоплює різноманітні попереджувальні заходи різних галузей знань. З метою належного впорядкування запобіжних заходів, чіткого визначення рівня та напрямів зазначеної діяльності суб'єктів, їх компетенції, природи самих заходів тощо виникає необхідність їх класифікації.

Є різні класифікації запобіжних заходів із урахуванням тих цілей, які перед ними ставляться. І.М. Даньшин пропонує останні класифікувати за [125]:

- рівнем (загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинності);
- масштабом (загальнодержавні, регіональні, локальні та індивідуальні);
- змістом (заходи соціально-економічного, соціально-демографічного, технічного, екологічного, правового та іншого характеру);
- суб'єктами запобіжного впливу (заходи, що здійснюються державними органами влади та управління, правоохоронними органами, громадськими організаціями, трудовими об'єднаннями, окремими громадянами);
- об'єктами (соціальні, правові (заходи поділяються відповідно до видів злочинів, на протидію яким вони спрямовані), психологічні тощо);

– за моментом (стадією застосування) заходи спеціально-кримінологічного запобігання поділяються на кримінологічну профілактику, відвернення, припинення злочинів).

Запобігання злочинам як різновид соціально-профілактичної діяльності має свій специфічний предмет і конкретну мету. Предмет становить діяльність щодо перешкоджання дії детермінантів злочинності, насамперед її причин і спритливих умов, з метою обмеження, нейтралізації, а за можливістю – й усунення їх дії. Цим визначається функціональна спільність і змістовний зв'язок усіх елементів запобіжної діяльності: її сфер, предмета, цілей, суб'єктів, об'єктів та ін.

Ми погоджуємось з думкою А.П. Закалюка щодо того, що *запобігання злочинності* – це різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкодженні дії детермінантів злочинності та її проявів, найперше причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії [69, с. 324].

Аналіз стану боротьби з контрабандою свідчить, що, незважаючи на комплекс заходів, здійснених органами державної влади, контрабанда залишається одним із головних дестабілізуючих чинників внутрішнього ринку України, негативно впливає на розвиток національної економіки, її стратегічних галузей, а також на криміногенну ситуацію у державі. Під час проведеного нами дослідження, яке полягало в опитуванні працівників митниці (всього 214 осіб) на запитання: «Чи траплялися Вам під час Вашої служби випадки контрабанди?», ствердно відповіли 93 % респондентів (див. Додаток А).

Дані Держмитслужби вказують, що найбільша питома вага контрабандної продукції на ринку автомобілів, аудіо-, відеотехніки, комп'ютерної та побутової техніки, виробів легкої промисловості, продуктів харчування (насамперед цукру та м'ясної продукції), тютюну, алкогольних напоїв, нафтопродуктів, ювелірних виробів. Тобто наведені

дані свідчать про велику питому вагу товарів як предмета контрабанди, незаконне переміщення яких було декриміналізовано.

За даними нашого дослідження, найчастіше предметом контрабанди є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прикурсоры – 46 %; на другому місці – товари – 45 %; культурні цінності – 44%; зброя та боєприпаси є предметом контрабанди у 32%.

Як зазначалось у попередніх підрозділах дисертації, часто спостерігаються факти незаконного звільнення товарів від митного оформлення, їх увезення на митну територію України під виглядом транзиту, переміщення товарів через митний кордон поза пунктами пропуску, недекларування та приховування предметів від митного контролю шляхом подання митному органу документів, що містять неправдиві відомості стосовно вартості товару, кількості вантажу, країни його походження, відправника товару тощо. При цьому активно використовуються фіктивні фірми або такі, що перебувають на обліку як учасники зовнішньоекономічної діяльності, але без укладення відповідних контрактів.

Беззаперечно, однією з причин існування та поширення контрабанди в Україні на сучасному етапі її розвитку є недосконалість чинного законодавства у сфері регулювання імпорту та боротьби з контрабандою. На це вказують 17 % опитаних нами працівників митниці.

Тому, на нашу думку, необхідно внести зміни до низки законодавчих актів (або хоча б вивчити на професійному рівні доцільність унесення таких змін).

Із суті поняття «контрабанда», визначеного у Кримінальному кодексі України, очевидно, що вчинення цього злочину пов'язано із переміщенням предметів (товарів, валютних цінностей, автомобілів чи наркотичних засобів тощо) через митний кордон України [126; с. 77].

Тривалий час, за наявності державної території, Україна фактично не мала державного кордону з Російською Федерацією, Республікою

Білорусь і Республікою Молдова. Певні успішні кроки у напрямі означення державного кордону із двома останніми із названих держав уже зроблено. Але все ж таки завершення договірно-правового оформлення державного кордону, зокрема, завершення виконання Сторонами внутрішньодержавних процедур, пов'язаних із набранням чинності Договором між Україною та Республікою Білорусь про державний кордон від 12 травня 1997 року [159]; організація робіт з демаркації українсько-російського державного кордону; завершення демаркації українсько-білоруського та українсько-молдовського державного кордону; завершення переговорів з Румунією щодо розмежування континентального шельфу та визначення виключних економічних зон; завершення переговорів і підписання угоди з Російською Федерацією щодо делімітації акваторії Азовського моря та Керченської протоки, мають сьогодні неабияке значення.

Слід нагадати, що ми й досі живемо в умовах «прозорості» 4579 км нашого кордону, що становить 55,7 % від усієї довжини державного кордону України. Приблизно з 1500 доріг, що пов'язують нашу країну із суміжними державами на півночі, сході і південному заході, лише 98 (тобто менше 1 %) забезпечено у митному відношенні. Тому не дивно, що контрабандисти використовують цю ситуацію у своїх злочинних цілях. Відтак необхідно визначити перелік доріг, що перетинають українсько-білоруський та українсько-молдовський державний кордон поза пунктами пропуску, розробити механізм їх приведення у непрохідний стан і забезпечити його реалізацію.

Аналіз порушених кримінальних справ дає підстави констатувати факт, що злочинні елементи, які спеціалізуються на протиправних зовнішньоекономічних операціях, останнім часом змінюють методи своєї діяльності. Вони намагаються використовувати можливості протиправних транзитних перевезень, здійснюють незаконні бартерні операції та протиправні оборудки з давальницькою сировиною, ухиляючись від

сплати податків. Контрабандистами часто практикується перевантаження, переадресування і фізичне перехоплення вантажів. Частина підакцизних товарів, що транспортується транзитом, незважаючи на активну протидію митних установ та спільні акції з колегами з правоохоронних органів, досі «тоне» на нашій території та не доходить до митниць призначення. Спостерігається і такий спосіб ухилення від оподаткування, як увезення товарів під виглядом майна, яке підлягає зобов'язанню про зворотне вивезення (виставки, комплектуючі вироби тощо). Одним із методів протиправної діяльності і ухилення від сплати митних платежів стало заснування фіктивних або створених на один день фірм-«пролісків», реєстрація яких здійснюється, як правило, за допомогою корумпованих службових осіб часом на вигадану адресу.

З метою виведення певних груп товарів з тіньового обігу слід переглянути надмірно високі ставки ввізного мита на такі товари і встановити доцільність такого їх розміру. Також необхідно переглянути ставки акцизного збору та податку на додану вартість на інші товари, які імпортуються в Україну, і перевірити їх обґрунтованість. Задля уникнення надмірної деталізації та запобігання зловживанням варто було б уніфікувати (на скільки це можливо) ставки ввізного мита на подібні товари.

З метою попередження таких негативних явищ, слід унести зміни до законів, що регулюють порядок увезення (пересилання) в Україну, митного оформлення й оподаткування особистих речей, товарів і транспортних засобів, що ввозяться на митну територію України, оптимізувати ставки ввізного мита, акцизного збору, податку на додану вартість з урахуванням забезпечення необхідного рівня захисту внутрішнього ринку.

Зауважимо, що в Україні сьогодні в середньому розмір ставки ввізного мита становить 27 % від митної вартості товарів. Для порівняння, середня світова ставка мита на імпортні товари становить 2–

5% їх митної вартості [260]. Лібералізація ставок ввізного мита повинна вирішити проблему поширеної в Україні практики маніпуляцій з митною вартістю товарів. З посиленням інтенсивності імпорتنих потоків і значним завантаженням органів митного контролю можливо очікувати збільшення зловживань саме в цій сфері.

Відтак зниження ставок ввізного мита, акцизних зборів і податку на додану вартість створить належні умови для діяльності на національних ринках, усуне передумови для нелегального імпорту та спрямує товаропотоки в легальний обіг, водночас принесе наповнення до бюджету.

У попередніх підрозділах дисертаційної роботи зазначалося, що сьогодні досі не існує єдиного порядку визначення вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України. Способи визначення митної вартості товарів, визначені Митним кодексом України та постановою Пленуму ВСУ, настільки заплутані та складні, що зрозуміти їх складно. Крім того, така невизначеність вигідна контрабандистам.

Серед заходів зпобігання незаконному переміщенню предметів через митний кордон України слід виокремити необхідність удосконалення процедури митного оформлення товарів та механізму функціонування пунктів пропуску через державний кордон.

Про необхідність спрощення процедури митного оформлення товарів йшлося ще кілька років тому [193, с. 196-201]. Здійснити це можна, скоротивши та уніфікувавши перелік необхідних для цього документів, а також запровадивши митними органами програму електронного декларування товарів, електронного оформлення книжки МДП.

Покращило б ситуацію у пунктах пропуску і запровадження системи оформлення документів на митному кордоні за принципом «єдиного офісу» (здійснення митними та іншими контролюючими органами митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарного, фітосанітарного, радіологічного, екологічного контролю та контролю за переміщенням культурних цінностей у місцях розташування структурних підрозділів регіональних митниць, митниць, що безпосередньо здійснюють митний контроль, оформлення товарів, транспортних засобів тощо) та створення умов для ефективної роботи цих органів. Також слід розглянути питання щодо доцільності включення управлінь органів державної митної служби, які проводять лабораторні дослідження та експертну роботу, до суб'єктів судово-експертної діяльності, із унесення відповідних змін до Закону України «Про судову експертизу». Під час порушення кримінальної справи висновки таких служб могли б бути доказами у цій справі, що сприяло б швидкому розслідуванню кримінальних справ щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, історичних і культурних цінностей тощо.

Механізм функціонування пунктів пропуску через митний кордон України можна удосконалити, забезпечивши такі пункти відповідним обладнанням. Так, пропонується встановити системи спостереження та електронного зчитування номерних знаків транспортних засобів, електронних ваг і спеціальних рентгенівських установок для сканування транспортних засобів і вантажів, іншого високотехнологічного устаткування, запровадити застосування електронних пломб для здійснення контролю за транзитними перевезеннями товарів. На виконання цього завдання –забезпечити облаштування пунктів пропуску через державний кордон програмно-технічними комплексами автоматизації державного контролю та створення на їх базі автоматизованої системи обліку осіб і транспортних засобів, що перетинають митний кордон України. На необхідність забезпечення

кордону України більш дієвими засобами прикордонного контролю, що унеможливить його незаконний перетин, вказали 24% опитаних нами респондентів (див. додаток А).

Через велику кількість контролюючих органів (окрім органів Держмитслужби та Держприкордонслужби) у пунктах пропуску через державний кордон часто процедура митного оформлення товарів затягується або необґрунтовано «дублюється» [16]. У разі ж виявлення недоліків у роботі цих органів неможливо знайти «винного». Тому було б доцільним зменшити кількість працівників таких органів у пунктах пропуску (за винятком проведення певних операцій), усунення їх розпорошеності шляхом передачі функцій попереднього документального контролю митним органам і прикордонній службі. Та оскільки останні не мають таких повноважень, то адміністраціям Держмитслужби, Держприкордонслужби та СБУ повинні розглянути питання стосовно доцільності надання посадовим особам органів охорони державного кордону повноважень зі складання протоколів про адміністративні правопорушення у разі виявлення поза місцем розташування митного органу дій, спрямованих на незаконне переміщення предметів через митний кордон України, де він збігається з державним кордоном.

З метою запобігання контрабанді в Україні слід посилити режим зон митного контролю, розміщених поза пунктами пропуску через державний кордон України, а також контроль за наданням дозволів на перебування в них товарів, транспортних засобів і громадян, зокрема розташування будівель і споруд, проведення господарських робіт у пунктах пропуску через державний кордон, забезпечити митні органи необхідними засобами митного контролю та підвищити фінансування ДМСУ (71 % опитаних підтримали цю пропозицію).

З метою виявлення місць накопичення, зберігання або перевантаження тютюнової та лікєро-горілкової продукції, на якій відсутні вітчизняні марки акцизного збору, харчової продукції без

маркування українською мовою на її упаковці, оргтехніки та товарів широкого вжитку іноземного виробництва, що ввезені в Україну з порушенням установлених правил. Тому слід періодично організовувати проведення спільних перевірок митних ліцензійних складів, складів тимчасового зберігання товарів, складів та ангарів військових частин, аеропортів, складських приміщень морських та річкових портів, складів та сховищ інших підприємств (особливо колишніх оптових баз і постачальницьких організацій). Позитивним було б удосконалити порядок ведення автоматизованого обліку товарів на складах тимчасового зберігання та запровадити аналогічний облік товарів на митних ліцензійних складах.

Вже не вперше пропонується створити комплексну систему електронного документообігу дозвільних документів на здійснення зовнішньоекономічних операцій, передбачивши уніфікацію таких документів, а також систему обміну інформацією про стан розрахунків за зовнішньоекономічними договорами (контрактами) щодо окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які допустили порушення законодавства; запровадити автоматизований облік транспортних засобів, які перетинають державний кордон (зокрема у режимі транзиту) та обмін інформацією між Держмитслужбою та МВС щодо їх митного оформлення та реєстрації в органах МВС із надання окремим державним органам доступу до цієї інформації. Створення інтегрованої інформаційної системи обліку переміщення предметів через державний кордон для забезпечення відстеження руху товарів і даних щодо їх митного оформлення в режимі реального часу з наданням доступу до неї відповідним правоохоронним і контролюючим органам вже було проголошено як захід запобігання незаконному переміщенню предметів через митний кордон України [53]. Проте недостатньо проголосити, необхідно справді такий контроль здійснювати [221].

На недосконалість взаємодії митних і правоохоронних органів, як одного з недоліків запобігання контрабанді, вказали 29% опитаних нами митних працівників (див. додаток А).

Для досягнення зазначених цілей потрібно налагодити співпрацю між митними органами України та суміжних з нею держав щодо обміну попередньою інформацією про осіб, транспортні засоби та вантажі, які перетинають митний кордон України в пунктах пропуску через державний кордон України, періодично здійснювати порівняльний аналіз даних митної статистики України і суміжних держав (в разі необхідності підписати відповідні міжвідомчі міжнародні договори). Недостатньо розвинуте міждержавне співробітництво в боротьбі з контрабандою, є, на думку 35% опитаних нами респондентів, однією з обставин, яка найбільш сприяє вчиненню контрабанди (див. додаток А).

Зазначимо, що доволі часто облік, оцінка, зберігання та реалізація майна (зокрема цінностей), конфіскованого за рішенням судів у досліджуваній категорії справ, відбувається з порушеннями вимог чинного законодавства.

Вчинення контрабанди за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за цією ж статтею, карається позбавленням волі з конфіскацією не тільки предметів контрабанди, а й усього майна винного в дохід держави. Аналіз судових рішень у кримінальних справах про контрабанду підтверджує, що до осіб, які визнані винними у незаконному переміщенні предметів через митний кордон України, у одиничних випадках застосовується (або виконується) додаткове покарання у вигляді конфіскації майна. Тому, на нашу думку, уповноваженим на те органам слід посилити контроль за законністю ухвалення та виконання судових рішень у цій категорії справ, а також контроль за надходженням до державного бюджету коштів, отриманих від реалізації вилученого митними органами майна, щодо якого ухвалено рішення суду про конфіскацію, шляхом удосконалення порядку його

обліку, зберігання, оцінки та передачі органам державної виконавчої служби і розпорядження ним, зокрема покращити контроль за суб'єктами господарської діяльності, з якими укладено договори про реалізацію конфіскованого майна. Законодавцям натомість – звернути особливу увагу на окреслені моменти і внести зміни у відповідні нормативно-правові акти.

Зауважимо, що у боротьбі з незаконним переміщенням предметів через митний кордон України неабияку роль виконує швидкість реагування компетентних органів на зміни суспільних відносин, на виникнення нових форм та методів учинення злочинів аналізованого виду, на зміни законодавства інших країн, що межують з Україною, тощо. Тому ж останнім слід регулярно здійснювати аналіз законодавства з питань контролю за реалізацією товарів на внутрішньому ринку, за результатами якого розробляли пропозиції стосовно внесення змін до відповідних нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання обігу в Україні контрабандної та контрафактної продукції.

Як наголошувалось у попередніх розділах дисертації особливу роль у запобіганні незаконному переміщенню предметів через митний кордон України виконують контролюючі органи (зокрема прокуратура, СБУ та інші), які повинні організовувати систематичне проведення спеціальних операцій, спрямованих на запобігання контрабанді товарів, зокрема перевірки з метою затримання контрабандних товарів, викриття організаторів і корумпованих посадових осіб, які сприяють незаконному переміщенню через митний кордон країни предметів контрабанди. В цілях недопущення реалізації на внутрішньому ринку України товарів, увезених на митну територію України контрабандним шляхом або із порушенням митних правил, уповноваженим органам слід вживати в установленому порядку заходів, зокрема проводити спільні дії щодо викриття та недопущення фактів незаконного переміщення через

державний кордон України транспортних засобів, культурних, історичних, валютних цінностей та інших товарів.

Суттєвою перешкодою на шляху боротьби з контрабандою є висока корумпованість усіх органів влади (зокрема органів Держмитслужби, прокуратури, судів). Корумпованість державних і правоохоронних органів є, на думку 6% опитаних працівників митниці, однією з обставин, що сприяє вчиненню контрабанді.

Зауважимо, що непрозорість діяльності і непідзвітність органів державної влади, надмірний вплив окремих олігархічних груп на ухвалення державних рішень і кадрові призначення, недосконалість і недотримання законодавства у сфері боротьби з корупцією, недосконалість системи судів, відсутність публічного контролю за доходами та видатками вищих посадових осіб держави та низка інших факторів впливають на високий рівень корупції в Україні, що є основною загрозою соціально-економічному розвитку суспільства. Корупція – не лише основна причина бідності в країні, але і перешкода для її подолання [92, с. 26-36].

З метою подолання такого негативного явища слід розглянути питання щодо доцільності посилення кримінальної відповідальності за хабарництво, проводити антикорупційні експертизи актів законодавства та задля ліквідації підґрунтя для корупції вносити до них відповідні зміни, удосконалити систему добору, навчання та професійної підготовки кадрів митних, судових, правоохоронних та інших державних органів; підвищити рівень соціального захисту, матеріального та житлового забезпечення працівників таких органів, а також забезпечення особистої безпеки їх і членів їхніх сімей.

Застосування заходів інформаційного характеру робить чималий внесок у справу боротьби із контрабандою. Останнім часом спостерігається позитивна практика інформування громадян через засоби масової інформації та офіційні сайти Верховної Ради України, Кабінету

Міністрів України, Державної митної служби України і правоохоронних органів про зміст законодавства, останні зміни у ньому, суть і результати здійснених заходів, спрямованих на посилення боротьби з контрабандою та реалізацією на внутрішньому ринку незаконно ввезених товарів, проведення «круглих столів» з представниками суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (імпортерів) для урахування їх пропозицій щодо підвищення ефективності боротьби із контрабандою та удосконалення законодавства з цих питань.

Посилення роз'яснювальної роботи серед громадян України та іноземних громадян щодо недопустимості вчинення контрабанди є, на думку 8% опитаних респондентів, одним із необхідних заходів для запобігання контрабанді (див. додаток А).

Також слід розробити механізм і визначити умови заохочення громадян, які виявили і припинили факти контрабанди або поінформували про них правоохоронні органи. Позитивним було б запровадити практику функціонування телефонних «гарячих» ліній. Адже, як зазначає О. Кальман, жодна, навіть найбагатша, держава, яка інвестує значні кошти в програми боротьби зі злочинністю шляхом їх фінансового та ресурсного забезпечення, не мала успіху без підтримки населення [89]. Для довідки: кримінальна ситуація в США, ФРН, Англії та деяких інших західних країнах у першій половині минулого століття розпочала стабілізуватися тільки з моменту встановлення співробітництва правоохоронних органів із громадськістю за підтримки урядових структур.

Особлива роль у сфері запобігання контрабанді відведена розвиткові міжнародного співробітництва. Останнє передбачає обмін досвідом, даними та інформацією щодо: організованих злочинних угруповань, які діють на території інших держав; форм і способів здійснення транскордонного спостереження, контрольованих поставок, діяльності працівників міліції (поліції) під прикриттям, а також охорони

свідків; контрабанди підакцизних товарів (зокрема палива, тютюну та тютюнових виробів); розшукуваних осіб, які вчинили контрабанду і переховуються на території іншої країни.

Зауважимо, що Державна митна служба України стає повноправним членом Всесвітньої митної організації (ВМО) з моменту приєднання до Конвенції про Раду Митного Співробітництва згідно з постановою Верховної Ради України від 19.06.1992 року № 2479-XXII [197]. Остання є єдиною міжнародною організацією, яка працює над проблемами митного регулювання. Вона розробляє і подає державам-членам різноманітні пропозиції і рекомендації, які стосуються усіх напрямів діяльності митної галузі.

Значну увагу ВМО приділяє забезпеченню міжнародного митного співробітництва в галузі боротьби з усіма видами митних правопорушень. Найважливішим документом Організації з цього питання є Конвенція 1977 року, прийнята в Найробі, що регулює питання попередження, розслідування та покарання за порушення митних правил. Вона стосується усіх видів комерційного шахрайства, включаючи порушення прав інтелектуальної власності, протиправне переміщення наркотиків, психотропних речовин і сировини для їх виготовлення, зброї, ядерних матеріалів, токсичних речовин, культурних цінностей, рослин і тварин, що перебувають під захистом міжнародного співробітництва.

На базі Найробіської Конвенції та відповідних рекомендацій ВМО укладені міждержавні угоди України із багатьма країнами. Курс на зміцнення зв'язків із митними службами інших держав має стабільний характер. Про активність на цьому важливому напрямі свідчить перелік підписання угод про взаємну допомогу з митними структурами або урядами низки країн. Такі угоди, зокрема підписано з Грузією, Чеською Республікою, Республікою Азербайджан, Фінляндією, Французькою Республікою, Китайською Народною Республікою, зі Сполученим Королівством Великобританії і Північної Ірландії. Досягнуто

домовленості щодо об'єднання окремих українських митниць з митними установами Австрії, Бельгії, ФРН. Зміцнюються зв'язки із митними службами сусідніх держав: Росії, Білорусії, Польщі, Угорщини, Словаччини, Молдови, Румунії.

Впродовж останніх років Україна активізувала діяльність у напрямі міжнародного співробітництва у сфері запобігання незаконному переміщенню предметів через митний кордон України [156, с. 5]. З цією метою було укладено низку угод. Зокрема, між Міністерством внутрішніх справ України та Головним комендантом поліції Республіки Польща 1 березня 2007 року укладено Виконавчий протокол про виконання угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в сфері боротьби із організованою злочинністю [23]. Також слід назвати Угоду про міжвідомче співробітництво, підписану 3 жовтня 2008 року, між Генеральною прокуратурою України та Прокуратурою Республіки Чилі [252].

Цілями таких угод є обмін інформацією у сферах статистики, законодавства тощо; проведення навчальної діяльності (у вигляді стажування, зустрічей, семінарів, робочих засідань) прокурорів, митників, спеціалістів з криміналістики, слідчих працівників та адміністративного персоналу з метою розвитку професійних контактів та відносин між їх співробітниками, надання можливостей поширення та обміну міжвідомчим досвідом у різних сферах діяльності (особливо в тих, які стосуються розслідування і переслідування тяжких злочинів, таких як організована злочинність, незаконна торгівля наркотиками, контрабанда, корупція тощо); у сфері дослідження та вивчення тем, що становлять взаємний інтерес, опублікування та розповсюдження результатів зазначених зусиль; надання взаємної технічної та правової допомоги для досягнення успіху у кримінальних розслідуваннях, які проводяться у кожній з країн, якщо вони дають запит на інформацію, процесуальні дії чи заходи на території іншої країни; а також у сфері обміну інформацією

чи документами щодо транснаціональної злочинності і причетних до неї осіб (дотримуючись при цьому вимог щодо забезпечення таємниці слідства) та сприяння ефективному і своєчасному виконанню запитів про екстрадицію та правову допомогу у кримінальних справах.

Уряду України необхідно вживати заходів щодо започаткування переговорів із питань укладення відповідних угод із країнами, з якими такі угоди ще не укладено, або продовжити термін дії уже укладених угод.

Так, наприклад, Кабінет Міністрів України та Уряд Турецької Республіки, заохочувані своїм позитивним досвідом співробітництва, заснованого на принципах, що містяться у Договорі про дружбу та співробітництво між Україною та Турецькою Республікою від 04.05.1992 року, Спільному Комюніке від 22.05.1998 року та Спільній заяві Президентів України та Турецької Республіки від 18.06.2003 року, вирішили поглибити своє співробітництво за допомогою Спільного плану дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки з розширеного співробітництва від 02.04.2004 року [236].

В цілях боротьби з контрабандою та організованою злочинністю між Україною та Європейським Союзом було підписано План дій Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ [187], згідно з яким Україні надається підтримка у боротьбі з відмиванням коштів, зокрема шляхом створення Фінансової розвідки, що відповідає стандартам, передбаченим конвенцією Ради Європи, сорока рекомендаціям FATF та стандартам групи Егмонта. Крім того, гарантується усебічне сприяння у боротьбі з торгівлею хімічними речовинами і/або їх прекурсорами, а також у боротьбі із торгівлею викраденим автотранспортом, зброєю, ядерними матеріалами та контрабандою піддакцизними товарами.

Особливе місце у запобіганні контрабанді в Україні посідає співпраця Держмитслужби України з Інтерполом. З моменту створення

Національного центрального бюро Інтерполу в Україні (1995 рік) митні органи активно використовують його можливості для отримання необхідної під час розслідування інформації, особливо у випадках контрабанди зброї, наркотиків, викрадених автомобілів, історичних і культурних цінностей. З метою вдосконалення співробітництва правоохоронних органів України з правоохоронними структурами іноземних держав за участі Міжнародної організації кримінальної поліції та підвищення ефективності боротьби зі злочинністю у січні 1997 року Міністерством внутрішніх справ, Генеральною прокуратурою України, Службою безпеки, Державною митною службою України, іншими відомствами було затверджено Інструкцію про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у запобіганні, розкритті та розслідуванні злочинів [54, с. 136].

3.2 Загальносоціальні заходи запобігання контрабанді

Запобіжний вплив на причини та умови злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України здійснюють не лише заходи, що мають запобіжне цільове спрямування саме стосовно запобігання злочинності, а й ті, що мають інші цілі, але посередньо впливають на детермінанти, пов'язані зі злочинністю кореляційним або іншим зв'язком. За цільовим призначенням запобіжні заходи в теорії поділяють на: спеціально-кримінологічні, що мають спеціальну мету запобігання злочинності, та загальносоціальні. Здійснення останніх спрямовується на вирішення інших соціальних проблем, але побічно має ефект і щодо запобігання злочинності.

Загальносоціальне запобігання злочинності – це насамперед комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних

відносин з метою створення благополучного життя всього суспільства і усунення або нейтралізацію причин та умов злочинності. Тому вирішальна роль у поступовому зменшенні соціальних суперечностей в усіх сферах соціального життя, підвищенні суспільного благополуччя, утвердження загальнолюдських цінностей належить розумній господарсько-організаційній та культурно-виховній діяльності державних органів, підприємств, установ, фірм, громадських організацій. Іншими словами – розумній соціальній політиці. З цього приводу німецький вчений Ф. Ліст майже століття тому зазначав: „Найкраща кримінальна політика – це найкраща соціальна політика” [284, с. 227].

Запобіжний потенціал цієї діяльності полягає в тому, що вона протидіє негативним явищам і процесам, які сприяють відтворенню або підвищенню рівня злочинів, стимулює законослухняну поведінку людини. Загально-соціальне запобігання – це позитивний ефект продуманої соціальної політики [50], яка здійснюється не тільки і не стільки з метою безпосереднього запобігання злочинності. Вона спрямована насамперед на гармонізацію та лібералізацію суспільних відносин, вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави. Загальносоціальне запобігання злочинності полягає в тому, що його здійснення зменшує соціальні суперечності, криміногенне протистояння різних верств населення, рівень безробіття, підвищує стандарт життя людей, створює необхідні умови для легалізованого одержання достатніх прибутків громадянами, сприяє побудові міцного фундаменту щодо нормального функціонування всіх соціальних сфер, виховання та контролю над дітьми і молоддю, оздоровлення морального клімату в суспільстві, впровадження високих моральних цінностей у ньому, додержання демократичних засад та ін. [51]. Прогресивні соціальні програми спрямовані на утвердження законності, поваги до конституційних прав і свобод людини, зміцнення громадського порядку, дисципліни, на вирішення проблем поєднання громадських, виробничих,

сімейно-побутових інтересів жінок і сім'ї, соціальної адаптації маргінальних верств населення.

Отже, загальносоціальне запобігання злочинності – найважливіший аспект соціальної політики. Це соціальна реакція держави і суспільства на злочинність. Загальносоціальне запобігання створює соціально-економічні та культурні підвалини для ефективного здійснення спеціально-кримінологічного й індивідуального запобігання злочинів.

Здійснення у країні в реальності (а не за допомогою гасел) соціально спрямованої політики створює економічні, соціально-управлінські, політичні, правові та інші передумови для ефективної реалізації кримінально-правового, адміністративно-правового, фінансового, спеціально-кримінологічного напрямів боротьби зі злочинністю, зокрема злочинністю у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України. Без постійної роботи над удосконаленням соціальної політики держави, спрямованої на подальше зростання рівня матеріального та духовного життя людей, стверджувати про серйозні наміри щодо боротьби зі злочинністю, її видами та виявами – означає не розуміти сутність запобігання [132, с. 92-93].

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що під заходами загальносоціального запобігання слід розуміти такі продумані економічні, соціальні, політичні, ідеологічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські, правові, технологічні та інші за характером і природою реформування, які повинні здійснювати суспільство і держава з метою послаблення і усунення деструктивних явищ і процесів, криміногенних стандартів поведінки, що сприяють злочинності, і посилення чинників, які його стримують.

Заходи загальносоціального запобігання запроваджуються у життя через державні механізми економічного та державного розвитку. Запобіжне їх значення полягає у тому, що передбачена стратегія і тактика соціально-економічного розвитку країни враховує можливі криміногенні

„витрати” від здійснення закладених у них заходів [50]. Говорячи про нові парадигми світового економічного розвитку та принципи формування кримінологічно здорових господарських систем і моделей економічної поведінки, деякі дослідники підкреслюють, що останні залежать від того, наскільки мудро і зважено здійснюється реформаторська політика в країні. При цьому, на думку В.М. Бурлакова та Б.В. Волженкіна, важливо дотримуватися принципу розумної достатності. Це особливо актуально під час здійснення реформ у суспільстві і праві [17, с. 330]. Відтак тільки мудра соціальна політика здатна сформувати цивільне суспільство, яке є основою правової держави, і позитивно впливати на всі сфери життя.

Для запобігання контрабандній злочинності необхідна реалізація комплексу заходів: політичних, соціально-економічних, організаційно-управлінських, технічних, правових, ідеологічних, культурно-виховних та ін.

Політичні заходи повинні бути спрямовані на чітке визначення пріоритетів захисту економічних інтересів держави, окремих соціальних груп і громадян. З уваги на те, що економічна діяльність громадян є основою економічного існування держави, пріоритет економічної політики може бути визначений як створення відповідних умов для реалізації трудової можливості громадян.

Не дивно, що економічна політика держави, спрямована проти людини, ніщо інше не може зумовити, окрім протистояння державі і всім напрямам її діяльності. На думку І.М. Даньшина, «наявність свідомої, а не декларативної політичної волі владних структур держави для реалізації послідовних і дієвих економічних законів, стратегій і програм, має визначальне значення» [125, с. 77]. Учений підкреслює, що без твердої політичної волі всі заяви і заклики про наміри посилити боротьбу зі злочинністю не можуть дати бажаного результату. Сутність поняття «політична воля» лежить у площині створення такого правового поля для

економічної діяльності, яке б давало реальні можливості законослухняної поведінки у сфері економічних відносин, робило б абсолютно недоцільним учинення таких злочинів [125, с. 77]. А це можливо лише через створення відповідних економічних стимулів для всіх суб'єктів економічної діяльності і встановлення жорсткої відповідальності за правопорушення.

Оскільки контрабанда є злочином міжнародного характеру, важливе значення в боротьбі з ним мають заходи міждержавного співробітництва. Для запобігання злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України важливе значення має поєднання зусиль України та інших держав у боротьбі із нею, міжнародне співробітництво, використання досвіду безпосередньої правоохоронної діяльності, спрямованої на викриття, розслідування і судовий розгляд справ про контрабанду, вчинену міжнародними злочинними угрупованнями. Для України з її прозорими кордонами ця проблема має особливу актуальність.

Тісно пов'язані із політичними і обумовлюють їх *соціально-економічні заходи*. У загальній концепції боротьби зі злочинністю у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України, в умовах переходу до ринкових відносин вони визначають економічну політику держави. Державні програми з окремих напрямів економічної політики повинні створювати необхідні умови для реалізації творчих можливостей громадян України у сфері підприємницької діяльності. Але, на жаль, і реформи, і програми приватизації, і програми розвитку підприємницької діяльності, і реформи банківської системи не створюють належні умови для добросовісної діяльності і у сфері підприємництва, і у інших сферах.

Першочергове значення у структурі економічних заходів має розроблення:

– загальної Концепції боротьби з контрабандною злочинністю в Україні, яка б чітко визначила завдання, цілі реформування економіки України та фінансові можливості цього процесу;

– програм, метою яких є забезпечення зростання доходів і збільшення частки оплати праці у структурі собівартості на основі зростання продуктивності праці, а також забезпечення умов для реалізації людського потенціалу нації відповідно до європейських стандартів; запровадження загального єдиного соціального внеску, який передбачає поступове зниження оподаткування фонду оплати праці;

– програм, орієнтованих на примноження людського капіталу шляхом розвитку освіти та науки, культури й охорони здоров'я;

– програм, орієнтованих на всебічну підтримку підприємництва як основної рушійної сили соціально-економічного розвитку; програм розвитку підприємницького сектора, що містили б заходи, які перешкоджали торгівлі контрабандними товарами на території України;

– спеціальних програм, спрямованих на розвиток конкуренції як основного чинника підвищення ефективності економіки, побудову сучасної конкурентоспроможної економіки на основі інноваційної та інвестиційної діяльності, заохочування спрямування фінансових, технологічних та організаційних ресурсів на інноваційні цілі, а також сприяння розвитку науки та впровадженню інновацій як основного елемента структурних перетворень і забезпечення конкурентоспроможності економіки на світовому ринку [260];

– програм забезпечення захисту внутрішнього ринку шляхом здійснення контролю за якістю, безпекою, відповідністю імпортованих товарів фітосанітарним і ветеринарним нормам тощо, протидії недобросовісній конкуренції;

– програм приватизації державного майна із акцентом на збереженні новими власниками максимальної кількості робочих місць і заробітних плат працівників, залишених попередниками;

- програм обмеження монопольної діяльності із засадами розвитку середнього та малого бізнесу;
- програм реформування банківської системи, зокрема в аспекті доцільності впровадження процедури проведення на замовлення конкретних уповноважених органів фінансового аудиту за міжнародними стандартами всіх національних акціонерних компаній, державних підприємств і підприємств з контрольною часткою акцій держави, а також щодо впровадження визнаних у світі принципів розкриття інформації підприємствами і фінансовими установами щодо їх діяльності, зокрема з метою відстеження перехресних прав власності та інших зв'язків між ними [183, с. 5];
- програм детінізації економіки та легалізації капіталів некримінального походження;
- застосування сучасних підходів до бюджетного планування та виконання бюджетів, використання стимулювальної ролі бюджетної та податкової політики;
- програм забезпечення цінової стабільності та подальшої розбудови фінансового сектора економіки;
- програм залучення ресурсного потенціалу регіонів, забезпечення розвитку їх науково-технічного та інноваційного потенціалу, подолання депресивності територій, створення умов для формування у кожному регіоні високотехнологічного господарського комплексу, зокрема на кластерній основі [125, с. 136];
- програм реформування податкової системи України та формування на її основі законодавства, що забезпечить поступове зниження рівня податкового навантаження, підвищення рівномірності його розподілу, мінімізацію податкових пільг, розроблення чітких, обмежених у часі та просторі податкових інструментів стимулювання економічної діяльності, удосконалення системи адміністрування податків і зборів, усунення суб'єктивізму під час адміністрування податку на

додану вартість і процесів його відшкодування, здійснення економічного аналізу переваг і недоліків податку на додану вартість і податку на споживання (продаж) з метою вибору більш ефективного і для платників податку, і для держави. Також необхідно ліквідувати складні і непрозорі схеми оподаткування, неефективні та непотрібні адміністративні та регулятивні функції держави, що спричиняють ухилення від оподаткування.

Стабільна й раціональна податкова політика стане запорукою відновлення довіри бізнесу до влади, важливим фактором детінізації виробничо-комерційної діяльності та економічним інструментом боротьби з корупцією.

Формування сприятливого середовища для розвитку приватної ініціативи громадян України та надання кожному громадянину можливостей для самореалізації потребує створення сприятливих умов для малого та середнього підприємництва. Малі та середні підприємства виконують одну із провідних ролей у розвитку приватного сектора та стануть одним із важливих чинників сталого економічного зростання, створення нових робочих місць, структурної перебудови економіки, зміцнення економіки регіонів.

Важливе значення у групі запобіжних економічних заходів має гарантоване державою невтручання різноманітних контролюючих органів без належних для того підстав у безпосередньо оперативно-господарську діяльність. В разі, коли таке втручання відбувається безпідставно, то на відповідні державні органи покладається обов'язок відшкодувати завдані збитки [125, с. 77, 136; 109, с. 31-58, 68.].

В умовах розширення сфери фінансових зловживань, ухилення від сплати податків, увізного та вивізного мит особливе значення мають заходи, спрямовані на вдосконалення фінансового, податкового та митного законодавства, реалізацію жорсткої податкової політики, вдосконалення всієї фіскальної системи.

Зауважимо, що приватизація, яка триває в Україні, не виконала ті завдання, які були поставлені перед нею (зокрема щодо підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів на структурну перебудову економіки України, створення належних умов для залучення інвестицій). Навпаки, події останніх років свідчать про те, що наслідками приватизації окремих промислових заводів (зокрема заводів-гігантів) стало істотне зниження заробітних плат працівників, необґрунтоване зменшення кількості робочих місць, масове звільнення робітників і збільшення кількості безробітних у державі. В пошуках доходів часто такі особи вимушені обрати незаконні способи заробітку. Це призводить до росту злочинності і в цілому, і злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України. Тому важливе значення має розробка чіткої програми приватизації державного майна, вдосконалення методик оцінки державного майна, умов використання іноземних інвестицій, розробка заходів щодо запобігання зловживанням і правопорушенням у цій сфері.

Що ж до *організаційних заходів запобігання злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України*, то слід зазначити, що вони спрямовані на вдосконалення діяльності управлінського персоналу на засадах раціональної економічної діяльності, підвищення ефективності діяльності контрольно-ревізійних органів, удосконалення систем обліку і звітності. Сюди ж входять заходи з підбору і професійної підготовки кадрів для всіх сфер господарства, кредитно-банківської системи, Державної податкової інспекції України, Прокуратури України, Служби безпеки України, Державної митної служби України, для роботи в органах боротьби з організованою злочинністю.

Аналіз кримінальних справ про контрабанду свідчить, що професійна підготовка працівників митної служби та інших правоохоронних органів, зокрема слідчих, інколи вкрай низька. Тому

ґрунтовне знання чинного митного законодавства має неабияке значення для здійснення функцій, покладених на них відповідними законами та посадовими інструкціями. Так, працівники правоохоронних органів повинні вміло орієнтуватися в потоці митно-правової інформації, розуміння причин виникнення певного дисбалансу в міжнародній торгівлі, знання принципів перехідних економіко-правових форм, митної політики держави, прав громадян та юридичних осіб у царині митних відносин.

На думку В. Настюка, правове регулювання митних відносин немислиме без володіння працівником митної служби знаннями про процеси зовнішньоекономічної діяльності. Зрозуміло, що основним важелем тут є сучасне митне законодавство, яким користуються посадовці митних органів. Учений підкреслює, що правова культура передбачає, що реалізація митно-правових приписів повинна розпочинатися з розуміння митником правового статусу громадян, їхнього соціально-економічного становища, інтересів людей, підприємств, організацій, оскільки безвихідність ситуації призводить до масових порушень митних правил і виявів контрабандних дій [167, с. 102].

Високий рівень правової культури зобов'язує митника знати специфіку тіньової економіки. Він має чимало можливостей отримати належну інформацію про те, що відбувається у так званій „тіні”, де небаченими темпами триває особисте збагачення окремих осіб. Тіньовий ринок здійснює незаконні митні операції, знешкоджує механізм митного контролю, створює свій „механізм” одержання тіньових надприбутків. Це призводить до кризових явищ в економіці. Працівники митних органів, виконуючи свої посадові обов'язки, повинні стежити за недопущенням митних правопорушень у державі.

Останнім часом набуло поширення представлення митному органу документів із зазначенням непідакцизного вантажу під час фактичного

перевезення підакцизного. Подібні трансформації з найменуванням товару часто супроводжуються документами про перевезення вантажу транзитом, що не відповідає дійсності. Це примітивна (хоча свого часу ретельно обдумана) модель незаконної комерційної поведінки окремих осіб.

Зауважимо, що нелегальний контрабандний бізнес уміло використовує і незаконні митні послуги (зокрема занижені митні платежі), і різні державні пільгові маневри, інвестиції, фіктивні ліцензії на вивезення товарів за кордон, неоднозначність законодавства у визначенні митної вартості на продукцію та послуги, що призводить до підриву національної економіки. Взагалі, митно-бізнесові зловживання сьогодні дуже поширені. Розширення економічної свободи, міжнародної торгівлі диктує необхідність активізувати діяльність митників, хоча в цих питаннях чимало хаотичного [167, с. 104]. Урегулювати складну ситуацію, без сумніву, допоможе належний рівень правової культури митного працівника.

Інформаційно-аналітичне забезпечення боротьби із „контрабандною” злочинністю також є необхідною умовою підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів. Це передбачає створення системи інформування про стан, динаміку, структуру злочинів у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України, самі злочини, причини та умови їх учинення; створення банку нормативної, управлінської, аналітичної, науково-методичної, довідкової та іншої інформації, зокрема із закордонних джерел, і розробку системи користування цією інформацією зацікавленими відомствами і науковими працівниками, постійну систематизацію, аналітичну обробку інформації про контрабандні злочини, про осіб, що викликають підозру в сфері митних відносин, активне використання комп'ютерних технологій, зокрема з метою обміну інформацією, посилення митного контролю

шляхом модернізації технічного забезпечення спеціальним обладнанням і вдосконалення тактичних прийомів виявлення (припинення) контрабанди.

Надійне наукове забезпечення боротьби зі злочинністю на кордоні передбачає налагодження системи фундаментальних зв'язків і прикладних досліджень із проблем запобігання і протидії злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України, розробку сучасних наукових методик із цих питань, раціональне впровадження результатів досліджень і методик у практику боротьби зі злочинністю, а також науковий аналіз заходів, що здійснюються, та прогнозування їх результатів.

Найвагоміші чинники, що обумовлюють існування і вияви злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України, було розкрито та проаналізовано у попередньому розділі дисертації. Однак рівень пізнання цих чинників тільки за допомогою соціологічного аналізу в сучасних умовах недостатні для боротьби із цим явищем. Тому зараз необхідна розробка відповідних комп'ютерних технологій аналізу їх взаємодії на основі математичного моделювання криміногенних процесів.

Технічні заходи запобігання злочинній поведінці у сфері переміщення предметів через митний кордон України в умовах комп'ютерного управління рухом фінансових ресурсів і товарно-матеріальних цінностей повинні забезпечити надійну охорону, облік, своєчасне визначення кількісних і якісних показників цього процесу через розробку сучасних комп'ютерних систем на основі математичного моделювання умов купівлі (продажу) товарів закордонного (національного) виробництва, перетину ними митного кордону, подальшого їх продажу, споживання чи використання. Надійні системи контролю повинні бути розроблені по всій лінії технологічного процесу: постачання сировини – її оплата і система розрахунків – виробництво – випуск готової продукції – транспортування вантажів через кордон –

захист документації та цінних паперів, аналіз фінансових документів – умови одержання продукції – її реалізація, споживання чи використання. До технологічних заходів профілактики контрабанди слід віднести також створення більш досконалих засобів охорони під час транспортування сировини (особливо шляхом трубопроводів).

Однак, безсумнівно, головна роль відведена забезпеченню правоохоронних і контролюючих органів сучасними приладами і методиками з метою заобігання контрабанді, зниженню митної вартості товарів і ввезенню товарів, небезпечних здоров'ю людей та довкілля. Як зазначалось, у Програмі боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил на 2008–2009 роки [213] було заплановано встановити системи спостереження та електронного зчитування номерних знаків транспортних засобів, електронних ваг і спеціальних рентгенівських установок для сканування транспортних засобів і вантажів, іншого високотехнологічного устаткування. З метою удосконалення системи обміну інформацією між заінтересованими державними органами планувалося створити комплексну систему електронного документообігу, запровадити автоматизований облік транспортних засобів, які перетинають державний кордон (зокрема у режимі транзиту) та обмін інформацією між Держмитслужбою та МВС щодо їх митного оформлення та реєстрації в органах МВС з надання окремим державним органам доступу до цієї інформації. Нажаль ці заходи не були практично реалізовані.

Правові заходи у сукупності із іншими виконують важливу роль у запобіганні злочинній поведінці у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України. Особливе значення вони мають у сучасний період зміни форм власності і побудови на цій основі ринкової економіки. Правозабезпечувальний механізм цього процесу не достатньою мірою відтворює і регулює реальні економічні зміни у суспільстві і господарській практиці.

Удосконалення законодавства з урахуванням цих обставин має бути спрямовано на:

- 1) забезпечення прав і свобод людини і громадянина;
- 2) удосконалення нормативно-правової бази з метою запровадження механізму експортного кредитування та експортного страхування;
- 3) упорядкування різних галузей законодавства (насамперед митного, податкового, цивільного, кримінального та адміністративного) відповідно до сучасних потреб суспільства;
- 4) законодавче упорядкування підстав для надання відповідних пільг (податкових, митних та ін.) окремим суб'єктам підприємницької діяльності та фізичним особам і розробка механізму застосування норм кримінального права (з усіма передбаченими наслідками) за незаконне надання таких пільг;
- 5) встановити єдиний порядок визначення вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України, для цілей нарахування податків і зборів, у якому передбачити новий механізм контролю за правильністю її визначення;
- 6) встановлення кримінальної відповідальності за одну з найбільш суспільно небезпечних форм злочинної поведінки, що призводять до підриву економічної безпеки країни, – організовану контрабандну злочинність;
- 7) реформування законодавчого процесу шляхом упровадження незалежної експертизи (зокрема кримінологічної), розробки проектів законодавчих актів колективами юристів, економістів, психологів і практичних працівників;
- 8) удосконалення правозастосовної політики, підвищення ефективності її діяльності з метою реалізації принципу невідворотності покарання за вчинення контрабанди незалежно від соціального і політичного статусу особи;

9) усунення наявних правових колізій між митним і кримінальним законодавством шляхом чіткого визначення сутності й змісту всіх юридично значущих понять і розмежування сфери кримінально-правових і митно-правових відносин.

Сукупність правових заходів повинна створити таке правове поле, за якого будь-яке правопорушення або злочин у сфері переміщення предметів через митний кордон України були б своєчасно виявлені, а також зробили б учинення їх недоцільним і з боку державних службовців, і окремих громадян.

Важливе значення для профілактики злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України та у формуванні правової свідомості людини мають *культурно-виховні заходи*. Вони повинні забезпечити законослухняну поведінку в існуючій системі економічних відносин на всіх рівнях суспільного життя. Цей напрям найскладніший у системі профілактики економічної злочинності. Адже завжди існують протиріччя між потребами особи у досягненні матеріальних благ і можливостями держави щодо їх забезпечення. Це протиріччя обумовлене ненадійністю і неповнотою програм соціального захисту громадян з боку управлінського апарату і підприємницьких структур. Зауважимо, що вчасне поінформування громадян (через пресу, телебачення або інформаційні сайти Інтернету) про зміст законодавства, останні зміни у ньому, суть і, головне, результати здійснених заходів, спрямованих на боротьбу з контрабандою та реалізацією на внутрішньому ринку незаконно ввезених товарів, є дуже корисним заходом запобігання вказаному виду злочинної діяльності. Своєчасне повідомлення відповідних правоохоронних і контролюючих органів про факти вчинення злочинів доволі часто сприяє швидкому та успішному розслідуванню кримінальної справи і винесенню відповідних вироків судом. Ось чому необхідно розробити механізм і визначити умови заохочення громадян, які виявили і припинили факти контрабанди чи

порушення митних правил або поінформували про них правоохоронні органи. Виховання через засоби масової інформації стійкої громадянської позиції для захисту своїх прав (зокрема і прав як споживачів під час використання (споживання) контрабандної продукції), подолання стереотипів зрівняльного мислення, ефективного протистояння злочинним проявам під час перевезення предметів через митний кордон України.

Побудова правової держави без поліпшення правової культури та підвищення рівня правосвідомості громадян України неможлива [43, с. 24]. Надзвичайну роль у цьому виконує правляча політична еліта. Інфантильність правосвідомості її представників вкрай недопустима. І. Голосніченко наголошує, що з приходом до влади нові політичні сили мають знати, що в справі державного керівництва велику, але не єдину роль виконує відданість справі оздоровлення суспільства і держави. Тут величезне значення має також професіоналізм, знання справи, за яку взявся той чи інший політик [43, с. 24]. Це потрібно враховувати вже тепер, а не після того, як будуть допущені помилки у державотворенні.

Зауважимо, що загальносоціальне запобігання – назва не безпосередньої запобіжної діяльності відповідних суб'єктів, що беруть у ній участь, а отримуваний ефект від конкретної соціальної політики. Ця назва умовна і означає соціальну реакцію держави і суспільства на прояви деструктивності з боку фізичних і юридичних осіб. Але деструктивність виявляє себе (або може виявити) в цей момент або через певний час. Тому напрямом швидкого реагування на прояви поточної чи потенційної деструктивності, а точніше криміногенності, є спеціально-кримінологічне запобігання. Різниця – лише у змісті заходів, суб'єктах здійснення запобіжних заходів та умовах їх проведення.

Суспільство, зокрема і політики, мають розуміти ці важливі положення економічної і кримінологічної програми запобігання злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний

кордон України і бути зацікавленим у посиленні запобіжного ефекту соціальних заходів.

3.3 Спеціально-кримінологічні заходи запобігання контрабанді

Сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів шляхом протидії на різних стадіях злочинної поведінки (стадії виникнення наміру на вчинення злочину, підготовки до злочину та замаху на злочин) і є, на думку І.М. Даньшина, заходами спеціально-кримінологічного запобігання [51]. Іншими словами, таке запобігання злочинності та її злочинним проявам є загальною назвою сукупності різноманітних за спеціалізацією, професійністю, масштабністю, суб'єктами, негативними явищами і процесами, можливостями досягнення цілей заходів, що мають метою зменшення рівня злочинних проявів, послаблення криміногенної обстановки в країні та окремих її місцевостях, недопущення скоєння злочинів або їх рецидиву, виправлення та ресоціалізації осіб, які винні у вчиненні злочинів, чи припинення вже розпочатих злочинів і настання злочинних наслідків.

Однак слід зауважити, що спеціально-кримінологічне запобігання злочинності не є хаотичним набором пропозицій суб'єктів боротьби зі злочинністю, далекими від фахового уявлення про феномен злочинності особами, а становить комплекс, органічну сукупність, систему науково обґрунтованих, необхідних для практики, реально здійснюваних, конкретно визначених, науково, фінансово, матеріально-технічно, інформаційно-комунікативно, професійно забезпечених заходів невідкладного, тимчасового чи постійного характеру, спрямованих саме на недопущення потенційних злочинів на різних стадіях їх кримінального формування у суспільстві [42].

Йдеться про зниження рівня криміногенного потенціалу суспільства та окремих його членів, які готові та здатні (заплановано чи ситуативно) вирішувати нагальні проблеми свого буття, кризові становища шляхом зайняття контрабандою, вважаючи це за ризиковану, але „роботу”, бізнес, отримання доходу тощо. Тому така система заходів здійснюється на різних рівнях соціуму.

Завданням системи спеціально-кримінологічного запобігання злочинності у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України є і запобігання виникненню детермінуючих її негативних явищ і процесів, їх обмеження і усунення, і оперативне реагування на формування й розвиток злочинної поведінки. Тому таке запобігання має свою просторово-часову структуру, складові якої своїми заходами, з одного боку, спрямовані на випередження появи у суспільстві, соціальних групах, середовищі індивідів злочинної мотивації, спрямованої на зайняття контрабандою, а з іншого – на оперативне втручання у кризові ситуації, коли виникає необхідність обмежити, усунути, захистити відповідні суспільні відносини від злочинного посягання, припинити розвиток злочинної діяльності на стадіях виникнення наміру, підготовки до злочинів, замахів на злочини.

Залежно від властивих їй форм, методів і засобів, запобіжну діяльність можна розділити на три етапи: 1) до формування мотиву злочинного вияву та наміру його вчинити; 2) після його сформованості, але до початку реалізації; 3) після початку реалізації наміру через здійснення конкретних злочинних дій. Тобто передкримінальне, кримінальне і посткримінальне попередження. З урахуванням зазначених якісних відмінностей, на кожному з етапів вжиття заходів запобігання вчиненню злочину вживаються різні терміни щодо йменування відповідної запобіжної діяльності: 1) профілактика; 2) відвернення; 3) припинення злочинних виявів [69, с. 329].

Кримінологічна профілактика, як зазначає І.М. Даньшин, – це заснована на кримінологічній теорії, тісно пов’язана з соціальним розвитком

самостійна частина спеціального запобігання злочинності, яка інтегровано охоплює різноманітні за характером, змістом, часом, галуззю застосування, цілями та методами вживання заходи, які здійснюються державними органами, установами, організаціями, соціальними групами, трудовими колективами, і спрямовані на завчасне відвернення виникнення злочинно небезпечних явищ або їх обмеження, усунення чи створення достатнього захисту від злочинних посягань [125, с. 77].

Профілактикою охоплюється діяльність суб'єктів запобігання злочинності, яка спрямована на завчасне запобігання виникненню криміногенних явищ і процесів у суспільному житті, інформування про суспільно небезпечні явища, що можуть виникнути в разі здійснення тих чи інших соціально-економічних заходів і безпосередньо або опосередковано спричинити ті чи інші злочинні прояви. Так, наприклад, з метою усунення в такий спосіб причин та умов майбутніх злочинів у сфері контрабанди, слід своєчасно проводити кримінологічні експерименти, кримінологічну експертизу нових нормативно-правових актів тощо.

Крім того, до заходів профілактики контрабандної злочинності належать і ті, що полягають у внесенні відповідних змін до чинного податкового, митного, кримінального законодавства. Як зазначав В.В. Лунєєв, будь-яке правове регулювання різних сфер суспільних відносин або створює прямі та побічні передумови до вчинення злочинів, або формує правові перешкоди щодо їх здійснення, запобігаючи їх учиненню на ранніх стадіях визрівання намірів суб'єкта стосовно злочинного вирішення своїх проблем [140, с. 111].

До засобів профілактичного впливу на контрабандну злочинність слід віднести також заходи, які хоча і не усувають, проте обмежують криміногенну дію чинників такої злочинності, наприклад, заходи щодо обмеження обігу в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, профілактика поширення наркоманії; заходи щодо обмеження незаконного обігу вогнепальної зброї, вибухових пристроїв,

ядерних речовин; установлення відповідних правил переміщення через митний кордон України історичних і культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних, вибухових речовин і стратегічно важливих сировинних товарів тощо.

На різних етапах запобіжної діяльності, наголошує А.П. Закалюк, змістовні відмінності між заходами не завжди очевидні на теоретичному рівні, проте вони виразно виявляються під час їх практичного здійснення [69, с. 329]. Так, об'єктом запобіжного впливу на етапі профілактики (в індивідуальному масштабі) є сформована суспільно неприйнятна спрямованість особистостей, яка відображається ззовні в антисуспільних проявах, правопорушеннях. Однак формування криміногенної орієнтації тільки розпочалося і не визначилося у кримінальній мотивації, тим паче – у мотиві вчинення конкретного злочину. Іншими словами, ще відсутній намір його вчинити, а спостерігаються антисуспільні, аморальні вчинки, що свідчать лише про початкові (незлочинні) форми суспільної небезпечності.

Запобігання на стадії профілактики злочинності відрізняється завчасним виявленням і профілактичним впливом на процеси та явища, які потенційно можуть виконати роль причин і умов учинення конкретного злочину, здійснюється значно раніше, ніж проходить процес формування його мотиву. Запобіжний вплив на цьому етапі має чіткий рубіж, який відділяє його від другого етапу. Ним є сформований мотив і намір учинити злочин [39, с. 72; 40, с. 92].

Невдачі у проведенні профілактики злочинів можуть свідчити і про неадекватність використаних засобів, і про відсутність належних умов у суспільстві.

Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2007-2009 роки [100] передбачено низку заходів. Зокрема, з метою захисту прав інтелектуальної власності та збереження історико-культурних цінностей уповноваженим органам слід організовувати та провадити діяльність із запобігання контрабанді рухомих культурних цінностей (археологічних

предметів) через державний кордон України. Задля протидії організованим злочинності органам МВС, СБУ, ДПА та КРУ слід організовувати скоординовану діяльність щодо виявлення фактів використання злочинними групами суб'єктів господарювання-посередників (найперше на ринку нафтопродуктів, в енергетиці, вугільній та металургійній галузях, агропромислового комплексу, сфері виробництва цукру й спирту), через яких проводяться незаконні операції, пов'язані переміщенням предметів через митний кордон України.

Запобіжна діяльність щодо відвернення злочинів є специфічним напрямом спеціально-кримінологічного запобігання, що складається із сукупності заходів, спрямованих на окремі групи та конкретних осіб, які мають злочинні наміри, замислюють вчинення злочинів, позитивно сприймаючи злочинний спосіб життя, з метою дискредитування злочинної поведінки, відмови від злочинної мотивації та наміру, а також продовження злочинної діяльності. Відвернення злочинів виникає тоді, коли злочинна поведінка проходить етап від моменту формування злочинного мотиву до початку виконання злочину. Такий напрям запобігання спрямований не тільки на заходи, що спонукали б до вчинення особою добровільної відмови від скоєння злочину, а й на такі, які змушували відмовитися особи від продовження злочинної діяльності.

Отже, заходи відвернення злочинності треба розглядати як сукупність видів діяльності, які виконуються державою з метою усунення вірогідності вчинення задуманих злочинів шляхом розроблення і здійснення цілеспрямованих заходів. Заходи протидії злочинній мотивації І.М. Даньшин розділяє на дві групи: заходи переорієнтації антисуспільної установки і активні контрзаходи [125, с. 77].

Заходи переорієнтації антисуспільної настанови охоплюють створення і підтримання на належному рівні: а) спеціальних економічних і соціально-психологічних програм, які спрямовані на те, щоб людина у суспільстві отримувала більш-менш повне задоволення своїх потреб і відмовлялась від

злочинних намірів; б) організаційно-правових заходів, які підвищують у людей почуття відповідальності і формують у них уявлення про допустимі засоби досягнення своїх потреб; в) кримінологічної поінформованості населення для його більш тісного співробітництва з правоохоронними органами (розміщення на телебаченні або у пресі контактних номерів телефонів, за якими необхідно повідомити про готування до вчинення контрабанди).

Наприклад, доцільним видається використання баз даних культурних цінностей у формі єдиного каталогу, доступного не лише митним службам, а й громадянам, які планують придбати предмети мистецтва і перетинати з ними державний кордон. Це істотно полегшить діяльність митних органів із обмеження (припинення) відтоку таких цінностей за межі держави

Активні контрзаходи – це засновані на оперативній інформації заходи переконання, різних форм примусу, застереження потенційних злочинців з метою відвернення злочину або рецидиву злочину.

Зауважимо, що активізація діяльності злочинних організацій, зростання обсягів контрабанди та поява її нових видів зумовлюють необхідність виходу митних органів на якісно новий рівень організації роботи, зокрема проведення у певних випадках оперативно-розшукової діяльності, яка активно застосовується митними структурами США, Англії, Франції, Німеччини, Швеції, Російської Федерації та інших країн. Наприклад, ст 53 англійського Закону 1979 року про управління митницею й акцизами надає митним органам право застосовувати гласні й негласні методи роботи [281, с. 6-8].

Особливість оперативно-розшукової діяльності митних органів полягає в тому, що вона провадиться з метою виявлення осіб, які готують або вчиняють контрабанду, провадження дізнання у якій віднесено до їх підслідності, а також у разі надходження запитів від компетентних органів зарубіжних країн, зроблених відповідно до міжнародних угод із митних питань.

Зауважимо, що специфічною формою запобіжної діяльності є застосування методу «контрольованої поставки» з метою перешкоджання незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин і виявлення осіб, які беруть у ньому участь. У кожному такому випадку митні органи нашої держави діють за домовленістю з митними та іншими відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України.

Застосування зазначеного методу відповідає положенням Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 19 грудня 1988 року [102]. Цей документ визначає його як метод, під час застосування якого «допускається вивезення, провезення або ввезення на територію однієї або декількох країн незаконних чи таких, що викликають підозру, партій наркотичних засобів, психотропних речовин... або речовин, що їх заміняють, з відома і під наглядом їх компетентних органів з метою виявлення осіб, які беруть участь у здійсненні правопорушень» [78]. Рішення про застосування методу «контрольованої поставки» ухвалюється Держмитслужбою. При цьому кримінальна справа щодо особи, яка здійснює незаконну поставку наркотичних засобів і психотропних речовин, не порушується, а про ухвалене рішення повідомляється органам прокуратури. Отримані під час застосування зазначеного методу дані використовуються як докази в установленому законом порядку для розкриття злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин і притягненні винних до відповідальності.

Застосування методу «контрольованої поставки» можна вважати тактичною операцією, що охоплює сукупність різних методів митного контролю і оперативно-розшукової діяльності, міжнародні переговори, різні засоби дезорієнтації осіб, які беруть участь у міжнародному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, мають сформований мотив

та намір учинити незаконне переміщення предметів через митний кордон України.

Третій етап запобіжної діяльності характеризується тим, що вже розпочаті злочинні вчинки і наявні умови доведення наміру до злочинного результату. Тепер уже стосовно цих об'єктів спрямовується запобіжний вплив. Завдання і мета запобігання на цій стадії – припинити розвиток злочинної діяльності, перешкодити їй досягти спланованого результату. Тому й позначається вона терміном «припинення».

Запобіжна діяльність щодо припинення злочинних виявів визначається як сукупність видів діяльності, спрямованих на недопущення завершення розпочатого злочину шляхом розроблення і здійснення спеціальних заходів силового характеру [39].

Заходи «припинення» здійснюються з метою досягнення добровільної відмови особи від продовження злочинної діяльності. Як правило, вплив цих заходів повинен мати „поштовховий” характер, який примушує особу (групу осіб) заново оцінити обстановку, ризик притягнення до кримінальної відповідальності, вигоду від злочину та ін.

Так, наприклад, під час здійснення митного контролю працівником митного органу пропонується особі, що перетинає державний кордон України, пред'явити паспортні документи, повідомити про товари чи інші предмети, які вона перевозить і які підлягають декларуванню, надати товаросупровідні чи транспортні документи [245]. Також такій особі пропонується добровільно видати предмети контрабанди, якщо такі є.

У разі, коли працівник митного органу (старший зміни митниці або уповноважена ним особа) на підставі вивчення паспортних та інших документів осіб, товаро-транспортних документів, а також з огляду на маршрут і напрямок руху, національну належність або державну реєстрацію об'єкта контролю, поведінку підконтрольної особи та інші зовнішні ознаки об'єкта контролю, до яких можуть також належати стать, вік, манера та психофізичні особливості поведінки особи, а також рік

випуску, марка, зовнішній вигляд, конструктивні особливості транспортного засобу, відповідність товару, його ваги заявленим у документах і поданим до митного контролю країни походження та країни отримання вантажу, або за наявності орієнтувань правоохоронних органів зробіть висновок про наявність порушень вимог чинного законодавства, він може ухвалити рішення про виведення транспортного засобу чи пасажирів із загального потоку руху з метою проведення огляду транспортного засобу чи особи. Такими діями працівник митного органу створює умови, які виключають можливість чи перешкоджають продовженню розпочатої злочинної діяльності (посилення режиму зон митного контролю, покращення матеріально-технічного забезпечення органів Держмитслужби, наявність високотехнічного обладнання, навиків його використання та професіоналізму, проведення більш детального огляду та переогляду товарів, транспортних засобів та осіб, що їх переміщують). У зв'язку з цим доцільними є створити інформаційну базу щодо обліку осіб, які систематично порушували митні правила перетину кордону.

Заходи «припинення» передбачають негайну реакцію правоохоронних органів у випадках, коли зволікання спричинить безпосереднє посягання (наприклад, затримання злочинця під час замаху на злочин, створення умов для перетворення розпочатої злочинної діяльності на невдале готування або замах тощо). У разі відсутності такої реакції зі сторони працівників митного органу та з метою попередження таких проявів доцільним є з певною періодичністю проводити ротацію серед працівників митниці та органів, що здійснюють нагляд за їхньою діяльністю.

Отже, з метою припинення злочинних проявів у сфері незаконного переміщення предметів через митний кордон України органам Держмитслужби, СБУ, Дежприкордонслужби та іншим слід систематично проводити спеціальні операції, спрямовані на запобігання незаконному переміщенню товарів через митний кордон України, затримання

контрабандних товарів, виявлення та притягнення до відповідальності організаторів і членів організованих угруповань, причетних до організації каналів контрабанди товарів. Особлива роль відведена таким органам у провадженні діяльності із запобігання і припинення втягування представників владних структур у злочинну діяльність, виявлення і припинення проявів корупції серед державних службовців, військовослужбовців, працівників правоохоронних і контролюючих органів.

Висновки до третього розділу

1. Ефективному запобіганню контрабанді сприяють не тільки у кримінально-правові, а й запобіжні заходи – свого роду сукупність інтегрованих за своєю кінцевою метою напрямів удосконалення суспільних відносин на основі розвитку ринкової економіки і демократії з метою поступового обмеження або усунення різноманітних криміногенних явищ, що існують чи виникають у процесі такого розвитку, і породжують або сприяють злочинності (загальносоціальне запобігання), а також недопущення виникнення злочинної мотивації або розвитку вже розпочатих злочинів на різних стадіях злочинних виявів (спеціально-кримінологічне запобігання).

2. Під заходами загальносоціального запобігання слід розуміти такі економічні, соціальні, політичні, ідеологічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські, правові, технологічні та інші за характером і природою реформування, які повинні здійснювати суспільство і держава з метою послаблення й усунення деструктивних явищ і процесів, криміногенних стандартів поведінки, що сприяють злочинності, і посилення чинників, які його стримують.

3. Виокремлено основні заходи підвищення якості запобігання контрабанді, до них пропонується визнавати: усунення наявних правових колізій між митним і кримінальним законодавством шляхом чіткого

визначення сутності й змісту всіх юридично значущих понять і розмежування сфери кримінально-правових і митно-правових відносин; сприяння вдосконаленню міжнародного законодавства з питань контрабанди шляхом участі в різних конвенціях, угодах, відпрацюванні механізмів вирішення спірних питань; постійна систематизація, аналітична обробка інформації про контрабанду як злочину діяльність, про осіб, що викликають підозру працівників митних органів, активне використання комп'ютерних технологій, зокрема з метою обміну інформацією; посилення митного контролю шляхом модернізації технічного забезпечення спеціальним обладнанням і вдосконалення тактичних прийомів виявлення (припинення) контрабанди; введення спеціальних служб, таємних митних агентів, формування додаткових контрольних пунктів поза зонами митного контролю, організація спеціальних доглядових груп з особливим статусом; удосконалення та координація спільної діяльності різних служб і відомств з питання запобігання контрабанді (ОВС, СБУ і т. д.), розробка універсальних нормативних актів про спільну діяльність, постановка на потік спільних заходів (рейдів) і практичного, і аналітичного характеру (узагальнення даних, обмін досвідом і т. д.); удосконалення роботи з населенням територій, прилеглих до митних кордонів, що охоплює систему, заохочень за повідомлення про факти контрабанди; підвищення ролі телефонів довіри; зміщення центру ваги у впливі на контрабандну злочинність на підвищення ефективності діяльності правоохоронних (зокрема митних) органів; посилення уваги держави до профілактики контрабандної злочинності, ефективності боротьби з нею; поглиблення характеру і ступеня взаємодії митних служб з іншими правоохоронними органами з метою підвищення ефективності запобігання контрабанді; поглиблення науково-теоретичних досліджень питання кримінально-правової охорони суспільних відносин у галузі переміщення предметів через митний кордон.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження кримінологічної характеристики та запобігання контрабанді в Україні дає підстави зробити висновок, що актуальність проблеми, яка визначена у вступі, повністю підтвердилась під час написання дисертаційної роботи.

У дисертації зроблено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає в розробці комплексу заходів запобігання контрабанді на підставі аналізу стану й тенденцій злочинності в Україні. Проведене дослідження дозволяє зробити такі основні висновки і внести низку пропозицій щодо покращення діяльності державних органів стосовно запобігання контрабанді та вдосконалення чинного законодавства із цих питань.

Для розвитку теоретичних положень кримінології, подальших наукових досліджень і для навчального процесу мають практично-прикладне значення такі, отримані в дисертації, результати:

1. Дослідження історії становлення контрабанди дозволило з'ясувати, що виникнення контрабанди на території України, як і в країнах Західної Європи, належить до періоду, коли відбувалося зародження єдиного ринку й установа митних зборів. Ці процеси здійснювалися на початку XVII ст. на території Росії (до складу якої в різні часи входила значна частина території сучасної України). Саме в цей період і було визначено контрабанду як злочин.

2. Проведений аналіз стану дослідження довів, що питання про детермінанти контрабанди, поняття та типологію особи-контрабандиста викликає суперечливу оцінку в наукових поглядах кримінологів. Неоднозначним є ставлення до предмета контрабанди та можливості його законодавчого закріплення, не одностайні кримінологи і у визначенні заходів щодо запобігання контрабанді в Україні.

3. На підставі аналізу низки визначень поняття контрабанди з'ясовано зміст та обсяг цього поняття, запропоновано кримінологічне розуміння контрабанди як виду злочинної діяльності, що має транскордонний характер, оскільки вчинення цього злочину пов'язано з переміщенням предметів контрабанди через кордон, вирізняється цілісністю, яка вказує, що контрабанда вчиняється поетапно, утворюючи певний замкнутий цикл, системністю, що характеризує контрабанду як постійну або періодичну діяльність, стійкістю взаємозалежних зв'язків між особою контрабандиста та представниками влади (працівниками правоохоронних органів), за допомогою якої забезпечується прикриття цієї діяльності з метою незаконного переміщення через митний кордон України певних предметів. Виокремлено низку ознак, найбільш притаманних контрабанді як виду злочинної діяльності. Це, зокрема, транскордонність, цілісність, системність, прив'язаність до певного місця (митного кордону), професійність.

4. Кримінологічний аналіз контрабанди в Україні дав змогу зробити висновок про те, що контрабанда в Україні характеризується періодичністю щодо зростання. Також зазначено про високу латентність цих злочинів.

5. Доведено, що на динаміку контрабанди впливають такі чинники, як зниження рівня виробництва, зростання офіційного і прихованого безробіття, збільшення розшарування населення за рівнем отримуваних доходів, скорочення витрат на соціальну сферу життя суспільства. Наявність цих факторів підтримуватиме суспільну небезпеку на високому рівні переважно в прикордонних регіонах, а також у тих, де взаємовплив позитивних і негативних факторів формуватиметься на користь перших.

6. На підставі проведеного дослідження (анкетування працівників митних органів) та з урахуванням наукових розробок визначено поняття особи злочинця контрабандиста, під яким слід розуміти сукупність соціально-демографічних, соціально-рольових, психологічних, моральних

та інших якостей (характеристик), що певною мірою типово властиві особам, що займались контрабандою і у встановленому законом порядку визнані винними у вчиненні цього злочину. Також виокремлено два основні типи особи злочинця-контрабандиста: ті, що вчиняють контрабанду на власний страх і ризик, намагаючись вступити у корупційні зв'язки з працівниками митниці безпосередньо перед або під час перетину митного кордону; особи, що займаються контрабандою із залученням корупційних схем і використанням системних зв'язків із представниками влади;

7. Контрабандну як злочинну діяльність обумовлює складний комплекс соціально-економічних факторів. До основних із них належать: невирішені питання щодо розподілу державного (а відтак в окремих випадках і митного) кордону, специфічні правила пропуску тощо; стійкість і професіоналізм організованих груп, що займаються контрабандою, зберігаючи в зоні обмеженої досяжності організаторів, що забезпечує її живучість і швидку регенерацію; складність роботи митних органів, що не дозволяє співробітникам контролювати «все переміщуване» через кордон, наявність унікальних зон митного огляду, з наявністю додаткових об'єктивних перешкод для ефективної роботи (пасажирські поїзди, автобуси, і т. д.); недостатня урегульованість іноземного транзиту, що сприяє уявному транзиту, прикриває незаконний експорт товарів (в основному сировинних); низька превентивна функція кримінального закону, пов'язана, зокрема, з практикою призначення судами у багатьох випадках умовного покарання за контрабанду; наявність ділянок державної (митної) межі без належної охорони (велика протяжність, незабезпеченість патрульно-постовими службами митного або прикордонного характеру); наявність окремих видів ресурсів, що переміщуються через кордон і практично не піддаються достатньому митному контролю, що максимально полегшує діяльність злочинців; превалювання

адміністративної відповідальності за незаконне переміщення товарів та інших предметів над кримінальною, і інші причини.

8. Основними заходами підвищення якості запобігання контрабанді пропонується визнавати:

- усунення наявних правових колізій між митним і кримінальним законодавством шляхом чіткого визначення сутності й змісту всіх юридично значущих понять і розмежування сфери кримінально-правових і митно-правових відносин;

- сприяння вдосконаленню міжнародного законодавства з питань контрабанди шляхом участі в різних конвенціях, угодах, відпрацюванні механізмів вирішення спірних питань;

- постійна систематизація, аналітична обробка інформації про контрабанду як злочину діяльність, про осіб, що викликають підозру працівників митних органів, активне використання комп'ютерних технологій, зокрема з метою обміну інформацією;

- посилення митного контролю шляхом модернізації технічного забезпечення спеціальним обладнанням і вдосконалення тактичних прийомів виявлення (припинення) контрабанди;

- введення спеціальних служб, таємних митних агентів, формування додаткових контрольних пунктів поза зонами митного контролю, організація спеціальних доглядових груп з особливим статусом;

- удосконалення та координація спільної діяльності різних служб і відомств з питання запобігання контрабанді (ОВС, СБУ, МО і т. д.), розробка універсальних нормативних актів про спільну діяльність, постановка на потік спільних заходів (рейдів) і практичного, і аналітичного характеру (узагальнення даних, обмін досвідом і т. д.);

- удосконалення роботи з населенням територій, прилеглих до митних кордонів, що охоплює систему, заохочень за повідомлення про факти контрабанди;

- підвищення ролі телефонів довіри; зміщення центру ваги у впливі на контрабандну злочинність на підвищення ефективності діяльності правоохоронних (зокрема митних) органів;

- посилення уваги держави до профілактики контрабандної злочинності, ефективності боротьби з нею; поглиблення характеру і ступеня взаємодії митних служб з іншими правоохоронними органами з метою підвищення ефективності запобігання контрабанді; поглиблення науково-теоретичних досліджень питання кримінально-правової охорони суспільних відносин у галузі переміщення предметів через митний кордон.

9. З'ясовано, що для ефективною боротьби зі злочинністю або з окремими її виявами потрібні не тільки кримінально-правові, а й запобіжні заходи – свого роду сукупність інтегрованих за кінцевою метою напрямів удосконалення суспільних відносин на основі розвитку ринкової економіки і демократії з метою поступового обмеження або усунення різноманітних криміногенних явищ, що існують чи виникають у процесі такого розвитку, і породжують або сприяють злочинності (загальносоціальне запобігання), а також недопущення виникнення злочинної мотивації або розвитку вже розпочатих злочинів на різних стадіях злочинних виявів (спеціально-кримінологічне запобігання).

10. Під заходами загальносоціального запобігання слід розуміти такі економічні, соціальні, політичні, ідеологічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські, правові, технологічні та інші за характером і природою реформування, які повинні здійснювати суспільство і держава з метою послаблення й усунення деструктивних явищ і процесів, криміногенних стандартів поведінки, що сприяють злочинності, і посилення чинників, які його стримують.

11. Доведено, що гуманізація кримінальної відповідальності в частині декриміналізації товарної контрабанди не стала ефективним засобом запобігання контрабанді в Україні. Оскільки адміністративно-

правові та фінансові санкції не є достатньо вагомим засобом запобігання цьому явищу.

12. Запропоновано авторську редакцію статті 201 КК України, яка передбачає об'єднання ст. 201 та ст. 305 КК України:

«Стаття 201 Контрабанда

1. Контрабанда, тобто умисне переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів у великих розмірах, –

карається

2. Контрабанда культурних цінностей, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, –

карається....

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або вчинені організованою групою, або службовою особою з використанням службового становища, –

караються...

Примітка: Контрабанда вважається вчиненою у великих розмірах, якщо розмір коштів, які мали бути сплачені при переміщенні таких товарів через митний кордон України у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

Водночас проведене дослідження кримінологічної характеристики та запобігання контрабанді в Україні може бути продовжено у напрямі розробки програм протидії контрабанді, з урахуванням регіону, виду товарів, що переміщуються через митний кордон, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов Г. А. Криминология. – М.: Академия МВД СССР, 1984. – 498 с.
2. Аграшенков А.В., Краснянский И.Ю. Борьба с контрабандой в России (X начало XX вв.) // Известия вузов. – Правоведение. – 1998. – № 4. – С.70 -80.
3. Алексеев С.С. Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1998. – 810 с.
4. Антонян Ю.М., Дагель П.С, Дубовик О.Л. Механизм преступного поведения. – М., Наука 1981. – 248 с.
5. Антонян Ю.М., Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Личность преступника / Ассоц. «Юрид.центр». – СПб.:Юрид.ЦентрПресс, 2004. – 364 с.
6. Антонян Ю.М. Почему люди совершают преступления? / Ю.М. Антонян. – М.: Камерон, 2006. – 114 с.
7. Асмолов А.Г. Психология индивидуальности. Методологические основы развития личности в историко-эволюционном процессе: Уч.-метод. пособ. для студ. фак-та психологии гос. ун-тов. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1986. – 96 с.
8. Бантишев О. Загальна характеристика нового Митного кодексу України / О. Бантишев // Юридичний вісник. – 2005. – № 2. – С. 96-101.
9. Бантишев О., Костін М. Чи є іноземна валюта предметом контрабанди? / О. Бантишев, М. Костін // Право України. – 2005. – № 6. – С. 90-92.
10. Беккария Ч. Контрабанда // О преступлениях и наказаниях / Ч. Бекария. – М., 2005. – 286с.
11. Бидик А.Г Проблемы координації діяльності системи державних органів, що залучені в реалізацію митної політики. Електронний режим доступу
<http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/%D0%97%D0%B1%D1%96%D>

[1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA/2012-](#)

[2/%D0%91%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D0%BA.pdf](#)

12. Білоус В.Т., Попович В.М., Попович М.В. Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження: Монографія. – Ірпінь: РВВ Академії державної податкової служби України, 2001. – 138 с.

13. Блага А.Б. Жінки як суб'єкт корупції та контрабанди: кримінологічна характеристика / А.Б. Блага // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. – К., 1999. – Т. 18. – С. 408-413.

14. Болотский Б.С., Волеводз А.Г., Воронов Е.В., Калачев Б.Ф. Борьба с отмыванием доходов от индустрии наркобизнеса в странах Содружества. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 248 с.

15. Большая советская энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1972. – Т. 12. – 568 с.

16. Боротьба з незаконним переміщенням та контрабандою цигарок. [Електронний ресурс] / Асоціація митних брокерів України // Сайт Асоціації митних брокерів України. – Режим доступу: <http://www.ambu.org.ua>

17. Бурлаков В.Н., Волженкин Б.В. Современные проблемы и стратегия борьбы с преступностью. Монография / Науч. ред. В.Н. Бурлаков, Б.В. Волженкин. – СПб.: Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. – 592 с.

18. Василина М.М. Соціально-психологічний портрет особи контрабандиста / М.М. Василина // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією : матеріали наук.-практ. конф. – К., 2001. – С. 18-25.

19. Великий енциклопедичний юридичний словник /За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.

20. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.;Ірпінь:ВТФ «Перун». – 2001. – 1440 с.

22. Вернадский В.И. Избранные труды по истории науки. – М., Наука, 1981. – 359 с.

23. Виконавчий протокол між Міністерством внутрішніх справ України та Головним комендантом поліції Республіки Польща про виконання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в сфері боротьби з організованою злочинністю від 01.03.2007 р. // Офіційний Вісник України. – 2007. – № 40. – Ст. 1605.

24. Вирок Волочанського районного суду Харківської області у кримінальній справі про контрабанду № 1-16-04 від 09.06.2004 року(р/н 296627).//) // [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень України.// Офіційний сайт Єдиного державного реєстру судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

25. Вирок Дергачівського районного суду Харківської області у кримінальній справі про контрабанду № 1-547-09 від 28.08.2009 року(р/н 5552601).//[Електронний ресурс]/Єдиний державний реєстр судових рішень України.// Офіційний сайт Єдиного державного реєстру судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

26. Вирок Любомльського районного суду Волинської області у кримінальній справі про контрабанду № 1-23-09 від 03.03.2009 року(р/н 6298627).).//[Електронний ресурс]/Єдиний державний реєстр судових рішень України.// Офіційний сайт Єдиного державного реєстру судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

27. Вирок Ратнівського районного суду Волинської області у кримінальній справі про контрабанду №1-23-07 від 26.06.07 року.//НП у кримінальній справі № 1-23-07. Архів прокуратури Волинської області.

28. Витвицкий А.А. Преступления в сфере внешнеэкономической деятельности (криминологические и уголовно-правовые аспекты) // Учебное

пособие. Серия «Юридическая практика. – Москва, ИКЦ «МарТ», 2003. – 112 с.

29. Вірник Д.Ф. Нариси з історії економічної думки на Україні. – К.: Вид-во АН України, 1956. – 387с.

30. Волженкин Б. В. Экономические преступления / Волженкин Б.В. – М.: Юридический центр пресс: СПб., 1999. – 312 с.

31. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис / О. Воропай. – Т.2. – Мюнхен, 1958. – 455 с.

32. Г.З. Яремко. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України [Текст] : монографія / Г. З. Яремко – Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – 431 с.

33. Гайворонський Є.П. Контрабанда культурних цінностей: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання. Дис. ... к. ю. наук.: 12.00.08 / Є.П. Гайворонський – Х., 2009. – 224 с.

34. Гайворонський Є.П. Контрабанда культурних цінностей: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання [Текст] : автореф. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Гайворонський Євген Петрович ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 19 с.

35. Гвоздик-Пріцак Л. Економічна і політична візія Богдана Хмельницького та її реалізація в державі Військо Запорозьке. – К.: Обереги, 1999. – 216 с.

36. Герцензон А.А. Уголовное право и социология. Проблемы социологии уголовного права и уголовной политики / Герцензон А.А. – М.: Юрид. лит., 1970. – 286 с.

37. Глушков В.О., Гриненко І.М., Скулиш Є.Д. Притидія транснаціональному наркобізнесу – невід’ємна складова забезпечення безпеки людини // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2009. – № 2. – С. 226-237.

38. Гнітько С. Боротьба з контрабандою в Україні у 20-ті роки./С. Гнітько// З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ – К., 2000. – №2/5(13/15). – С. 410-423.
39. Голіна В.В. Кримінологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений: Учеб. пособие. – К.: УЖ ВО при Минвузе УССР, 1989. – 72 с.
40. Голіна В.В. Попередження злочинності правоохоронними органами: навч. посібник / В.В. Голіна. – К.: УМК ВО, 1991. – 92 с.
41. Голіна В.В. Попередження злочинності: лекція. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 1994. – 48 с.
42. Голіна В.В. Спеціально-кримінологічне попередження злочинів (теорія і практика) / В.В. Голіна: автореф. дис. док. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08 // Харківська держ. юрид. акад. – Х., 1994. – 45 с.
43. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави // Право України – 2005. – № 4. – С. 24-25.
44. Грицак О. Український чорноморський флот в часи Б. Хмельницького // Літ. Україна. – 1992. – 25 червня. – № 13.
45. Гришаев П.И. Структура полной причины преступности. Классификация причин и условий преступности./ П.И. Гришаев. – М.: ВЮЗИ, 1984. – 63 с.
46. Гумилев Л.Н., Иванов К.П. Этнические процессы : два подхода к изучению / Л.Н. Гумилев // Социологические исследования. – 1992. – № 1. – С. 50-57.
47. Давиденко Л. М., Бандурка А. А. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы. Монография. – Харьков; Изд-во НУВД, 2004. – 342 с.
48. Давитадзе Д.Д. Уголовная ответственность за контрабанду: вопросы квалификации (по материалам республики Грузия): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Укр. юрид акад. – Х., 1992. – 21 с.

49. Даньшин И.Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия / Даньшин И.Н. – Киев: Изд-во УМК ВО при Минвузе УССР, 1988. – 88 с.

50. Даньшин И.Н., Голина В.В. Курс лекций по криминологии/ Под ред. проф. И.Н. Даньшина (Общая часть) и проф. В.В. Голины (Особенная часть). – Харьков: Одиссей, 2006. – 280с.

51. Даньшин І.М. Загальнотеоретичні проблеми кримінології: Монографія. – Харків: Прапор, 2005. – 224 с.

52. Декларація про державний суверенітет: прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р.// Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – №31. – Ст. 429.

53. Державна програма «Контрабанді – СТОП» на 2005 – 2006 роки // [Електронний ресурс] / Кабінет міністрів України // Офіційний сайт Кабінету міністрів України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

54. Деркач Л. Українська митниця : вчора, сьогодні, завтра. – 2-ге вид., доп. – К., – 2000. – 544 с.

55. Диканова Т.А., Осипов В.Е. Борьба с таможенными преступлениями и отмыванием «грязных» денег: Методическое пособие. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, Закон и право, 2000. – 310 с.

56. Долгова А.И. Криминология: учебник / А.И. Долгова. – М.: Раритет, 1999. – 107 с.

57. Дробноход М. Державний лабіринт для українського народу. Чи знайдемо вихід? // Дзеркало тижня. – № 16(441). – 26 квітня – 7 травня 2003 р.

58. Дубинин В.П., Карпец И.И., Кудрявцев В.Н. Генетика, поведение, ответственность. О природе антиобщественных поступков и путях их предупреждения: монография – М.: Политиздат, 1982. – 304 с.

59. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності – К.: Юридична практика, 2003. – 923 с.

60. Дьяков С.В., Игнатъев А.А., Карпушин М.П. Ответственность за государственные преступления / Общ. ред. и введение Л.И. Баркова. – М.: Юрид. лит., 1988. – 224 с.

61. Дячок О.О. Захист інтересів господарського скарбу в дипломатичних зносинах Великого князівства Литовського // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Економічна безпека держави в умовах інтеграції до світового співтовариства», Дніпропетровськ, 24-25 листопада 2005 р. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 31-33.

62. Дячок О.О. Історія торгівлі, податків та мита: Збірник наукових праць / О.О. Дячок. – Дніпропетровськ, 2007. – 204 с.

63. Економічна енциклопедія. У трьох томах; Т.3 П-Я / Ред. колег.: [Гаврилишин Б.Д., Мочерний С.В., Устенко О.А., Амоша О.І. та ін.] // Мочерний С.В. – К.: Вид. центр «Академія», 2002. – 952 с.

64. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т., Т.1/ За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.

65. Емельянов В.П. Преступность несовершеннолетних с психическими аномалиями / Под ред. И. С. Ноя. – Саратов: Саратовский университет, 1980. – 97 с.

66. Єршов Р. В. Боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил на морському транспорті // Митна справа, 2007. – № 4. – С. 17-22.

67. Есипов, В. М. Теневая экономика: учеб. пособие / В. М. Есипов. М.: ОНиРИО Московского института МВД России, 1997. – 110 с.

68. Жеребкін В.Є. Логіка. – Х.: Основа, 1995. – 254 с.

69. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн./ А.П.Закалюк// Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки: Кн.1 – К.: Видавничий Дім «ІнЮре», 2007. – 424 с.

70. Закалюк А.П. Проблемы научного обеспечения борьбы с транснациональной и приграничной преступностью // Адміністративно-правові та кримінологічні аспекти діяльності органів внутрішніх справ

прикордонних радонів. – Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України: Спеціальний випуск. – Луганськ, 2000. – С. 22-27.

71. Закалюк А.П. Проблемы социальной типологии личности правонарушителя и преступника // Проблемы изучения личности правонарушителя: Сб. Науч. Тр. – № 76. – М., 1984. – С. 5-23.

72. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21.09.1999 року № 1068–XIV: за станом на 1 серпня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 48. – Ст. 405.

73. Закон України «Про державний кордон України» від 04.11.1991 року № 1777–XII: за станом на 1 серпня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №2. – Ст. 5.

74. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 року № 959–XII: за станом на 1 січня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

75. Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» в редакції від 22.12.2006 р. № 530: за станом на 1 серпня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 10. – Ст. 89.

76. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964–IV: за станом на 1 січня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

77. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року: за станом на 1 вересня 2010 року № 2453–VI // Офіційний вісник України. – 2010 р. – № 55/1. – Ст. 1900.

78. Закони України. Міжнародні договори. – Т. 14. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1998. – С.29.

79. Зелинский А.Ф. Криминология: учебное пособие / А.Ф. Зелинский – Х.: Рубикон, 2000. – 240 с.

80. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. – К.: Юринком Интер, 1999. – 237с.

81. Зелінський А.Ф. Кримінологія: навчальний посібник./ А.Ф. Зелінський. – Х.: Рубікон, 2005. – 240 с.
82. Злупко С. Економічна думка на Україні / С. Злупко // Нариси історії економічної думки на західноукраїнських землях у другій половині XIX ст. – Львів: Вид. ун-ту, 1969. – 222 с.
83. **Иншаков С.М. Кримнология.** – М.: Юриспруденция, 2000. – 432 с.
84. Інструкція про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України, затв. пост. Правління Національного банку України від 27.05.2008 №148: за станом на 1 січня 2010 року // Офіційний вісник України. – 2008. – № 43. – Стор. 124. – Ст.1430.
85. Інструкція про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України, затверджена наказом Міністерства культури та мистецтв України від 22 квітня 2002 року № 258: за станом на 1 січня 2010 року // Офіційний вісник України. – 2002. – № 28. – Стор. 211. – Ст.1346.
86. Інструкція про розгляд заявок та надання дозволів на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, у тому числі продуктів біотехнології та інших біологічних агентів, затв. наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 30.07.2002 № 294: за станом на 1 серпня 2010 року// Офіційний вісник України. – 2002. – № 40. – Стор. 117. – Ст. 1890.
87. Історія митної справи в Україні./ К.М. Колесников, О.В. Морозов, Г.М.Виноградов та ін. / За ред.. П.В.Пашка, В.В.Ченцова. – К.: Знання, 2006. – 606 с.
88. Кальман О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження / автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук / Олександр Григорович Кальман ; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2004. – 40 с.

89. Кальман О.Г. Що протиставити злочинності? // Дзеркало тижня. – 2009. – №8(736). – 7-13 березня.
90. Камлик М.І. Боротьба з контрабандою: стан, проблеми, рішення // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. К., 1999. Т. 18. С. 290;
91. Карпец И.И. Проблема преступности / И.И. Карпец. – М.: Юрид. лит., 1969. – 168 с.
92. Киренко С.Г. Проблеми боротьби з організованою злочинністю / С.Г. Киренко // Юриспруденція, теорія і практика. – 2007. – №7(33). – С.26-36.
93. Кирилов С. Контрабанда – нон-стоп / С. Кирилов, Б. Буземська / Галицькі контракти, 2006. – № 33-34. – С. 52-53.
94. Ківалов С.В. Митна політика України / С.В. Ківалов, Б.А. Кормич. – Одеса : Юридична література, 2001. – 256 с.
95. Козаченко О.В. До проблеми вдосконалення кримінально-правових заходів боротьби з контрабандою наркотичних засобів // Митна справа, 2004. – № 4. – С. 27-30.
96. Колдаев В.М. Из истории организации борьбы с контрабандой в СССР (1917–1930 гг.) / В. М. Колдаев // Изв. вузов. Правоведение. – 1970. – № 6. – С. 101-107.
97. Колегія Держмитслужби підвела підсумки діяльності відомства у 2009 році // Митниця. – 2010. – № 3 (64). – С. 4–7.
98. Колосов Ю.М., Кузнецов В.И. // Международное право: Учебник. Издание 2-е, доп. и пререраб. – М.: Международные отношения, 1998. – 624 с.
99. Комаха О. Контрабанда: якою вона є / О. Комаха // Податкове планування. – 2003. – № 4. – С. 9-15.
100. Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007-2009 роки, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 20.12.2006 року № 1767(із змінами згідно Постанови КМУ № 980 (980-2008-п) від 05.11.2008 р.)

// [Електронний ресурс] / Кабінет міністрів України // Офіційний сайт Кабінету міністрів України. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.

101. Конвенція о психотропных веществах. Вена, 21 февраля 1971 года: ратифікована Україною 27.10.1978 року // Офіційний вісник України. – 2005. – № 4. – Стор. 386. – Ст. 265.

102. Конвенція ООН про боротьбу із незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин від 20 грудня 1988, ратифікована Українською РСР 25.04.1991 року // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – №24. – Ст. 277.

103. Конвенція ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному вивезенню, ввезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14.11.1970 р., ратифікована указом Президії Верховної Ради УРСР від 10 лютого 1988 року № 5396-ХІ; яка набула чинності 28 червня 1988 року // ВВР УРСР. – 1988. – №8. – Ст. 211.

104. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. – М.: Наука, 1976. – 720 с.

105. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. – М.: Экономика, 1989. – 526 с.

106. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. – К: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 269 с.

107. Конституція України прийнята на 5-тій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

108. Контрабанда и контрабандисты : наркотики, антиквариат, оружие / авт.-сост. Т. И. Ревяко. – М. : Литература, 1997. – 640 с.

109. Контрабанда: засоби попередження та протидії: навч. посіб. / За ред. Я. Ю. Кондратьєва та Б. В. Романюка. – К.: МІВВІЦ, 2001. – 118 с.

110. Користін О.Є. Відтік капіталу та відмивання грошових коштів. / О.Є. Користін // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 5. – С. 100-106.

111. Корнієнко М.В. Особливості розвитку і сучасний стан організованої злочинності в Україні // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. – К., 2001. – Т. 18. – С. 101-111.

112. Костенко О.М. Проблема сучасної цивілізації (в українському контексті): монографія / О.М. Костенко. – Черкаси: СУЕМ, 2008. – 112 с.

113. Костін М.І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві: Монографія. – К.: ""ДІЯ"", 2003. – 185 с.

114. Костін М.І. Окремі проблемні питання кваліфікації та розслідування контрабанди // Право України. – 2005. – № 3. – С. 112-114.

115. Косяк Є. Л. Кримінологічний аналіз рівня та динаміки контрабанди в Україні /Є. Л. Косяк // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 416–421 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11kelkvu.pdf>

116. Кравченко О.О. Про необхідність роз'яснення нових положень законодавства про відповідальність за контрабанду та порушення митних правил // Вісник Верховного Суду України, 2004. – № 7. – С. 41-44.

117. Кравченко О.О. Кримінально-правові норми про контрабанду потребують реконструкції / О.О. Кравченко // Вісник Верховного Суду України. – 2000. – № 1. – С. 51.

118. Кримінология : [учеб. для вузов / С. Б. Алимов и др.] ; под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юристъ, 1997. – 512 с.

119. Кримінология: учебник / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. – М. : БЕК, 1998. – 566 с.

120. Кримінология. Учебник. Под ред. Коробейникова Б.В., Кузнецовой Н.Ф., Миньковского Г.М. – М.: Юрид. лит., 1988. – 384 с.

121. Кримінология / Под ред. Долговой А.И. – М.: Издательство МГУ, 1994. – 740 с.

122. Кримінология: учебник для юридических вузов / под ред.

В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. – М.: Юристъ, 1995. – 511 с.

123. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року: за станом на 1 січня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

124. Кримінальний кодекс Української РСР від 28.12.1960 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1961. – №2. – Ст. 14.

125. Кримінологія. Особлива частина: навч. посібник для студентів юрид. спеціальностей вищих закладів освіти / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман; За ред. І.М. Даньшина. – Х.: Право, 1999. – 232с.)

126. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: Підруч. для студ. спец. вищ. навч. закладів [І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодед]/ За заг. ред. І.М. Даньшина / – Х.: Право, 2003. – 352 с.

127. Кримінологія: Навчально-методичний посібник / [Джужа О.М., Моїсєєв Є.М., Василевич В.В. та ін.]/За заг. ред. О.М. Джужа. – К.: Атіка, 2003. – 400 с.

128. Кудрявцев В.Н. Причины правонарушений / В.Н. Кудрявцев; Академия наук СССР. Институт государства и права. – М.: Наука, 1976. – 286 с.

129. Кудрявцев В.Н. Способ совершения преступления и его уголовно-правовое значение/ В.Н. Кудрявцев// Сов. Гос. и Право. – 1957. – № 8. – С. 60-69.

130. Кудрявцев И.А., Криминальная агрессия (экспертная типология и судебно-психологическая оценка) / И.А. Кудрявцев, Н.А. Ратинова – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000. – 192 с.

131. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации /Под ред. В.Н. Кудрявцева. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.

132. Курс кримінології. Загальна частина. Підручник: У 2 кн./ [О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.]/ За заг. ред. О.М. Джужа.– К.: Юрінком Інтер, 2001. – Кн.1. – 352 с.

133. Курс советской криминологии. Предмет. Методология. Преступность и ее причины. Преступник / Дашков Г.В., Долгова А.И., Карпец И.И., Кудрявцев В.Н., и др.; Под ред.: Карпец И.И., Коробейников Б.В., Кудрявцев В.Н. – М.: Юрид. лит., 1985. – 416 с.
134. Лаврик А., Буткевич Б. Контрабанда – вперед! Нелегальный промисел рятує українців від кризи та завеликих апетитів / А. Лаврик, Б. Буткевич // Український тиждень.
135. Лазурский А.Ф. Классификация личностей / А.Ф. Лазурский // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1915. – №5. – С. 26-68.
136. Леонгард К. *Акцентуированные личности*. Пред. и ред. В.М. Блейхера. – К.: Вища школа, 1989. – 375 с.
137. Литвак О.М. Злочинність, її причини та профілактика./ О.М. Литвак. – К.: Україна, 1997. – С.146-149.
138. Личность преступника / Алимов С.Б., Кондрашков Н.Н., Кудрявцев В.Н., Лейкина Н.С., и др.; Отв. ред.: Кудрявцев В.Н. - М.: Юрид. лит., 1971. - 356 с.)
139. Ліщишин П. Актуальність боротьби з контрабандою на сучасному етапі / П. Ліщишин // Вісн. прокуратури. – 2003. – № 2. – С. 86-89.
140. Лунеев В.В. Правовое регулирование общественных отношений – важный фактор предупреждения организованной и коррупционной преступности (тезисы доклада)// Государство и право. – 2001. – № 5. – С.106-113.
141. Лунеев В.В. Тенденции преступности: мировые, региональные, российские // Государство и право. – 1993. – № 5. – С. 4-6.
142. Макотинский М. Борьба с контрабандой и надзор прокуратуры./ М. Макотинский // Вестник советской юстиции. – 1925. – №8. – С. 329-330.
143. Максим Д. Тетяна Корнякова: "Контрабанді сприяють, у тому числі, і рішення судів... " // Юридичний вісник України, 2007. – № 48. – С. 6-10.

144. Максименко О. Збережемо духовні скарби народу / О. Максименко // Митний брокер. – 1999. – № 6. – С. 52-63.
145. Малый энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Эфрона / под ред. К.К. Арсеньева, Е.Е. Петрушевского: Т.ХVI. – С.-Петербург.: Типо-литография Эфрона, 1985.
146. Маляренко В.Т. Про соціальну зумовленість злочину та справедливість покарання // ВВСУ. – 2002. – №3(31). – Ст. 32-45.
147. Марко В.І. Поняття і суспільна небезпечність контрабанди історичних та культурних цінностей // Митна справа. – 2010. – №1. – С. 45-49.
148. Маслов С.Ю. Теория дедуктивных систем и ее применение. – М.: Радио и связь, 1986. – 133 с.
149. Медицький І.Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави / І.Б. Медицький. – Івано-Франківськ, 2007. – 222 с.
150. Мейли Р. Структура личности. // Экспериментальная психология. – М., 1970. – С.258. (є таке / Под ред. П. Фресса и Ж. Пиаже. - М., 1975. - Т. 5. - С. 196 - 283.)
151. Миллер А.И. Противоправное поведение несовершеннолетних (генезис и ранняя профилактика) / А.И. Миллер; Отв. ред.: Светлов А.Я. – Киев: Наук. думка, 1985. – 150 с..
152. Митний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012. – № 44-45, № 46-47, № 48. – Ст. 552.
153. Митний кодекс України від 11 липня 2002 року: за станом на 1 січня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №38-39. – Ст. 288.
154. Митний кодекс України, введений в дію Постановою Верховної Ради Української РСР від 12 грудня 1991 року// Відомості Верховної Ради УРСР. – 1992. – №16. – Ст. 204
155. Митні порядки Запорізької Січі // Українське слово. – 1996. – 17 жовтня. – с.13.

156. Михайлицький А. Контрабанді – стоп: європейський акцент // Дзеркало тижня, 2006. – № 27. – С. 5-6.
157. Михайлов Б.В. Советская таможенная политика и законодательство / Б.В. Михайлов. –М.: ИМО, 1960. 359с.
158. Мицак А. Особливості митної політики Речі Посполитої на українських землях у XIV – XVIII ст. / А. Мицак // Право України – 2002. – №9. – С.132-134.
159. Міжнародний договір між Україною та республікою Білорусь від 2.05.1997 року про державний кордон // Електронний ресурс http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/112_004.
160. Міллер А.І. Категорії причинності в понятійному апараті кримінології / А.І. Міллер // Філософська думка. – 1982. – №1 –С.90-94.
161. Морозов О.В. Історія митної справи та митної політики в Україні (Vст. до н.е.– 1991 р.): Навч. посібник. – Дніпропетровськ: АМСУ, 2005 – 314 с.
162. Музика А.А., Савченко А.В., Процюк О.В. Кримінальна відповідальність за контрабанду: національний та міжнародний досвід: монографія. – К.: ПАЛИВОДА А.В.,2011. – 276 с.
163. Муляр М. Реальні важелі протидії контрабанді // Урядовий кур'єр, 2006. – 15 черв. – С. 5-7.
164. Наказ Державної митної служби України «Про удосконалення діяльності підрозділів митних органів, що здійснюють заходи з боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил» від 06 березня 2009 р. № 209 // www.ambu.org.ua.
165. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 1 серпня 2000 р. № 188 «Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу», зар. в Міністерстві юстиції України 16 серпня 2000 р. за N 512/4734 // Офіційний вісник України – 2000. – № 34. – стор.162. – Ст.1468.

166. Налетов И.З. Причинность и теория познания. – М.: Мысль, 1975. – 204 с.
167. Настюк В. Роль правової культури у формуванні професіоналізму працівника митних органів // Право України. – 2005. – № 5. – С. 101-104.
168. Новий тлумачний словник української мови: у 4 томах: Т. 4 Р-Я / Уклад.: В.Яременко, О. Сліпушко. – К.: АКОНІТ, 2001. – 944с.
169. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року/ За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2003. – 1056 с.
170. Невмержицький С.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: Монографія. – К.: КНТ, 2008. – 368 с.
171. Новицький В.Г. Контрабанда: злочинна організація як форма співучасті/ Г.В. Новицький // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення: Аналітичні розробки. – К.: НДІ Проблеми людини, 1998. – Т. 10. – С. 154-170.
172. Ной И.С. Методологические проблемы советской криминологии. – Саратов: СГУ, 1975. – 221 с.
173. О разрешениях на ввоз и вывоз товаров : декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР от 29.12.1917 г. // Собр. Узаконений РСФСР. – 1918. – № 14. – Ст. 197.
174. О реквизициях и конфискациях : декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР от 03.01.1921 г. // Собр. Узаконений РСФСР. – 1921. – № 5. – Ст. 37.
175. Омельчук О. М. Суспільна небезпека контрабанди / О.М Омельчук // Збірник наукових праць Нац. акад. прикорд. військ України. – Хмельницький, 2000. – № 10. – Ч. 2. – С. 350-355.
176. Омельчук О.М. Контрабанда за кримінальним правом України [Текст] : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Омельчук Олег Миколайович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 20 с.

177. Організована злочинність в Україні / За ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К., 1999. – 271 с.

178. Основні показники ринку праці [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України // Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

179. Панченко П.Н. Преступления, посягающие на экономическую систему СССР // Проблемы борьбы с преступлениями в сфере экономики. Межвузовский сборник научных трудов. – К., 1990. – С. 4-11.

180. Парнюк М.А. Принцип детерминизма в системе материалистической диалектики / М.А. Парнюк. – Киев: Наукова думка, 1972. – 356 с.

181. Пархоменко В.М., Савчук С.С., Добрянський О.В., Нагорічна О.С. Боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил. Застосування технічних засобів митного контролю: навч. посібн./ В.М. Пархоменко. // Хмельницький центр підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів ДМСУ. – Хмельницький. – 2003.

182. Пархоменко Н., Сушко О. Кордони України: символ незавершеного державотворення./ Н. Пархоменко, О. Сушко // Дзеркало тижня. – 2001. – №26(350). – 14-20 липня.

183. Пашина Т. Аудит в Україні: передмова // Бюлетень законодавства та юридичної практики України. – 2006. – № 4. – 320с.

184. Пашко П. В. Інституційний механізм реалізації митної політики / П. В. Пашко // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 153–155.

185. Пашко П. В. Основи митної справи в Україні : підручник / П. В. Пашко. – К. : Знання, 2008. – 651 с.

186. Петров В.М. Эта таинственная цикличность / Число и мысль. – М., 1986. – Вып. 9. – С. 86-112.

187. План дій Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ, погоджений на IV засідання Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС від 12.12.2001 року № 994_494. // [Електронний ресурс] /

Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.

188. Платонов К.К. О системе психологии. – М.: «Мысль», 1972. – 216 с.

189. Платонов К.К. Структура и развитие личности / Платонов К.К.; Отв. ред.: Глоточкин А.Д. – М.: Наука, 1986. – 256 с.

190. Полное Собрание законовъ Россійской имперіи с 1649 года. – СПб., 1830. – Т. 5. – 782 с.

191. Полное Собрание законовъ Россійской имперіи с 1649 года. – СПб., 1830. – Т. 7. – 926 с.

192. Полное Собрание законовъ Россійской имперіи с 1649 года. – СПб., 1846. – Т. 20. – 1057 с.

193. Поляков Є.В. Деякі особливості боротьби із злочинністю у прикордонній зоні // Інформаційне забезпечення протидії організованих злочинності/ Збірник наукових статей / За ред. М.П.Орзіха, В.М. Дрьоміна. – Бібліотека журналу "Юридичний вісник". – Одеса: ФЕНИКС, 2003, – С. 196-201.

194. Пономаренко Ю.Г. Кримінологічна характеристика злочинності у сфері незаконного наркообігу / Ю.Г. Пономаренко // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2003.– Вип. 23. – С. 35-40.

195. Популярна юридична енциклопедія / [В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський].– К.: Юрінком Інтер, 2002. – 528с.

196. Портнов А.В. Неплательщики налогов смогут выйти из тюрьмы – за деньги – Режим доступу електронний ресурс <http://www.segodnya.ua/economics/business/neplatelshchiki-nalohov-smohut-vyjti-iz-tjurny---za-denhi.html>

197. Постанова Верховної Ради України від 19 червня 1992 року №2479 „Про приєднання України до Конвенції про створення Ради митного співробітництва 1950 року». Перелік міжнародних договорів України з питань міжнародного співробітництва у митній сфері.//[Електронний

ресурс]/Державна митна служба України.// Офіційний сайт Державної митної служби України. – Режим доступу: <http://www.customs.gov.ua>.

198. Постанова Верховної Ради Української РСР від 25 червня 1991 року про введення в дію Закону Української РСР «Про митну справу в Українській РСР» // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – №44. – Ст. 576.

199. Постанова Кабінету міністрів України «Про деякі питання застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї посадовими особами митної служби» від 25 грудня 2002 № 1953: за станом на 1 серпня 2010 року// Офіційний вісник України. – 2002. – № 52. – Стор. 83. – Ст. 2374.

200. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на території України та оформлення відповідних документів» від 17.04.2008 р. № 366: за станом на 1 січня 2010 року // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=366-2008-%EF&myid=dbqMfGuV.WrRug9QZiOSTYL3HI4f6s80msh8Ie6>

201. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» від 06.05.2000 р. № 770: за станом на 1 серпня 2010 року // Офіційний вісник України. – 2000. – № 19. – Стор. 91. – Ст. 789.

202. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження переліку товарів промислового призначення, вивезення яких громадянами України, іноземцями та особами без громадянства за межі митної території України не допускається» від 13 грудня 2002 року № 1911: за станом на 1 січня 2010 року// Офіційний вісник України. – 2002. – № 51. – Стор. 92. – Ст. 2323.

203. Постанова КМУ «Про перелік відомостей, що оголошуються громадянами за встановленою формою у разі переміщення ними через митний кордон України предметів» від 15.07.1997 р. № 748: станом на 1 січня 2010 року // Офіційний вісник України. – 1997. – № 29. – Стор. 33.

204. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 травня 2004 року № 9 «Про деякі питання застосування судами України адміністративного та кримінального законодавства у зв'язку з набранням чинності Законом України від 22 травня 2003 року «Про податок з доходів фізичних осіб»// ВВСУ. – 2004. – № 6. – Стор. 29

205. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 року №8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил»: за станом на 1 січня 2010 року // ВВСУ. – 2005. – №6(58) – С.10-13.

206. Постанова Президії Верховної Ради Української РСР про проект Закону Української РСР про митну справу в Українській РСР від 26 грудня 1990 року//<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=601-12>

207. Потяев А. Контрабанда и борьба с ней. – М.: РИО НКВТ, 1925. – 184 с.

208. Предборський В.А. Економічна безпека держави: Монографія. – К.; Кондор, 2005 – 391с.

209. Про Державну митну службу: Указ Президента України від 29 листопада 1996 року // Урядовий кур'єр від 05.12.1996 р. № 228.

210. Про стан законності в державі за 2008 рік (відповідно до ст. 2 Закону України «Про прокуратуру»: інформація генеральної прокуратури від 2 березня 2009 року) / [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>.

211. Про стан законності в державі за 2009 рік (відповідно до ст. 2 Закону України «Про прокуратуру»: інформація генеральної прокуратури від 22 березня 2010 року)/[Електронний ресурс]/Генеральна прокуратура України//Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>.

212. Про стан законності у державі у 2007 році (відповідно до ст. 2 Закону України "Про прокуратуру")" до Верховної Ради України: інформація

Генерального прокурора О. Медведька від 05.02.2008/[Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>.

213. Програма боротьби з контрабандою та порушенням митних правил на 2008-2009 роки, затверджена указом Президента України від 4 березня 2008 року N 195/2008.//[Електронний ресурс]./Президент України// Офіційний сайт Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>.

214. Процюк О. В. Контрабанда: кримінально-правовий аналіз предмета злочину // Вісник Верховного Суду України, 2004. – № 4. – С. 43-47.

215. Процюк О. Контрабанда культурних цінностей: проблеми кваліфікації // Підприємництво, господарство і право, 2003. – № 8. – С. 89-91.

216. Процюк О.В. Кримінальна відповідальність за контрабанду [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Процюк Олег Володимирович ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2006. – 20 с.

217. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000 справа № 1-3/2000.

218. Рогозин О. Застосування законодавства про контрабанду та порушення митних правил // Финансовая консультация, 2006. – № 23-24. – С. 30-34.

219. Рогозянський В. Н. Узагальнення практики розгляду судами міста Києва кримінальних справ про контрабанду (ст. 201, 305 КК України 2001 р.) та адміністративних справ про порушення митних правил за новим Митним кодексом // Адвокат, 2005. – № 4. – С. 51-56.

220. Рощина І. Правові заходи підвищення ефективності норм кримінального права у запобіганні злочинності // Право України. – 2005. – №9. – С.66-70.

221. Рубежный И. "Контрабанде – СТОП"? или краткая инструкция для антиконтрабандиста. И. Рубежный // Газета УП – 27 травня 2005 року.

222. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2 т. – М., 1989. – Т.2. – 328 с.

223. Сандровский К. К. Таможенное право в Украине: учебное пособие для студентов юрид. вузов и факультетов / К.К. Сандровский. – Киев: Вентури, 2000. – 208 с.

224. Сахаров А.Б. Личность преступника и типология преступников. // Социалистическая законность. – М., 1973. – №3. – С. 19-24.

225. Сахаров А.В. Актуальные вопросы учения о личности преступника / А.В. Сахаров // Теоретические проблемы учения о личности преступника. – М., 1979. – 10-18 С.

226. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР, 1917–1952 гг. / под ред. И. Т. Голякова. – М. : Госюриздат, 1953. – 463 с.

227. Сводъ законовъ Россійской имперіи. – СПб., 1857. – Т. 6 : Уставы таможенные – 690 с.

228. Сіленко В.В. Кримінальна відповідальність за контрабанду: порівняльно-правове дослідження [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сіленко Валерій Васильович ; Київ. нац. ун-т внутрішніх справ. – К., 2009. – 20 с.

229. Сінчук І. Безцінна історія України – непоганий прибуток за “бугром” / І. Сінчук // Волин. тижневик. – 2004. – 9 груд.

230. Словарь по экономике и финансам. /За ред.. Кирилина О.С. – М. 2005.

231. Смирнов Ю.О. Перспектива і оцінка здобутків. – Крок, 2001. – № 23.

232. Смоляков П.Н. Уголовно-правовая характеристика контрабанды (по материалам Сибирского и Дальневосточного федеральных округов). Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2003. – 18 с.

233. Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства : сб. декретов 1917–1918 гг. – М. : Госиздат, 1920. – 312 с.

234. Сорока С. О. Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.О. Сорока / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л., 2010. – 20 с.

235. Соціально-економічне становище країн СНД [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України // Офіційний сайт Державного комітету статистики України / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

236. Спільний план дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки з розширеного співробітництва від 02.04.2004 р.// Офіційний вісник України. – 2004. – №17. – Ст. 1271. – Ст. 510.

237. Стрельцов Е.Л. Ответственность за обман заказчиков по советскому уголовному праву. – Киев: «Вища школа». – 1985. – 152 с.

238. Стручков Н.А. Преступность как социальное явление: консп. лекций. – М., 1979. – 119 с.

239. Стручков Н.А. Советская исправительно-трудовая политика и ее роль в борьбе с преступностью / Стручков Н.А. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1970. – 271 с.

240. Суворкін В.А. Валюта як предмет контрабанди: кримінально-правові та кримінологічні аспекти проблеми / В.А. Суворкін // Митна справа, 2007. – № 5. – С. 80-84.

241. Суворкін В.А. Оцінка ефективності протидії контрабанді як необхідний шлях до її попередження / В.А. Суворкін // Митна справа, 2008. – № 3. – С. 18-25.

242. Суворкін В.А. Предмети контрабанди: комплексний підхід у дослідженні / В.А. Суворкін // Митна справа, 2005. – № 5. – С. 10-15.

243. Тараненко О.М. Сучасні завдання прокуратури щодо виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2005 року "Про затвердження Державної програми "Контрабанді – стоп" на 2005-2006 роки" // Митна справа, 2005. – № 3. – С. 44-46.

244. Теория доказательств в советском уголовном процессе [учебник] // Под ред. Жогина Н.В. – 2-е изд., доп. – М., 1973. – 735 с.

245. Технологія прикордонного та митного контролю у пунктах пропуску через державний кордон, затв. наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України та Державної митної служби України від 11.06.2008 року № 505/642 // Офіційний вісник України. – 2008. – №62. – Ст.2101. – Стор.71.

246. Тиндик М. В. Історичні та культурні цінності як предмет контрабанди. Труднощі кваліфікації, основні проблеми дізнання, досудового слідства, судового розгляду справ про контрабанду / М.В. Тиндик // Тамож. параллель. – 2003. – 26 нояб. (№ 47). – С. 1-2.

247. Титова В. Крупный размер контрабанды / В. Титова // Законность, 2008. – № 5. – С. 43-45.

248. Торгівля товарами між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/30989.htm>.

249. Тулянцева І. Культурні цінності в контексті системи захисту національних інтересів України / І. Тулянцева // Вісн. Акад. митної служби України. – 2007. – № 2. – С. 112-116.

250. Уваров И. Трудности противодействия контрабанде // Законность, 2007. – № 8. – С. 44-46.

251. Угаров Б. М. Международная борьба с контрабандой / Б. М. Угаров. – М. : Междунар. отношения, 1981. – 216 с.

252. Угода про міжвідомче співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Прокуратурою Республіки Чилі від 03.10.2008 р. № 152_008 // Офіційний вісник України. – 2008. – №80. – Ст. 2718. – Стор.135.

253. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М., 2002. – 186 с.

254. Уголовный кодекс УССР. – Харьков : Изд-во Наркомюста УССР, 1925. – 104 с.
255. Уголовный кодекс УССР. – Харьков : Изд-во Наркомюста УССР, 1927. – 136 с.
256. Устименко В.В. Специальный субъект преступления (понятие, виды, некоторые вопросы квалификации). Дис...канд. юрид. наук:12.00.08 / Устименко В.В. – Харьков, 1983. – 172 с.
257. Федченко О.С., Кравченко О.О. Застосування законодавства про контрабанду та порушення митних правил./ О. Федченко// Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 8(60). – С. 24-27.
258. Философский энциклопедический словарь. /Ред.-сост.: Губский Е.Ф. и др.– М.:ИНФРА-М, 1998. – 575с.
259. Філіппов С.О. Напрями удосконалення діяльності підрозділів охорони державного кордону щодо протидії контрабанді // Митна справа. – 2009. – №5(65). – С. 8-13.
260. Флейчук М., Засадко В. Удосконалення системи боротьби з контрабандою та зловживаннями у митній сфері.//Філіал Національного інституту стратегічних досліджень у Львові: аналітична записка до Секретаріату Президента України – 2008. – 18 липня. Інтернет ресурс.<http://www.niss.lviv.ua>.
261. Франк Л.В. Виктимология и виктимность / Л.В. Франк – Душанбе: Ирфон, 1973. – 141с.
262. Фрейд З. По ту сторону принципа и удовольствия / З. Фрейд // Психология бессознательного: Собр. произв. – М., 1989. – С. 384-424.
263. Фурман Я. Культурні цінності як предмет контрабанди // Право України, 2007. – № 10. – С. 100-102.
264. Хоменко Н.А. Боротьба з контрабандою в Радянській Україні у 20-ті роки ХХ століття // Митна справа. – 2009. – №1(61). – С. 21-25.

265. Хоменко Н.А. Взаємозв'язок контрабанди з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом // Митна справа. – 2009. – №6(66). – С. 90-96.
266. Хоменко Н.А. Історичне підґрунтя виникнення та формування поняття контрабанди як негативного соціально-правового явища // Митна справа. – 2009. – №5(65). – С.13 – 18.
267. Чижевский А.Л. Земное эхо солнечных бурь. – М., 1973. – 289 с.
268. Чорний В.Б. Історико-правові аспекти розвитку митної справи на Поділлі з найдавніших джерел // Митна справа. – 2008. – №3(57). – С. 30-34.
269. Чорний В.Б. Християнська десятина, Київська Русь, митна справа та сьогодні / Чорний В.Б. – К., КВІЦ, 2001. – 478 с.
270. Чубинский М.П. Курс уголовной политики. – 2-е изд. – Санктпетербург., 1912 – 426 с.
271. Шакун В. І. Громадянське суспільство: моральність і злочинність // Юридичний вісник України. – 2002. – №12. – 23 березня.
272. Шакун В.І. Влада і злочинність / В. І. Шакун. – К. : Пам'ять століть, 1997. – 226 с.
273. Шакун В.І. Урбанізація і злочинність / В.І. Шакун. – К.: Атіка, 1996. – 93 с.
274. Шахматов А.В. Преступность: Методические указания для применения системного и вероят-теории экономического цикла // Экономика и математические методы. – 1989 Т. XXV. – Вып. 5. – С. 825-840.
275. Шевченко В. Практика боротьби з контрабандою підакцизних товарів / В. Шевченко// Право України. – 1999. – №4. – С. 112-113.
276. Шевченко Ф. Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст.. – К., 1959. – 499 с.
277. Шевчук В. М. Обставини, що сприяють учиненню контрабанди: проблеми та пропозиції // Митна справа, 2004. – № 2. – С. 14-23.
278. Шибутяни Т. Социальная психология. – М., 1969. – 266 с.

279. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.), Бурчак Ф.Г., Зяблюк М.П. та ін.// – К.: «Укр. енцикл.», 2001. – 744 с.

280. Юридичний енциклопедичний словник/[А.Я. Сухарев, М.М. Богуславський, М.І. Козир, Г.М. Міньковський]; гол. ред. А.Я. Сухарев; – М.: Рад. Енциклопедія, 1984. – 415с.

281. Ягодинский В.Н. Подследственность преступлений: Уч. методич. пособие. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – 76 с.

282. Яковлев А.М. Социология экономической преступности / А.М. Яковлев. – М. : Наука, 1988. – 252 с.

283. Янковский С.Г. Функциональная связь, корреляция и причинность / С.Г. Янковский // Категории причинности в диалектической концепции связи. – Свердловск, 1974. – С. 46-54.

284. Friedrich List The National System of Political Economy. , tr. Sampson S. Lloyd. – New York: Augustus M. Kelley, 1966. (репринт видання 1885 р.). pp. xxvi – xxvii.

ДОДАТОК А

АНКЕТА

(для працівників митниц)

1. Стаж вашої роботи в митних органах:

- А) до 1 року; -
- Б) 1-5 років; -
- В) 5-10; -
- Г) понад 10 років.-

2. Яку посаду Ви обіймаєте:

- А) інспектор -
- Б) провідний інспектор –
- В) начальник відділу -

3. Чи зустрічались Вам під час служби випадки контрабанди?

- А) ТАК -
- Б) НІ -

4. Якщо так, то як часто:

- А) 1 раз; -
- Б) регулярно ; -
- В) час від часу.-

5. Що, на Вашу думку, найчастіше є предметом контрабанди:

- А) товари – 48 (підакцизні товари, валюта, товари повсякденного вжитку)
- Б) культурні цінності -
- В) історичні цінності -
- Г) отруйні, сильнодіючі речовини -
- Д) вибухові речовини –
- Е) зброя та боєприпаси -
- Є) спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації -
- Ж) наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори -
- З) інше (вказіть, що саме) _____

6. Чи вважаєте Ви необхідним скасування кримінальної відповідальності за контрабанду:

- А) так –
- Б) ні –

7. Контрабанда найчастіше вчиняється:

- А) одноособово -
- Б) групою осіб -
- В) організованою групою -
- Г) злочинною організацією

8. Якій, на Вашу думку, найрозповсюдженіший спосіб вчинення контрабанди:

- А) поза митним контролем -
- Б) з приховуванням від митного контролю -
- В) поза часом здійснення митного оформлення -
- Г) із незаконним звільненням від митного контролю -
- Д) з використанням тайників та інших засобів, що утруднюють виявлення предметів -
- Е) шляхом надання одним предметам вигляду інших -
- Є) розбирання предмета з подальшим переміщенням його по частинах -
- Ж) з поданням митному органу України як підстави для переміщення предметів через митний кордон неправдивих документів -
- З) з використання фальшивих документів -
- І) інше (вказіть, що саме) _____

9. На Вашу думку, суму яка в 1000 і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, яка встановлена для криміналізації контрабанди товарів:

- А) необхідно збільшити -
- Б) необхідно зменшити -
- В) вона є достатньою -

10. Які, на Вашу думку, обставини найбільше сприяють злочинцю при вчиненні контрабанди:

- А) необлаштованість державного кордону, неналежний прикордонний контроль -
- Б) недостатнє забезпечення митних органів технічними засобами митного контролю -
- Г) слабо розвинута взаємодія митних та правоохоронних органів -

- Д) неналежне фінансування митних органів -
- Е) невелика чисельність працівників митних органів -
- Є) недостатньо розвинуте міждержавне співробітництво в боротьбі з контрабандою -
- Ж) великі транспортні та пасажирські потоки через державний кордон, що не дає змоги провести суцільний митний контроль -
- З) кримінальна активність мешканців прикордонних районів -
- І) корумпованість працівників державних та правоохоронних органів -
- К) інше (вказіть, що саме) _____

11. Які, на Вашу думку, заходи є найбільш необхідними для запобігання контрабанді:

- А) забезпечення кордону України більш дієвими засобами прикордонного контролю, що унеможливить його незаконний перетин-
- Б) забезпечення митних органів необхідними засобами митного контролю та підвищення фінансування ДМСУ -
- В) удосконалення взаємодії митних та правоохоронних органів -
- Г) підвищення чисельності працюючих в ДМСУ -
- Д) підвищення рівня міждержавного співробітництва в боротьбі з контрабандою -
- Е) збільшення розміру покарання за контрабанду -
- Є) збільшення часу на проведення митного контролю -
- З) збільшення роз'яснювальної роботи серед громадян України та іноземних громадян щодо недопустимості скоєння контрабанди -
- И) посилення оперативно-розшукової діяльності з метою виявлення організованих злочинних груп та каналів контрабанди -
- І) більш детальна розробка законодавства про вивезення та ввезення -
- Ї) інше _____

12. Охарактеризуйте особу злочинця, якій безпосередньо вчиняє контрабанду:

- А) раніше судимий за контрабанду;
 - так
 - ні
- Б) працює
 - державний службовець
 - підприємець
 - безробітний

В) для нього контрабанда є основним способом отримання прибутку;

- так

- ні *організовує вчинення контрабанди*

Г) вік *Г) вік*

- 18-25 – *- 18-25 -*

- 30 – 35 – *- 30 – 35 -*

- 40 – 50 і більше – 25 *- 40 – 50 і більше -*

Д) стать:

- чоловіки

- жінки

Є) освіта:

- вища -

- середня спеціальна -

- середня -

Е) місце постійного проживання – населений пункт у прикордонній зоні:

- так -

- ні -

РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ (всього – 214 осіб)

1. Стаж вашої роботи в митних органах:

- А) до 1 року; - 2 – 0,9 %
- Б) 1-5 років; - 20 – 10 %
- В) 5-10; - 72 – 33 %
- Г) понад 10 років. – 120 – 56,1 %

2. Яку посаду Ви обіймаєте:

- А) інспектор – 44 – 20,5 %
- Б) провідний інспектор – 154 – 72 %
- В) начальник відділу – 18 – 7,5 %

3. Чи зустрічались Вам під час служби випадки контрабанди?

- А) так - 198 – 92,5 %
- Б) ні – 16 – 7,5 %

4. Якщо так, то як часто:

- А) 1 раз; - 20 – 9,5 %
- Б) регулярно ; - 14 – 6,5 %
- В) час від часу.- 114 – 53 %

5. Що, на Вашу думку, найчастіше є предметом контрабанди:

- А) товари – 96 (підакцизні товари, валюта, товари повсякденного вжитку) – 45 %
- Б) культурні цінності – 94 – 44 %
- В) історичні цінності – 86 – 40 %
- Г) отруйні, сильнодіючі речовини – 14 – 6,5 %
- Д) вибухові речовини – 4 – 2 %
- Е) зброя та боєприпаси – 68 – 32 %
- Є) спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації – 2 – 0,9 %
- Ж) наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори – 98 – 46 %
- З) інше (вказіть, що саме) _____

6. Чи вважаєте Ви необхідним скасування кримінальної відповідальності за контрабанду:

- А) так – 28 – 13 %
- Б) ні – 186 – 87 %

7. Контрабанда найчастіше вчиняється:

- А) одноособово – 100 – 47 %
- Б) групою осіб – 82 – 38 %
- В) організованою групою – 84 – 39 %
- Г) злочинною організацією

8. Якій, на Вашу думку, найрозповсюдженіший спосіб вчинення контрабанди:

- А) поза митним контролем – 60 – 28 %
- Б) з приховуванням від митного контролю – 118 – 55 %
- В) поза часом здійснення митного оформлення – 2 – 1 %
- Г) із незаконним звільненням від митного контролю – 20 – 9 %
- Д) з використанням тайників та інших засобів, що утруднюють виявлення предметів – 112 – 52 %
- Е) шляхом надання одним предметам вигляду інших – 44 – 21 %
- Є) розбирання предмета з подальшим переміщенням його по частинах – 12 – 7 %
- Ж) з поданням митному органу України як підстави для переміщення предметів через митний кордон неправдивих документів – 102 – 48 %
- З) з використання фальшивих документів – 14 – 6,5 %
- І) інше (вказіть, що саме) _____

9. На Вашу думку, суму яка в 1000 і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, яка встановлена для криміналізації контрабанди товарів:

- А) необхідно збільшити – 60 – 28 %
- Б) необхідно зменшити – 34 – 16 %
- В) вона є достатньою – 120 – 56 %

10. Які, на Вашу думку, обставини найбільше сприяють злочинцю при вчиненні контрабанди:

- А) необлаштованість державного кордону, неналежний прикордонний контроль – 46 – 21,5 %
- Б) недостатнє забезпечення митних органів технічними засобами митного контролю – 110 – 51 %
- Г) слабо розвинута взаємодія митних та правоохоронних органів – 58 – 27 %
- Д) неналежне фінансування митних органів – 68 – 32 %
- Е) невелика чисельність працівників митних органів – 28 – 13 %

- Є) недостатньо розвинуте міждержавне співробітництво в боротьбі з контрабандою – 76 – 35,5 %
- Ж) великі транспортні та пасажирські потоки через державний кордон, що не дає змоги провести суцільний митний контроль – 70 – 33 %
- З) кримінальна активність мешканців прикордонних районів – 8 – 4 %
- І) корумпованість працівників державних та правоохоронних органів – 12 – 6 %
- К) інше (вказіть, що саме) _____

11. Які, на Вашу думку, заходи є найбільш необхідними для запобігання контрабанді:

- А) забезпечення кордону України більш дієвими засобами прикордонного контролю, що унеможливить його незаконний перетин – 50 – 23 %
- Б) забезпечення митних органів необхідними засобами митного контролю та підвищення фінансування ДМСУ – 152 – 71 %
- В) удосконалення взаємодії митних та правоохоронних органів – 62 – 29 %
- Г) підвищення чисельності працюючих в ДМСУ – 34 – 16 %
- Д) підвищення рівня міждержавного співробітництва в боротьбі з контрабандою – 68 – 32 %
- Е) збільшення розміру покарання за контрабанду – 38 – 18 %
- Є) збільшення часу на проведення митного контролю – 26 – 12 %
- З) збільшення роз'яснювальної роботи серед громадян України та іноземних громадян щодо недопустимості скоєння контрабанди – 16 – 7 %
- И) посилення оперативно-розшукової діяльності з метою виявлення організованих злочинних груп та каналів контрабанди – 50 – 23 %
- І) більш детальна розробка законодавства про вивезення та ввезення – 36 – 17 %
- Ї) інше _____

12. Охарактеризуйте особу злочинця, якій безпосередньо вчиняє контрабанду:

- А) раніше судимий за контрабанду;
- так – 62 – 29 %
 - ні – 122 – 57 %
- Б) працює – 4 – 2 %
- державний службовець
 - підприємець – 76 – 35,5 %
 - безробітний – 160 – 75 %

В) для нього контрабанда є основним способом отримання прибутку;

- так - 168 – 78,5 %

- ні – 20

організовує вчинення контрабанди – 9 %

Г) вік

Г) вік

- 18-25 – 68 – 32 %

- 18-25 – 22 – 10 %

- 30 – 35 – 138 – 64 %

- 30 – 35 – 84 – 39 %

- 40 – 50 і більше – 50 – 23 %

- 40 – 50 і більше – 52 – 24 %

Д) стать:

- чоловіки – 210 – 98 %

- жінки – 4 – 2 %

Є) освіта:

- вища – 82 – 38 %

- середня спеціальна – 22 – 10 %

- середня – 90 – 42 %

Е) місце постійного проживання – населений пункт у прикордонній зоні:

- так – 110 – 51 %

- ні – 82 – 38 %